

ΠΕΡΙ ΚΕΝΩΝ ΔΑΙΜΟΝΙΩΝ

ΠΕΡΙ ΚΕΝΩΝ ΔΑΙΜΟΝΙΩΝ

ΟΜΑΔΑ ΑΥΤΟΜΟΡΦΩΣΗΣ
ΕΝΑΝΤΙΑ ΣΤΗ ΒΙΟΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΚΥΡΙΑΡΧΙΑΣ

Η συλλογή κειμένων ΠΕΡΙ ΚΕΝΩΝ ΔΑΙΜΟΝΙΩΝ εκδόθηκε στη Θεσσαλονίκη τον Ιανουάριο του 2008 σε 1000 αντίτυπα. Η χρήση αποσπασμάτων ή και ολόκληρου του βιβλίου είναι ελεύθερη για μη εμπορικούς σκοπούς.

Στην εικονογράφηση χρησιμοποιήθηκαν χαρακτηριστικά του 16ου αιώνα, και στο εξώφυλλο ένα σχέδιο της Sue Coe.

Άλλα κείμενά μας για τη βιοτεχνολογία μπορούν να βρεθούν στους διαδικτυακούς τόπους www.disobey.net/hotel (ιδιαίτερα τα τεύχη ξ#5 [Βιοτεχνολογία] και ξ#7 [Βιοτεχνολογία / Θέμα]) και www.tube-children.blogspot.com.

Για επικοινωνία: hotel@disobey.net και tubechildren@yahoo.co.uk

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

9

ΔΑΡΒΙΝΟΣ ΚΑΙ ΔΑΡΒΙΝΙΣΜΟΣ

17

ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΣ ΔΑΡΒΙΝΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΚΡΟΠΟΤΚΙΝ

29

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ ΠΕΡΙ ΠΑΛΑΙΑΣ ΚΑΙ ΝΕΑΣ ΕΥΤΟΝΙΚΗΣ

39

ΓΙΑ ΤΙΣ ΒΙΟΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΕΣ ΠΑΤΕΝΤΕΣ

49

ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗΣ ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑΣ ΚΑΙ ΓΕΩΡΓΙΚΟΣ ΤΟΜΕΑΣ

65

ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΟΙΚΟΛΟΓΙΑ

77

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ι

ΤΟ ΒΙΟΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΟ ΛΟΜΠΙ ΚΑΙ ΟΙ ΑΝΤΙΣΤΑΣΕΙΣ

93

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΙΙ

P. VIRILIO - S. LOTRINGER: Η ΓΕΝΕΤΙΚΗ ΒΟΜΒΑ

III

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

Από το 2003 έχει ανοίξει το θέμα της βιοτεχνολογίας και των γενετικά τροποποιημένων οργανισμών από διάφορες συλλογικότητες με σκοπό την κατανόηση και ανάδειξή του και τη δημιουργία μετώπου αντίστασης σε αυτό. Έτσι ξεκίνησε μία συζήτηση που μας οδήγησε να μιλούμε σήμερα για τη βιοτεχνολογία ως βασική ιδεολογική μεταφορά της κυριαρχίας και μέτρο της καπιταλιστικής ευελιξίας. Στην αρχή αυτής της διαδρομής συναντήθηκαν ομάδες που ήδη είχαν θέσει τα ζητήματα της διαχείρισης των φυσικών πόρων, της τεχνολογίας της γενετικής τροποποίησης και των κοινωνικών της αιτίων και συνεπειών, της εξέλιξης της γεωργοκτηνοτροφίας μετά την «πράσινη επανάσταση». Χωρίς υπερβολές μπορούμε να διαπιστώσουμε σήμερα ότι τότε τέθηκε και με όρους κοινωνικούς, συνεργασίας δηλαδή ομάδων και ατόμων που ενδιαφέρονται για την υπόθεση της αντίστασης στην κυριαρχία, το ζήτημα της ενότητας των εφαρμοσμένων τεχνοεπιστημών μέσα από τα «οικολογικά θέματα».

Ξεχωρίζουμε τρεις στιγμές από εκείνη την πρώτη φάση, που συμπύκνωσαν κάποιες εσωτερικές μας πούμε εξελίξεις. Η πρώτη: Μία συζήτηση με πρωτοβουλία του «ξενοδοχείου των ξένων» σχετικά με το κοινωνικό νόημα της τεχνολογίας και των εφαρμογών της γονιδιακής έρευνας ειδικότερα, στο στέκι της ιατρικής ΑΠΘ τον Ιούνιο του 2003 –χώρο όπου ήδη κάποιοι άλλοι σύντροφοι της συνέλευσης του στεκιού συζητούσαν θέματα με την ευρύτερη έννοια βιοπολιτικά, ζητήματα της ενσώματης σχέσης με την κυριαρχία, ζητήματα σύγχρονης κατασκευής του φύλου- χώρο όπου προετοιμαζόταν τότε το πρώτο (και τελευταίο) κινηματικό medical team-, λίγες μέρες πριν τις διαδηλώσεις ενάντια στη Σύνοδο Κορυφής της Ευρωπαϊκής Ένωσης στη Θεσσαλονίκη. Η δεύτερη στιγμή: Η πανελλαδική συνέλευση γνωριμίας και ανάπτυξης θέσεων στις αρχές του 2004 (σε αίθουσα της ιατρικής σχολής ΑΠΘ) συντρόφων και ομάδων που έθεταν ζητήματα αντιε-

ξουσιαστικής αντίστασης στην καταλήστευση των φυσικών πόρων και στις βιοτεχνολογικές εφαρμογές στη γεωργία.¹ Στιγμή τρίτη: Η οργάνωση και πραγματοποίηση στην Αθήνα το καλοκαίρι του 2004, με πρωτοβουλία του Αυτόνομου Συντονιστικού Δράσης, της πρώτης διαδήλωσης, μιας διαδήλωσης συνειδητής και δυναμικής, που έφτασε ως το χώρο διεξαγωγής του Α' συνεδρίου της *Bionova Hellas*.²

Από τον Δεκέμβριο του 2005, το οικολογικό ζήτημα διευρύνεται. Με την αυτοκτονία του Bill Rogers, συλληφθέντα πολυετούς επιχείρησης του FBI, στο κελί του στις φυλακές της Αριζόνα, ανοίγει κι εδώ το κεφάλαιο *Greenscare*. Το ότι ο οικοακτιβισμός στις ΗΠΑ (που δεν έχει προκαλέσει, σημειωτέον, παρά μόνον υλικές ζημιές κατά της περιουσίας εταιρειών) χαρακτηρίστηκε Νο 1 εσωτερικός εχθρός των ΗΠΑ το 2004 από επίσημες πηγές, δεν ήταν μόνον παραπολιτική εξέλιξη. Τα εκδικητικά κατηγορητήρια εις βάρος των υπολοίπων οικοακτιβιστών του ALF και του ELF, που τους χειρίζονται ως «τρομοκράτες», τελικά οδήγησαν σε ποινές αδικαιολόγητα βαριές ακόμη και για τον ηπιότερο υποστηρικτή του συντάγματος.

Η καταστροφική ορμή της κυριαρχίας δεν παράγει μόνο τρόπο, αλλά και πραγματική κοινωνική ανησυχία και αμφισβήτηση. Έχει ξεκινήσει μια νέα επεξεργασία των βασικών οικολογικών προσεγγίσεων. Ο «πριμιτιβισμός» και από την άλλη η κοινωνική οικολογία (που από τα τέλη του '80 συζητούνται παγκόσμια), η άρση της έννοιας του «είδους» ως βασική ανθρωποκεντρική προκατάληψη (σύμφωνα με μια έντονη συζήτηση στο κίνημα της Ιταλίας), παντός είδους πρωτοβουλίες ενάντια στην τεχνοεπιστημονική κυριαρχία (βλ. «Φίλοι του Ludd» και αντιτεχνολογικές πρωτοβουλίες στην Ισπανία και συνελεύσεις στη Γαλλία, όπως ο «Συντονισμός για την Καταπολέμηση του Επιστημονισμού - CNRS») ξαναθέτουν το βιοτικό ζήτημα.

Όσο δηλαδή οι κυρίαρχοι καλλιεργούν τη βιοτική συνθήκη και κατα-

1. Συμμετείχαν με εισηγήσεις και έντυπα το ελευθεριακό στέκι «Πικροδάφνη», η αντιεξουσιαστική ομάδα Μυτιλήνης, το δίκτυο «οικοκοινότητα», το «ξενοδοχείο των ξένων», ομάδες και πυρήνες από το Ηράκλειο, την Καβάλα και το Βόλο. Χαρακτηριστικό των ενδιαφερόντων της συνάντησης ήταν και το μήνυμα αλληλεγγύης προς τον φυλακισμένο τότε για δράσεις ενάντια στην επιβολή των γενετικά τροποποιημένων οργανισμών, René Riesel.

2. Στο Αυτόνομο Συντονιστικό Δράσης (ενάντια στην επιβολή των προϊόντων βιοτεχνολογίας των πολυεθνικών) συμμετείχαν οι συλλογικότητες αντιεξουσιαστική ομάδα Μυτιλήνης, ελευθεριακό στέκι «Πικροδάφνη», παρέμβαση κατοίκων Πετραλώνων – Θησειού – Φιλοπάππου – Κουκακίου, πρωτοβουλία από το αυτοδιαχειριζόμενο στέκι Αγ. Παρασκευής – Χαλανδρίου, Φίλοι της Φυσικής Ζωής, πρωτοβουλία από το στέκι Γεωπονικής.

φέρνουν να δημιουργήσουν μια ψευδοδημόσια σφαίρα στην οποία όλα τα κοινωνικά ζητήματα ανάγονται σε γενετικά και βιολογικά δεδομένα και παραπέμπονται στις τεχνικές διόρθωσης και βελτίωσης που οι ίδιοι εμπορεύονται (από τις δίαιτες ως τα ψυχοφάρμακα και ως την τεχνητή γονιμοποίηση), αναπτύσσεται και κάτι που υπερβαίνει τον αντίλογο. Τίθενται τα ζητήματα της φύσης και της κοινωνίας από την αρχή.

Μεταξύ μας προσπαθήσαμε να θίξουμε και φιλοσοφικά αυτήν την τομή στις αντιλήψεις για τη φύση και την κοινωνία που πραγματοποιεί η κυριαρχία και να αποκωδικοποιήσουμε και πολιτικά τους τρόπους με τους οποίους η φύση και η κοινωνία έχουν χρησιμοποιηθεί ώστε να αναζητήσουμε νέες προσεγγίσεις. Στην πράξη όμως δοκιμάζεται η αντοχή των εργαλείων.

Αυτομόρφωση ενάντια στη βιοτεχνολογία της κυριαρχίας

Οι ομάδες μελέτης και αυτομόρφωσης έχουν αποτελέσει μέρος της επαναστατικής παράδοσης από τον 18ο αιώνα. Το κοινό ενδιαφέρον για τη διερεύνηση ενός συγκεκριμένου ζητήματος δεν συνιστά απλώς ένα ακαδημαϊκό εγχείρημα, αλλά μία προσπάθεια πληρέστερης προσέγγισης της πράξης. Η Ομάδα Αυτομόρφωσης ενάντια στη Βιοτεχνολογία της Κυριαρχίας ξεκίνησε τις συναντήσεις της το φθινόπωρο του 2005, με τη συμμετοχή των περισσότερων από το τότε «ξενοδοχείο των ξένων», των «παιδιών του σωλήνα», συντρόφων από τη συλλογικότητα «Terminal 119» και μεμονωμένων συντρόφων και συντροφισσών. Η θεματολογία που είχαμε ορίσει αφορούσε τη νέα ευγονική, τον δαρβινισμό, τις έννοιες του φυσικού και του ανθρώπινου, τα φάρμακα και τις φαρμακευτικές εταιρείες, την κοινωνική οικολογία, τις πατέντες, την ιστορία του κινήματος αντίστασης στη βιοτεχνολογία. Η θεματική «φυσικό-ανθρώπινο», παρότι συζητήθηκε, ποτέ δεν διατυπώθηκε σε ενιαίο συνεκτικό κείμενο – οι γενικές έννοιες δεν είναι και τόσο απλές. Με τις φαρμακευτικές εταιρείες συνέβη κάτι παρόμοιο – επιφυλασσόμαστε.

Τη μορφή των πολιτικών αυτών συναντήσεων, που είχαν ως πολιτικό στόχο την αυτομόρφωση με προσήλωση στη συζήτηση και την εμπάθυση, την επιλέξαμε για να ενισχύσουμε θεωρητικά τις μελλοντικές δράσεις. Φάνηκε επίσης ότι το αντικείμενο αυτό, αφού δεν είναι «κεντρικά πολιτικό», δηλαδή μηντιακό (παρά μόνον όταν προκύπτουν σκάνδαλα τύπου SARS, νόσος των πουλερικών και των τρελών αγελάδων), χρειάζεται συνεχή παρακολούθηση.

Θα ήταν εύκολο να πούμε ότι, όπως φάνηκε και στη συνέλευση μετά την πορεία του Οκτωβρίου 2006 ενάντια στη Βιοπονα και το συνέδριό της στον πολυχώρο Αθηναΐς στην Αθήνα³ (βλ. Παράρτημα Ι), έχει αναβαθμιστεί η συζήτηση σχετικά με την αντίσταση στη βιοτεχνολογία³ ότι δεν μιλούμε πια για τα μεταλλαγμένα ως μεμονωμένο καινού δαιμόνιο· ότι κανείς δεν περιορίζεται να διεκδικεί «ελεύθερες ζώνες» ή αναγραφή του ποσοστού γ.τ.ο. στις συσκευασίες των τροφίμων· ότι δεν χρειάζεται πια να εξηγούμε μεταξύ μας πως η αντίσταση δεν είναι στείρο και στενόμυαλα πασιφιστικό οικολογικό πρόταγμα.

Θα ήταν μάλιστα ακόμη πιο βολικό να πούμε ότι οι κινήσεις αντίστασης στη βιοτεχνολογία της κυριαρχίας, καθώς κι ένα ρεύμα πρακτικών βιολογικής γεωργίας, διακίνησης και ανταλλαγής σπόρων και προϊόντων, κι ένα τρίτο ρεύμα που εισάγει το πρόταγμα της παύσης της εκμετάλλευσης ανθρώπων και ζώων ταυτόχρονα, γίνανε πιο αναγνωρίσιμα. Τοπικές κινήσεις σε όλη την Ελλάδα με διάφορους τρόπους έθεταν το οικολογικό ζήτημα από μια νέα αμεσοδημοκρατική αντιεξουσιαστική σκοπιά, συνθέτοντας έναν μακρύ κατάλογο: δράσεις ενάντια στην κατασκευή των ορυχείων στη Χαλκιδική, στην υποθαλάσσια αρτηρία στη Θεσσαλονίκη, στην εκτροπή του Αχελώου, στο φράγμα του Άραχθου, στα έργα της ΔΕΗ στην Κοζάνη, στην οικοπεδοποίηση της Πάρνηθας...

Εμείς και Αυτοί. Και τώρα;

Είναι αλήθεια ότι το έχουν ξαναδεί το έργο: Στην Ινδία έπρεπε να αλλάζουν τους νόμους για να αντιμετωπίζουν τα εκατομμύρια των οργισμένων αγροτών, στην Αγγλία έπρεπε να κατεβάζουν ακτιβιστές από τα δέντρα και να κλείνουν τα γραφεία των εταιρειών που είχαν γίνει στόχος παραπάνω μηνύσεων απ' όσες είχαν προβλέψει. Παγκοσμίως έπρεπε να δημιουργήσουν μέτωπα με προφίλ προοδευτικό, να αλλάξουν ονόματα, να υιοθετήσουν «βίο», «πράσινο» και βιοηθικούς ευφημιστικούς τίτλους, προθήκες που δεν απέκλειαν όμως την ωμή βία όταν οι δημοκρατικές τους ευαισθησίες

3. Στη διαδήλωση καλούσαν σε συμμετοχή οι συλλογικότητες: αντιεξουσιαστική ομάδα Μυτιλήνης, αυτοδιαχειριζόμενο στέκι Χανίων, αυτόνομες τάσεις, αυτόνομη πρωτοβουλία Ηλιούπολης, αυτόνομη πρωτοβουλία Πάτρας, αυτόνομο στέκι Αθηνών, ελευθεριακό στέκι «Πικροδάφνη», Θεράττης, κατάληψη Rosa Nera, Μαύρο Πιπέρι, ξενοδοχείο των ξένων, παιδιά του σωλήνα, περιοδικό *Ευτοπία*, πρωτοβουλία φοιτητών Γεωπονικού πανεπιστημίου, συνεταιρισμός για το εναλλακτικό και αλληλέγγυο εμπόριο «Ο σπόρος», καθώς και σύντροφοι και συντρόφισσες από Πάννωνα και Πάτρα.

έφταναν σε κορεσμό. Τελευταίο παράδειγμα: στις 21 Οκτωβρίου 2007 δύο άτομα, ένας φρουρός κι ένας γνωστός αγωνιστής του Κινήματος Ακτιμών Γεωργών (MST) και του αγροτικού κινήματος Via Campesina, σκοτώθηκαν κατά την επίθεση πενήντα ένοπλων ιδιωτικών φρουρών σε χωράφι, που είχαν καταλάβει πάνω από διακόσιοι ακτήμονες αγρότες και αλληλέγγυοι, με γενετικά τροποποιημένη καλλιέργεια που ανήκε στην ελβετικών συμφερόντων βιοτεχνολογική εταιρεία Syngenta Seeds (τη μεγαλύτερη αγροχημική στον κόσμο), η οποία και είχε προσλάβει τους ένοπλους φρουρούς.⁴

Και δεν είναι μόνον η πολεμική ετοιμότητα το πλεονέκτημά τους. Οι αντίπαλοι αυτήν τη στιγμή έχουν στα χέρια τους την ιδεολογία που χρησιμοποιεί τις τελευταίες αισιόδοξες μεταφορές για τη ζωή και το θάνατο, τις τελευταίες τεχνολογίες που μπορούν να υποσχεθούν πλούτο, υγεία, ευφύια, αθανασία και ομορφιά – τη γενετική μετάλλαξη και την κλωνοποίηση. Διαχειρίζονται την ελπίδα.

Επιπλέον, ολόκληρη αυτή η βιοτική ιδεολογία φέρνει μαζί της και το ουσιώδες ιστορικό ψέμα: Σύμφωνα με την έντεχνη διαστρέβλωση του περιεχομένου, της δομής και της εξέλιξης της πρακτικής αυτής, η βιοτεχνολογία δήθεν διορθώνει τα λάθη της βιομηχανικής γεωργοκτηνοτροφίας και ιατροφαρμακευτικής, αποτελεί δήθεν την αντιστροφή της «πράσινης επανάστασης» (ενώ στην πραγματικότητα αποτελεί τη συνέχεια και την εντατικοποίησή της). Με όπλο αυτό το ψέμα, τα επίπεδα στα οποία κινήθηκαν οι αντίπαλοι ήταν πολύ σωστά επιλεγμένα, αφού πλέον αφορούσαν τον έλεγχο τόσο της δημοσιότητας όσο και της νομοθεσίας ταυτόχρονα. Αν το πρώτο επίπεδο είναι η δημιουργία μετώπων των εταιρειών με βιτρίνα επιστημονική, οικολογική ή φιλανθρωπική, το δεύτερο είναι η εμπλοκή τους στα όργανα ακαδημαϊκών (πανεπιστήμιο και επιτροπές χρηματοδότησης της έρευνας της ΕΕ) και υπερκρατικών πολιτικών αποφάσεων (WIPO – Παγκόσμιος Οργανισμός Πνευματικής Ιδιοκτησίας) και χάραξης νομοθεσίας. Από αυτά απορρέει όχι μόνον η τεράστια ισχύς των βιοτεχνολογικών κολοσσών στην έρευνα διεθνώς, αλλά και η σχέση τους με διεθνείς οργανισμούς. Έχουν προχωρήσει στο έργο τους με βήματα προσεκτικά, χωρίς

4. Η κατάληψη εντασσόταν σε μια σειρά κινητοποιήσεων διαμαρτυρίας ενάντια στην εκμετάλλευση της γης και τη χρήση γενετικά τροποποιημένων από τις μεγάλες εταιρείες στη νότια πολιτεία του Παρανά στη Βραζιλία. Τραυματίστηκαν επίσης έξι από τους αγωνιστές και τρεις φρουροί κατά τη διάρκεια των συμπλοκών που ακολούθησαν τη βίαιη εισβολή των ένοπλων φρουρών στο χωράφι: βλ. και <http://viacampesina.org>.

τηλεοπτική κάλυψη και χωρίς ευθεία διαφήμιση των προθέσεών τους.

Το παιχνίδι πραγματικά φαίνεται να το κερδίζουν. Όλα τα σκάνδαλα έχουν συγκαλυφτεί και ξεχαστεί. Ο “κόσμος” δεν θεωρεί πια τη γενετική τροποποίηση και την κλωνοποίηση ως καταρχήν άγνωστες και ύποπτες πρακτικές, σε ορισμένες περιπτώσεις αποδεδειγμένα επικίνδυνες έως καταστροφικές, δεν θεωρεί τις μεγάλες βιοτεχνολογικές εταιρείες (που είναι ταυτόχρονα και εταιρείες όπλων και στρατιωτικής τεχνολογίας) μία παγκόσμια αιμοβόρα και αδίστακτη μαφία. Η προπαγάνδα ξεκινά από το εμπόριο ελπίδας. Πολύ συχνά οι συζητήσεις, όχι μόνο στα μμε, διατυπώνονται πλέον με τρόπους που η ίδια η προπαγάνδα έχει δομήσει: «Πραγματικά ποια είναι τα προβλήματα με τα μεταλλαγμένα; Αφού δεν βλέπουμε τελικά να έχουν δημιουργήσει κάποιο σημαντικό πρόβλημα υγείας στον πληθυσμό». «Αφού η ιατρική έχει κάνει τόσες προόδους, δεν είναι έγκλημα να καταγγέλλουμε τις φαρμακοβιομηχανίες επειδή κι αυτές πρέπει να βγάλουν κέρδος;» Έτσι ολόκληρο το ζήτημα της διαχείρισης των τροφίμων, των φαρμάκων, της γεωργοκτηνοτροφίας, του χρήματος, της ιδεολογίας του χρήματος και της συγκεκριμένης νέας ιδεολογίας της ελπίδας παρακάμπτεται εντελώς. Κι όμως αυτή η διαχείριση είναι που έχει εγκαταστήσει παντού την κυριαρχία της νέας ευγονικής, της νέας εμπορευματικής «επιλογής των ειδών», τη νέα βιοπολιτική της κυριαρχίας.

Πώς θα μπορούσαν να αντιμετωπιστούν τελικά όλ’ αυτά;

Να μιλήσουμε για μεταλλαγμένα χωρίς να αναφέρουμε ποιος και γιατί τα προωθεί δεν είναι αρκετό. Να προτείνουμε απλώς καταναλωτικές συμπεριφορές («αγοράστε βιολογικά!») δεν θα το επιλέγαμε ποτέ. Το μπούκοτάζ προϊόντων και εταιρειών συχνά δεν είναι παρά μια καταναλωτική παραλλαγή. Δεν μπορούμε να παραβλέψουμε με μαλθουσιανικό τρόπο κοινωνικά ζητήματα υπέρ μιας διαχωρισμένης άποψης “οικολογικής” («καταστρέφουν τους φυσικούς πόρους!»).

Είναι βέβαιο ότι μόνο όταν οι συλλογικότητες βρήκαν τα κοινά τους σημεία, κατάφεραν να επικοινωνήσουν πραγματικά. Δύο θεωρούμε ότι είναι οι τρόποι που ίσως απαντούν στις κινήσεις του κυρίαρχου λόμπι, αλλά και αμύνονται στην προπαγάνδα τους. Και οι δύο προϋποθέτουν ένα δίκτυο συντρόφων και ομάδων που θα μπορεί να λειτουργεί βάσει των κοινών σημείων και των κεκτημένων τους.

Ένας δρόμος περνά υποχρεωτικά από την επιμονή στη συνολική κριτική, την αναζήτηση δηλαδή εκείνου του αναλυτικού επιπέδου που θα μιλά

για την κυρίαρχη «αντιτρομοκρατική» ιδεολογία, την πρακτική κρατών και εταιρειών και το ρόλο της βιοτεχνολογικής βιομηχανίας. Η διαδικασία της αυτομόρφωσης πρέπει να συνεχιστεί και να διευρυνθεί.

Ο δεύτερος στόχος είναι η ευθεία επίθεση στους εκπροσώπους του λόμπι των βιοτεχνολογικών πολυεθνικών στην Ελλάδα, δηλαδή στην κάθε Βιοπονα. Πρέπει να εργαστούμε για να μπλοκάρουμε την ήδη προχωρημένη διείσδυσή τους στην εκπαίδευση και την έρευνα. Να καταδείξουμε το εύρος της προπαγάνδας τους που κρύβει την αιμοβόρα κερδοσκοπία τους πίσω από ένα παραπέτασμα ανθρωπιστικών και οικολογικών ενδιαφερόντων. Να επιδιώξουμε την πλήρη κοινωνική απονομιμοποίηση της δράσης τους.

Στην παρούσα έκδοση δημοσιεύονται επεξεργασμένα τα κείμενα που παρουσιάστηκαν και συζητήθηκαν στην ομάδα αυτομόρφωσης τα παραρτήματα που ακολουθούν περιέχουν κείμενα προετοιμασίας της κινητοποίησης ενάντια στο Γ΄ διεθνές συνέδριο βιοτεχνολογίας τον Οκτώβριο 2006 και μία συναφή συζήτηση μεταξύ του Paul Virilio και του Sylvere Lotringer. Η έκδοσή τους έχει και το νόημα ότι η συζήτηση συνεχίζεται.

ΔΑΡΒΙΝΟΣ ΚΑΙ ΔΑΡΒΙΝΙΣΜΟΣ

Η καταγωγή των ιδεών ή η διατήρηση των επιλεγμένων ιδεολογιών

Η ιστορία παίζει πραγματικά περίεργα παιχνίδια. Η θεωρία που βασίστηκε στην αντίληψη ότι για την πορεία και τη θέση του ανθρώπινου είδους κυρίαρχο ρόλο παίζουν η βιολογία και η γενετική κληρονομιά, γεννήθηκε και ενηλικιώθηκε μέσα στην ιστορία και μάλιστα μέσα στην κοινωνική ιστορία, στη χώρα που έδωσε τις θεσμικές και πολιτικές βάσεις του συστήματος που σήμερα αναγνωρίζουμε ως καπιταλισμό, και σε μία ομάδα που σήμερα κατέχει κομβικό ρόλο τόσο στη διατήρηση όσο και στην ανάπτυξη της κυριαρχίας. Η ιστορία δείχνει τον 19ο αιώνα, όταν η ιδεολογία κλήθηκε να απαντήσει στις νέες ερωτήσεις που διατυπώνονταν. Η γεωγραφία δείχνει την Αγγλία, τη χώρα που με τον Thomas Malthus, τον Adam Smith, τον David Ricardo, τον Jeremy Bentham, ήδη από τα μέσα του 18ου αιώνα, τοποθετείται στην πρωτοπορία των ιδεών. Και η ομάδα είναι αυτή των φυσικών επιστημόνων που μέσα στη διάχυτη αισιοδοξία της εποχής θα επιχειρήσει να εξηγήσει τα πάντα –ή καλύτερα να δώσει την εντύπωση ότι μπορεί να εξηγήσει τα πάντα– αποκτώντας πρωτοφανέρωτη εξουσία.

Ας πάμε όμως λίγο πιο πίσω. Στις αρχές του 18ου αιώνα η κυρίαρχη άποψη στην Αγγλία ήταν η αγγλικανική «φυσική» θεολογία, η οποία θεωρούσε ότι η φύση ήταν σωστά πλασμένη από τον θεό για να ανταποκρίνεται στις ανθρώπινες ανάγκες. Για την αγγλικανική θεολογία, λοιπόν, ακόμη και το κακό ή ο πόνος ήταν προς όφελος του ανθρώπου. Άρα οποιαδήποτε προσπάθεια να βοηθηθούν οι φτωχοί και οι αδύναμοι για να βγουν από τη θέση που είχε προβλέψει ο θεός για αυτούς ήταν εκ των προτέρων αποτυχημένη και ενάντια στο θέλημά του. Το υπάρχον θεωρούνταν αυτοδίκαια και ορθό, πλέοντας σε έναν διαρκή ενεστώτα που δεν έδινε τη δυνατότητα για ένα διαφορετικό μέλλον. Επρόκειτο για ένα πρώτο “τέλος της ιστορίας” που αποδείχτηκε ιδιαίτερα εύθραυστο.

Μέσα σε αυτό το κλίμα, ένας αγγλικανός κληρικός και οικονομολόγος –θα άξιζε εδώ να σημειώσουμε τη στενή σχέση οικονομίας-θεολογίας–, ο Τόμας Μάλθους, δημοσίευσε το 1798 το θεμελιώδες έργο *Μελέτη πάνω στον Πληθυσμό*, στρέφοντας την προσοχή του στον αγώνα μεταξύ των ειδών όταν αυτά πολλαπλασιάζονται με γεωμετρική πρόοδο εξαντλώντας τα διατροφικά αποθέματα του περιβάλλοντος. Ο πραγματικός του στόχος ήταν το νομικό σύστημα της Αγγλίας, που κατά τη γνώμη του ήταν ιδιαίτερα ανεκτικό απέναντι στους φτωχούς, των οποίων ο αριθμός αύξανε με επικίνδυνους ρυθμούς. Ο Μάλθους δεν έβλεπε τον λόγο για τον οποίο θα έπρεπε να φροντίζει κανείς άτομα που ήταν εκ των προτέρων καταδικασμένα. Η εμπειρική γενίκευση της κεντρικής ιδέας του Μάλθους υπήρξε βασικό εργαλείο για τον Δαρβίνο. Όπως σημειώνει ο Richard Lewontin, ο Δαρβίνος πήρε την πολιτική οικονομία των αρχών του 19ου αιώνα και την επέκτεινε περιλαμβάνοντας τη φυσική οικονομία.¹

Όπως παρατηρεί κανείς, μελετώντας τα στοιχεία της “ανακάλυψης” του Δαρβίνου, ποτέ το άτομο δεν έπαιξε τόσο περιορισμένο ρόλο στη διατύπωση μιας τόσο σημαντικής άποψης, αφού διαφορετικοί μεταξύ τους επιστήμονες συγκλίνανε προς την έκφραση μιας κυρίαρχης θέσης για την εξέλιξη, που φαινόταν, παρ’ όλες τις αντίθετες προσπάθειες της θεολογίας, αδιαμφισβήτητη. Η εποχή αποζητούσε μια τέτοια αντίληψη που θα απελευθέρωνε μια σειρά από επιστήμες από το ιδεολόγημα του κήπου της Εδέμ και θα αποτελούσε μιας πρώτης τάξεως επιστημονική, και άρα αδιαμφισβήτητη, αιτιολογία του υπάρχοντος.

Ο Κάρολος Δαρβίνος γεννήθηκε το 1809. Καταγόταν από μια πλούσια οικογένεια και ο παππούς του Έρασμος Δαρβίνος ήταν από τους πιο γνωστούς εξελικτιστές της γενιάς του. Σπούδασε και αυτός κατ’ αρχάς θεολογία και το 1831-1836 ταξίδεψε με το πλοίο «Beagle» κάνοντας επιτόπιες μελέτες. Το 1837-1839 ο Δαρβίνος διατύπωσε ολόκληρη τη θεωρία της εξέλιξης σε περίπου 900 σελίδες και το 1839 έκανε την πρώτη μικρή δημοσίευσή της σε ένα περιοδικό. Το 1858 έλαβε από τον Alfred Wallace, ερασιτέχνη βιολόγο που εργαζόταν στο Βόρνεο, μια επιστολή στην οποία ο Γουάλας διατύπωνε τις βασικές αρχές της θεωρίας της εξέλιξης.

Για να πάρει την «πατέντα» της ιδέας, ο Δαρβίνος θα ανακοινώσει σε μία συνεδρίαση της Linnean Society στο Λονδίνο τις δύο μελέτες και το

1. Richard Lewontin, *Η Βιολογία ως Ιδεολογία: Το δόγμα του DNA*, Σύνταγμα, Αθήνα 2000, σ.33.

1859 θα δημοσιεύσει το έργο *Η Καταγωγή των ειδών με τον μηχανισμό της Φυσικής Επιλογής, ή η διατήρηση των επιλεγμένων φυλών στον αγώνα για τη ζωή*. Αμέσως ξεκινά μια μεγάλη διαμάχη στις εφημερίδες και ο Δαρβίνος γίνεται η persona της εποχής. Ο σημαντικότερος υποστηρικτής του Δαρβίνου, και αυτός που θα παλέψει για τη θεωρία της εξέλιξης, καθώς ο Δαρβίνος σε όλη του τη ζωή ήταν απομονωμένος στο αγρόκτημά του έξω από το Λονδίνο, ήταν ο Tomas Huxley. Ο Χάξλεϋ μέχρι το θάνατό του το 1894 θα δημοσιεύει άρθρα, ενώ με διαλέξεις του σε εργάτες θα επιχειρήσει να μεγαλώσει το ακροατήριο της θεωρίας της εξέλιξης.

Παρ' όλο που δεν μας ενδιαφέρει τόσο το τεχνικό, όσο το ιστορικό και πολιτικό μέρος μιας θεωρίας, θα αναφέρουμε παρακάτω τις βασικές θέσεις της θεωρίας της εξέλιξης που διατύπωσε ο Δαρβίνος.

Ο Δαρβίνος υποστήριξε ότι η φυσική επιλογή είναι ο μηχανισμός της εξελικτικής αλλαγής. Υπάρχουν τρεις βασικές γενικεύσεις για να λειτουργεί αυτό:

1. Όλα τα μέλη ενός είδους διαφέρουν μεταξύ τους και δομικά και από άποψη συμπεριφοράς.

2. Αυτές οι μεταβολές είναι μεταβιβάσιμες κληρονομικά.

3. Αυτό που υποστηρίζει ο Μάλθους όντως ισχύει, και άρα ορισμένα μέλη μιας κοινότητας πεθαίνουν. Υπάρχει ένας αγώνας για την επιβίωση.

Από τις θέσεις αυτές προκύπτουν τρία βασικά αξιώματα:

1. Η φυσική επιλογή είναι μια διαδικασία. Τα μέλη ενός είδους δέχονται την πίεση του περιβάλλοντος και κάποια εξαφανίζονται. Με τις αλλαγές του περιβάλλοντος, αυτοί που είναι καλύτερα προετοιμασμένοι για αυτές, αυτοί θα επιβιώσουν.

2. Η φυσική επιλογή και η προσαρμογή είναι δύο όψεις του ίδιου νομίσματος. Όποιος προσαρμόζεται μπορεί να μεταβιβάσει το γενετικό του υλικό. Η φυσική επιλογή αφορά εγωιστικά άτομα.

3. Η φυσική επιλογή αφορά πληθυσμούς οργανισμών. Έχει νόημα όταν υπάρχει ένας πληθυσμός που θα παρουσιάζει την καλύτερη προσαρμογή.

Στις τελευταίες εκδόσεις της *Καταγωγής των Ειδών* ο Δαρβίνος χρησιμοποίησε τη φράση "*survival of the fittest*" («επιβίωση του καταλληλότερου/ του πλέον προσαρμοσμένου») του φιλελεύθερου Herbert Spencer, την οποία είχε πρωτοδιατυπώσει σε άρθρο του στην εφημερίδα *Economist*. Η αντίληψη του Σπένσερ έγινε ο βασικός άξονας αυτού που ονομάστηκε κοινωνικός δαρβινισμός. Σύμφωνα με την αντίληψη αυτή, είναι οι καλύτεροι, δυνα-

τότεροι, υγιέστεροι, πιο άξιοι, αυτοί που επιβιώνουν. Πώς το ξέρουμε ότι έχουν αυτά τα χαρακτηριστικά; Μα επειδή επιβιώνουν. Πρόκειται φυσικά για μια ταυτολογία που δεν εξηγεί τίποτα απολύτως. Όσοι συνηγορούν στη θεωρία του Δαρβίνου αναφέρουν συνήθως ότι αυτός χρησιμοποίησε αυτή τη φράση μόλις στην τελευταία έκδοση του βιβλίου του και σε ένα εντελώς διαφορετικό πλαίσιο από ό,τι γενικά πιστεύεται. Όμως ο Δαρβίνος γνώριζε την προΐστορία της φράσης, όσο και τις οικονομικά φιλελεύθερες αντιλήψεις του Σπένσερ που θεωρούσε ότι το άτομο θα έπρεπε, ελεύθερο από συμβάσεις και από θεσμούς, να κινείται σύμφωνα με τις δυνατότητές του. (Για αυτόν τον λόγο, και εξαιτίας των αντικρατικών και αντιθρησκευτικών διατυπώσεων του Σπένσερ, πολλοί έφτασαν στο σημείο να τον συνδέσουν με τον αναρχισμό. Τις επικίνδυνες αυτές αντιλήψεις από νωρίς κατακεραύνωσε ο Piotr Kropotkin.)

Αν ο Δαρβίνος πήρε στοιχεία από την οικονομική θεωρία του *laissez-faire laissez-passer*, οι καπιταλιστές από τη μεριά τους αναγνώρισαν αμέσως τα ευνοϊκά για αυτούς στοιχεία που προσέφερε η θεωρία της φυσικής επιλογής. Βάζοντας σκόπιμα στη θέση της φύσης την αγγλική κοινωνία, έφτασαν στο εύλογο, για αυτούς, συμπέρασμα ότι ο κάθε άνθρωπος έπαιρνε ό,τι του άξιζε, παρ' όλο που το κριτήριο της αξίας δεν ήταν ηθικό, όπως ήθελε να πιστεύει η εκκλησία, αλλά γενετικό. Για αυτό τον λόγο και οι κοινωνικοί δαρβινιστές πίστευαν ότι ήταν ανώφελο να βοηθά κανείς τους αδύνατους. Εξετάζοντας για παράδειγμα κανείς τον τρόπο με τον οποίο αποτυπώνονται οι φτωχοί ή οι «άγριοι λαοί» σε εικόνες που κυκλοφορούσαν ευρέως σε περιοδικά ή λιθογραφίες του 19ου αιώνα, αμέσως διαπιστώνει ότι κυριαρχούν τα αποκρουστικά πρόσωπα με τις έντονες γωνίες, τα ακατάστατα μαλλιά, τα άθλια ρούχα. Η κυρίαρχη λαϊκή δοξασία της εποχής, ο φυσιολογισμός, υποστήριζε ότι μπορούσε να διακρίνει κανείς την ποιότητα ενός ανθρώπου με βάση τα εξωτερικά του χαρακτηριστικά. Το πρόσωπό τους, η ασθενική τους φύση, τα καχεκτικά σώματα απεικόνιζαν και τη γενετική τους ποιότητα. Το αίμα δεν μπορούσε να κρυφτεί. Το ιερό Γκράαλ δεν ήταν απλώς γεμάτο με αίμα, ήταν το ίδιο το αίμα, που μετέφερε τον γενετικό τους κώδικα, αυτόν που κανένας νόμος κοινωνικής προστασίας, καμία επανάσταση, τίποτα δεν μπορούσε να αλλάξει. Για τους φτωχούς εργάτες ή αγρότες το παιχνίδι ήταν χαμένο εξαρχής. Είχε τελειώσει προτού καν ξεκινήσει και μάλιστα με δική τους υπαιτιότητα. Μπορούσαν μόνο να προκαλέσουν τον οίκτο των πιο φιλεύσπλαχτων αστών που είτε

χρηματοδοτούσαν τα πολυάριθμα ορφανοτροφεία, μέσα στα οποία τα παιδιά μάθαιναν την πραγματική τους θέση στην κοινωνία, είτε προωθούσαν προγράμματα ευγονικής προσπαθώντας να περισώσουν μια κοινωνία για την οποία οι έννοιες γενετική κληρονομιά και τάξη ταυτίζονταν.

Αυτό λοιπόν που έκανε ο Δαρβίνος ήταν να πάρει τις κυρίαρχες απόψεις της εποχής του και να τις εφαρμόσει στη φύση. Στη συνέχεια, θεωρώντας ότι πρόκειται περί γεγονότος, τις επανέφερε στην κοινωνία ως αξίωμα, δίνοντας το πάτημα στους κοινωνικούς δαρβινιστές. Πρόκειται για μια ξεκάθαρη περίπτωση μυθολογίας, με τον τρόπο που χρησιμοποιεί τον όρο ο Roland Barthes. Σύμφωνα με τον Μπαρτ, οι μύθοι χρησιμοποιούνται από την αστική ιδεολογία για να μεταμορφώνουν το ιστορικό σε φυσικό. Ο μύθος, γράφει ο Μπαρτ, δεν αρνιέται τα πράγματα, ρόλος του είναι αντίθετα να μιλά για τα πράγματα· απλώς τα εξαγνίζει, τα αθώνει, τα θεμελιώνει μέσα στη φύση και στην αιωνιότητα. Τους δίνει μια σαφήνεια που είναι η σαφήνεια όχι της εξήγησης αλλά της διαπίστωσης. Η φύση δεν μπορεί να είναι ηθική ή ανήθικη, λογική ή παράλογη, θετική ή αρνητική. Είναι αυτό που είναι, γιατί δεν ξέρει να είναι κάτι άλλο. Λειτουργεί χωρίς συνείδηση και χωρίς κάποιο προγραμματισμό.²

Μεταφέροντας όμως μια φυσική διαδικασία στην κοινωνία, παραβλέπουμε ή αδιαφορούμε για ό,τι ξεχωρίζει και διαφοροποιεί τον άνθρωπο από τα υπόλοιπα ζώα. Ο Δαρβίνος συχνά χρησιμοποιούσε ανθρωπομορφικές συμπεριφορές για να περιγράψει στοιχεία ζώων. Το 1871 δημοσιεύει την *Καταγωγή του Ανθρώπου* και υποστηρίζει τη σχέση ανθρώπου-πιθήκου. Τώρα τα πράγματα αντιστρέφονται, και όπως υποστηρίζεται «η καταγωγή του ανθρώπου έδειξε ότι η μεταφυσική πρέπει να εγκαταλειφθεί. Αυτός που καταλαβαίνει τον μπαμπουίνο μπορεί να κάνει περισσότερα πάνω στην μεταφυσική από τον Λοκ». Αφού ο άνθρωπος δεν είναι τίποτε περισσότερο από ένα ζώο, ό,τι παρατηρούμε στα ζώα μπορεί να μεταφερθεί και στους ανθρώπους. Οι διαφορές ζώων - ανθρώπων είναι διαφορές ποσότητας και όχι ποιότητας.³

Ο συσχετισμός της θεωρίας της φυσικής επιλογής με τον ανταγωνισμό

2. Ρολάν Μπαρτ, *Μυθολογίες-Μάθημα*, εκδόσεις Ράππα, Αθήνα 1979.

3. Θα άξιζε να σημειώσουμε τον “προοδευτικό” χαρακτήρα αυτής της σκέψης σε μια εποχή που οι μη δυτικοί θεωρούνταν διαφορετικά είδη και που οι μαύροι, κυρίως, υποβιβάζονταν σε ζώα. Ο Δαρβίνος υπήρξε βέβαια κλασική περίπτωση άγγλου αποικιοκράτη που θαύμαζε την ανωτερότητα της αγγλικής αστικής τάξης, ωστόσο η θεωρία του υποστήριζε την ενότητα της ανθρώπινης φυλής.

και τον οικονομικό φιλελευθερισμό αποτελεί τον βασικό άξονα κριτικής στον δαρβινισμό, ήδη από την εποχή του. Ο Friedrich Engels στη *Διαλεκτική της Φύσης* θα παρατηρήσει χαρακτηριστικά: «Ο Δαρβίνος δεν ήξερε τι σκληρή σάτιρα έγραφε για την ανθρωπότητα και ειδικά για τους συμπατριώτες του, όταν αποδείκνυε ότι ο ελεύθερος συναγωνισμός, ο αγώνας για την ύπαρξη, που οι οικονομολόγοι τον εξυμνούν σαν την ανώτερη κατάκτηση της ιστορίας, είναι η κανονική κατάσταση του ζωικού βασιλείου».⁴ Ο Marx ενθουσιάστηκε με την εργασία του Δαρβίνου και είναι γνωστό ότι του έστειλε αντίγραφο του *Κεφαλαίου*, τονίζοντας ότι προσπαθούσε να κάνει κάτι ανάλογο στο επίπεδο της πολιτικής οικονομίας. Ο αστός Δαρβίνος τον αγνόησε επιδεικτικά. Η πράξη αυτή του Μαρξ παρουσιάζει κάποιο ενδιαφέρον για να καταλάβουμε το κλίμα της εποχής. Η θέση του Δαρβίνου ότι στη ζωή κυριαρχεί η κίνηση και ο δυναμισμός, απόληχος κάποιας παλιάς εγγελιανής λογικής, και η πίστη ότι μπορούμε με κάποιους βασικούς νόμους να εξηγήσουμε το σύνολο της φύσης, νομίζω ότι υπήρξαν τα στοιχεία που παρράκίνησαν τον ενθουσιασμό του Μαρξ, ο οποίος προσπαθούσε να εξηγήσει τους γενικούς νόμους που «τελικά διέπουν και την ιστορία της ανθρώπινης κοινωνίας».⁵ Ανάλογα θετική υπήρξε εξάλλου και η ανταπόκριση των Κροπότκιν και Βακουίνι. Στην περίφημη έκδοση του Μαξίμοφ, και κυρίως στον πρώτο τόμο, η επίδραση της θεωρίας της εξέλιξης του Δαρβίνου στον Ρώσο επαναστάτη είναι φανερή.⁶ Ο Μπακούνιν καλωσόρισε την άποψη του Δαρβίνου για την καταγωγή του ανθρώπου, την αντίληψη ότι οι διαφορές στη φύση είναι κυρίως ποσοτικές και όχι ποιοτικές, αλλά άσκησε κριτική τόσο στην ατομιστική προσέγγιση της θεωρίας όσο και στην πρωτοκαθεδρία που έδινε στους φυσικούς παράγοντες. Διαβάζοντας αυτά τα κείμενα σήμερα, μας κάνει εντύπωση η επικαιρότητα των θέσεών τους. Το μεγάλο προσόν του Μπακούνιν ήταν ότι κατάλαβε εξαρχής πώς θα εξελίσσονταν τα πράγματα. Δεν άσκησε τόσο κριτική στον Δαρβίνο όσο στους δαρβινιστές. (Μια οξύνιοια που χαρακτηρίζει εξάλλου και την κριτική του στον Μαρξ.)

4. Φρίντριχ Ένγκελς, *Η Διαλεκτική της Φύσης*, Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 2001, σ.17.

5. Φρίντριχ Ένγκελς, *Ο Λούντβιχ Φόυερμπαχ και το τέλος της κλασικής γερμανικής φιλοσοφίας*, Ερατώ, Αθήνα 2004, σ. 217. Για μια ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα αναφορά στη σχέση μαρξισμού-δαρβινισμού βλ. Anton Pannekoek, *Marxism and Darwinism*, 1909. Στο άρθρο αυτό ο Πάνεκοκ αναφέρει τις βασικές διαφορές μαρξισμού-δαρβινισμού και κάνει μια σειρά παρατηρήσεων που ακόμη και σήμερα παραμένουν επίκαιρες. Στο <http://www.marxists.org/archive/pannekoek/1912/marxism-darwinism.htm>.

6. Μιχαήλ Μπακούνιν, *Φιλοσοφία - Θρησκεία - Ηθική*, επιμέλεια Γκ. Π. Μαξίμοφ, Πανοπτικόν, Θεσσαλονίκη 2006.

Και η συνέχεια...

Ο δαρβινισμός είναι μια από τις λίγες θεωρίες που διαχύθηκαν με τόση ευκολία στην «κοινή γνώμη». Ακολουθώντας μάλιστα τη λογική της, θα λέγαμε ότι αφού επιβίωσε και πέρασε σχεδόν στη γονιδιακή αντίληψη του μεγαλύτερου μέρους της κοινωνίας, μέσα από γνωστές εκφράσεις όπως «το μεγάλο ψάρι τρώει το μικρό» ή «ο ισχυρός επιβιώνει», τότε σίγουρα έχει το σωστό γονίδιο. Σήμερα είναι περίπου κοινή λογική και απόλυτη διαπίστωση ότι η κοινωνία είναι μια ζούγκλα και υπερισχύει ο πιο ικανός. Οι διαφημιστές χρησιμοποιούν αυτήν την κοινή πεποίθηση και μάλιστα επιτυχημένα. Σε τηλεοπτική διαφήμιση αυτοκινήτου, το διαφημιζόμενο όχημα προσπερνά άλλα, τα οποία οδηγούν διάφορα ζώα. Το μήνυμα είναι σαφές: στη ζούγκλα των δρόμων –και για την Ελλάδα θα πρέπει να πάρουμε τις λέξεις κυριολεκτικά– μόνο αυτοί που έχουν τα καλύτερα (οχήματα, εφόδια, γονίδια) μπορούν να τα βγάλουν πέρα. Βέβαια, όπως έγραφε ο Πάνεκουκ ήδη το 1909, όταν οι καπιταλιστές ευημερούν δεν ευημερούν ως άνθρωποι, αλλά ως καπιταλιστές.⁷

Όμως και στα πιο “προωθημένα” τμήματα της κοινωνίας, εκεί που προετοιμάζονται οι νέες ιδέες, ο δαρβινισμός ζει μια αναγέννηση. Στο τεύχος του Ιανουαρίου 2006 του περιοδικού *Economist* υπάρχει εκτεταμένο αφιέρωμα στον δαρβινισμό και στον εξελικτισμό. Αυτό δεν έχει καμία σχέση με τις γνωστές δικαστικές μάχες που δίνονται στην Αμερική για το αν θα πρέπει να διδάσκεται στα σχολεία και η θεωρία της δημιουργίας μαζί με τον εξελικτισμό. (Επ’ αυτού να σημειώσουμε ότι οι αμερικανοί φονταμενταλιστές έχουν ουσιαστικά δίκιο. Η εξελικτική θεωρία παρουσιάζει άλυτα προβλήματα, με κυριότερο το πώς γίνονται οι αλλαγές, και σε καμία περίπτωση δεν μπορεί να αναχθεί σε “φυσικό νόμο”⁸.) Κύρια θέση του αφιερώματος αυτού είναι ότι ο 19ος αιώνας παρήγαγε τρεις μεγάλες θεωρίες: τον μαρξισμό, τον φροϋδισμό και τον δαρβινισμό. Μετά την πτώση του ανατολικού μπλοκ και τις σφοδρές επιθέσεις που δέχτηκε η ψυχανάλυση, ο δαρ-

7. Ο.π.

8. Αν ήταν διαφορετικά τα πράγματα, δεν θα υπήρχαν εκλαϊκευμένα άρθρα στον ημερήσιο τύπο ή σε περιοδικά που προσπαθούν, ακόμη και σήμερα, να πείσουν για την ορθότητα των ιδεών του Δαρβίνου μέσα από νέα πειράματα. Δες για παράδειγμα το άρθρο «Φυσική επιλογή. Η επιβίωση της σαύρας και οι θεωρίες του Δαρβίνου» (*Βήμα*, 17 Νοεμβρίου 2006, σ. 35, αναδημοσίευση από *The Times*) που ξεκινά με την αποκαλυπτική φράση: «Ο Δαρβίνος τελικώς ήταν σωστός – στη ζωή επιβιώνει ο ταχύτερος... αυτό τουλάχιστον έδειξε μελέτη σε σαύρες, η οποία δημοσιεύεται στην επιθεώρηση *Science*».

βινισμός φαίνεται ότι μετά από χρόνια προσβολών και αρνητικών κρίσεων έρχεται να ξαναπάρει, μεταλλαγμένος όμως, τη θέση που του αρμόζει. Οι λέξεις-κλειδιά του σύγχρονου δαρβινισμού είναι η κυριαρχία του γονιδίου και η εμπιστοσύνη. Αν ο Δαρβίνος υποβίβασε τον άνθρωπο σε μπαμπούνο, οι σύγχρονοι βιολόγοι μπορούν να επαιρόνται ότι «η ζωή δεν υπάρχει ως αντικείμενο επιστημονικής μελέτης, δεδομένου ότι οι μηχανισμοί της ανάγονται σε χημικές αλληλεπιδράσεις».⁹

Ωστόσο, τα χρόνια του κοινωνικού δαρβινισμού και το παράδειγμα του ναζισμού δημιούργησαν ένα αρνητικό ισοζύγιο κρίσεων, που οι σύγχρονοι βιολογιστές θα πρέπει να υπερβούν, αν θέλουν να έχουν οποιαδήποτε τύχη σε ακαδημαϊκό ή νομοθετικό επίπεδο. Όπως είναι γνωστό πλέον, οι λέξεις διαθέτουν μεγαλύτερη δύναμη ακόμη και από τα πράγματα σε μια εποχή που από τη μια αναζητά τη μία αιτία για τα πάντα (είτε αυτό ονομάζεται γονίδιο είτε ενοποιημένη θεωρία) και από την άλλη δίνει ελάχιστη σημασία στο αντικείμενο και το γεγονός. Οι κοινωνιοβιολόγοι χρησιμοποιούν πλέον τον όρο εξελικτική ψυχολογία, για να μην ξυπνούν μνήμες. Οι εξελικτιστές υποστηρίζουν ότι ο εγκέφαλος δεν είναι μια μηχανή μάθησης που διαμορφώνεται από τον πολιτισμό, αλλά είναι η φυσική επιλογή αυτή που μας εφοδίασε με τρόπους και πνευματικούς μηχανισμούς.

Βασικό ζήτημα στον σύγχρονο εξελικτισμό είναι αυτό της ανθρώπινης φύσης. Το αν δηλαδή ο άνθρωπος έρχεται στον κόσμο ως «λευκή σελίδα», που πάνω της μπορεί η κοινωνία να γράψει τη δική της ιστορία, ή αν γεννιόμαστε με βάση κάποια ένστικτα τα οποία διαμορφώνουν τη συμπεριφορά μας. Τα ένστικτα αυτά –και μάλιστα οι εξελικτιστές προτιμούν, πιθανόν για να διαχωρίσουν τον άνθρωπο από τα υπόλοιπα ζώα, την έκφραση «*prerepare for learning*»– έχουν με κάποιο μαγικό τρόπο χαραχθεί στον εγκέφαλό μας μέσα από τη φυσική επιλογή. Όπως ισχυρίζονται, η φυσική επιλογή δεν μας άφησε ένα συγκεκριμένο βιβλίο κανόνων, αλλά δημιούργησε εκείνους τους μηχανισμούς που κάνουν αυτονόητη, ευκολότερη ή απαγορευτική τη διεξαγωγή συγκεκριμένων ενεργειών. Κάποιοι, λένε για παράδειγμα, χρειάζεται να πάει σε σχολείο για να διαβάσει, ωστόσο μπορεί να αντιλαμβάνεται τις εκφράσεις του προσώπου χωρίς να καταφύγει σε αυτό. Εύκολα, υποστηρίζουν, αναπτύσσουμε φοβίες για φίδια και αράχνες, που ήταν ένας σημαντικός κίνδυνος στο περιβάλλον των προγόνων μας, αλλά δυσκολό-

9. Henri Atlan, *Το Τέλος της Παντοκρατορίας των Γονιδίων; Προς νέα παραδείγματα στον χώρο της βιολογίας*, Leader Books, Αθήνα, σ. 68.

τερα αναπτύσσουμε φοβίες για κινδύνους του 20ού αιώνα, όπως είναι για παράδειγμα τα αυτοκίνητα. Αυτές οι φοβίες αποτελούν ένα είδος εξελικτικής μνήμης που πέρασε μέσα από τους προγόνους μας και μας δημιούργησε μια ωφέλιμη φοβία για τα φίδια.

Όσο και αν θα γελούσε κανείς με αυτά τα επιχειρήματα, αφού θα σήμαιναν ότι το 3010 οι άνθρωποι θα μπορούσαν να φοβούνται πράγματα τα οποία ποτέ δεν έχουν δει, το ζήτημα της γενετικής μεταβίβασης επίκτητων χαρακτηριστικών, και κατά συνέπεια εκ των υστέρων δικαίωσης του άδικα λοιδορούμενου τα προηγούμενα χρόνια Lamarck, επανέρχεται στο προσκήνιο. Η αναφορά στο μυαλό ως λευκή σελίδα μάς φέρνει στο νου ψυχροπολεμικές καταστάσεις και τον περίφημο κομμουνιστή άνθρωπο, την πεποίθηση δηλαδή ότι η ανθρώπινη φύση είναι μια εύπλαστη, ακατέργαστη πρώτη ύλη που με την κατάλληλη επεξεργασία (από το κόμμα φυσικά) μπορεί να αποδώσει το επιθυμητό αποτέλεσμα. Αν ο δαρβινισμός οδηγεί στο Άουσβιτς, λένε οι εξελικτιστές, τότε η λευκή σελίδα οδηγεί στα γκούλαγκ.

Το επιχείρημα είναι πράγματι αποπλιστικό και θα άξιζε να το παραθέσουμε αυτολεξεί:

«Ένα όραμα μιας μελλοντικής κοινωνικής τάξης βασίζεται στην ύπαρξη ενός είδους ανθρώπινης φύσης. Στην πραγματικότητα, αν ο άνθρωπος είναι ολοκληρωτικά διαμορφώσιμος, σαν ένα κομμάτι πλαστελίνης, χωρίς εσωτερικές δομές του νου και χωρίς ενστικτώδεις ανάγκες κοινωνικού και πολιτιστικού ύφους, τότε είναι εύκολη λεία για την διαμόρφωση της προσωπικότητάς του από την κρατική εξουσία, τον μάνατζερ της πολυεθνικής, τον τεχνοκράτη, την κεντρική επιτροπή. Αυτοί που έχουν κάποια ελπίδα στην ανθρωπότητα θεωρούν πως δεν είναι έτσι, και προσπαθούν να προσδιορίσουν τα ενστικτώδη χαρακτηριστικά που προσφέρουν το πλαίσιο για την πνευματική εξέλιξη, την ανάπτυξη της ηθικής συνείδησης και την συμμετοχή σε μια ελεύθερη κοινωνία.»¹⁰

Πώς όμως μπορεί να αποδείξει κανείς ποια είναι τα ενστικτώδη χαρακτηριστικά της ανθρώπινης φύσης, αν δεχτούμε ότι υπάρχει μια τέτοια αφαίρεση; Θα πρέπει να θεωρήσουμε ότι είναι συνολικά καλή ή κακή; Και πώς θα διαχειριστούμε τα αντικοινωνικά στοιχεία αυτής της φύσης; Πώς για παράδειγμα θα μεταβάλλουμε τη ροπή των ανδρών προς την βία, προ-

10. Steven Johnson, «Sociobiology and You», *Nation*, 18/11/2002, τομ. 275, τ. 17. Πρόκειται για βιβλιοκριτική του βιβλίου του Steven Pinker, *The Blank Slate*.

φανώς απόρροια των χιλιάδων χρόνων που το ανδρικό τμήμα της ανθρωπότητας ασχολείται με τον πόλεμο; Οι εξελικτιστές θα μας έλεγαν: από μόνο του το γεγονός ότι είμαστε έτοιμοι να μάθουμε έναν συγκεκριμένο τύπο συμπεριφοράς, δεν λέει τίποτα για τα πολιτικά χαρακτηριστικά αυτής της συμπεριφοράς. Η ενστικτώδης βιαιότητα των ανδρών δεν σημαίνει ότι θα πρέπει και η σημερινή κοινωνία να την αναγνωρίζει ως θετική.

Το πρόβλημα ωστόσο παραμένει. Με ποιον τρόπο θα μπορέσουμε να αναγνωρίσουμε αυτά τα ενστικτώδη χαρακτηριστικά; Μα φυσικά κάνοντας μελέτες και συγκρίσεις ανάμεσα στις ανθρώπινες κοινωνίες. Τα χαρακτηριστικά που συναντούμε με μεγαλύτερη συχνότητα είναι αυτά που απαρτίζουν τη φύση μας. Μια τέτοια μελέτη θα μπορούσε εξάλλου να έχει σημαντικά οφέλη και για την αριστερά που, σύμφωνα με ορισμένους αριστερούς-δαρβινιστές, μάταια κοπιάζει και ονειρεύεται. Όπως χαρακτηριστικά παρατηρεί ο Peter Singer, η αριστερά θα πρέπει να καταλάβει ότι υπάρχει η ανθρώπινη φύση και έχει κάποια πολύ συγκεκριμένα χαρακτηριστικά τα οποία μπορούμε να τα εντοπίσουμε εξετάζοντας τα κοινά στοιχεία που εμφανίζουν όλοι οι ανθρώπινοι πολιτισμοί. Για παράδειγμα, το γεγονός ότι σε όλες τις κοινωνίες εμφανίζεται κάποιο σύστημα εξουσίας μάς δίνει κάποια στοιχεία για τους λόγους που έχουν αποτύχει όλες οι επαναστάσεις. Τα σχόλια περιττεύουν, και όποιοι δεν καταθέτουν τα όπλα της λογικής και της κριτικής, τότε κακό στη λογική τους. Τι και αν ο Clastres και άλλοι ανθρωπολόγοι μίλησαν για κοινωνίες χωρίς εξουσία, τι και αν στην ιστορία του ανθρώπινου είδους η ιστορία των νικητών γράφτηκε πάντοτε με αίμα. Η ανθρώπινη φύση, ένας στατιστικός κλόουν, έχει αποκλείσει όλες τις οδούς διαφυγής. Καημένοι κομμουνάροι, εξεγερμένοι της Κρονστάνδης, αναρχικοί της Ισπανίας του '36, τα γονιδιά σας ήταν αυτά που σας πρόδωσαν.

Ο δεύτερος άξονας πάνω στον οποίο κινούνται οι σύγχρονοι δαρβινιστές είναι αυτός της αμοιβαίας εμπιστοσύνης και του αλτρουισμού. Καταλαβαίνοντας ότι οι άνθρωποι δεν αντιμάχονται μόνο αλλά και συνεργάζονται, εφηύραν τη θεωρία της εμπιστοσύνης για να μπορέσουν να διατηρήσουν το θέσφατό τους: ότι ο άνθρωπος είναι κατά βάση ένα εγωιστικό ον.

Οι δαρβινιστές παρατήρησαν ότι τα ζώα μερικές φορές συμπεριφέρονται με τρόπους που δείχνουν ότι μειώνουν την ατομική τους ακεραιότητα για χάρη άλλων του ίδιου είδους. Για παράδειγμα, σε πολλά είδη κοινωνικών θηλαστικών, όπως αντίστοιχα και σε πολλά είδη πουλιών, ένα από

αυτά μπορεί να ειδοποιήσει με κραυγές το υπόλοιπο κοπάδι για κάποιον εχθρό, θέτοντας τον εαυτό του σε κίνδυνο. Αυτή η συμπεριφορά, ενώ αρχικά φαίνεται να καταρρίπτει τη θεωρία περί εγωιστικού όντος, αντιθέτως την ενισχύει. Σύμφωνα πάντα με τους δαρβινιστές, αυτός ο φαινομενικός αλτροισμός δεν είναι τίποτα άλλο από μια στρατηγική κίνηση για τη μεγιστοποίηση της ατομικής ακεραιότητας του ατόμου. Πώς γίνεται αυτό; Πολύ απλά, το άτομο που κινδυνεύει έχει κοινά γονίδια με τους συγγενείς του. Βοηθώντας τους συγγενείς του να αναπαραχθούν, αναπαράγει περισσότερα αντίγραφα των γονιδίων του. Επομένως, τα ζώα που συμπεριφέρονται αλτροιστικά απέναντι στους συγγενείς τους μπορεί στην πραγματικότητα να συμπεριφέρονται εγωιστικά, δηλαδή ο σκοπός τους να είναι η διατήρηση του μέγιστου αριθμού γονιδίων τους.

Όμως πώς εξηγούνται οι πράξεις θυσίας και αλτροισμού απέναντι σε άτομα που δεν είναι συγγενείς; Πού μπορούμε άραγε σε αυτήν την περίπτωση να εντοπίσουμε το εγωιστικό γονίδιο; Σύμφωνα με τους δαρβινιστές, κάτω από ιδιαίτερες συνθήκες, το παράδοξο του αλτροισμού μπορεί να λειτουργήσει με βάση την αμοιβαιότητα. Ξέροντας πως μια πράξη αλτροισμού θα ανταποδοθεί αργότερα από τον παραλήπτη της πράξης αυτής, το άτομο είναι πρόθυμο να θέσει τον εαυτό του σε κίνδυνο. Έτσι, αν εγώ συνεργάζομαι μαζί σας, το κάνω επειδή σας εμπιστεύομαι. Αν εγώ σας βοηθήσω σε μια δύσκολη στιγμή, το κάνω επειδή και εσείς θα κάνετε το ίδιο σε μια ανάλογη στιγμή. Αν εγώ θυσιαστώ, το κάνω για να ζήσουν τα υπόλοιπα μέλη της οικογένειάς μου και να συνεχίσουν τα γονιδιά μου. Αν θυσιαστώ για κάποιους αγνώστους, το κάνω επειδή είμαι ο πιο αδύναμος κρικός και οι δυνατοί είναι αυτοί που υπερισχύουν.

Αλλά και η ίδια η κοινωνικότητα είναι απόρροια της ανάγκης του ατόμου για μεγιστοποίηση της ατομικής του ακεραιότητας. Έτσι, η επιλογή των ζώων να ζουν σε αγέλες είναι άλλη μια εκδήλωση του εγωιστικού τους γονιδίου.

Θα άξιζε να σημειώσουμε ότι όλα αυτά τα συμπεράσματα δεν έχουν επιστημονική αξία, καθώς στηρίζονται κυρίως σε παραδείγματα, σε πληθυσμιακές στατιστικές και σε μια προσπάθεια να εξηγηθούν οι ομοιότητες των πολιτισμών και όχι οι διαφορές. Γι' αυτό άλλωστε οι δαρβινιστές έχουν αποτύχει να εξηγήσουν πιο σύνθετες κοινωνικές συμπεριφορές. Όμως αν μια θεωρία έχει τόσα προβλήματα, πώς γίνεται να μην έχει καταρριφθεί αλλά να συνεχίζεται η προώθησή της από επιστημονικούς κύκλους; Μια

εξήγηση θα μπορούσε να είναι το γεγονός ότι η θεωρία αυτή έχει περισσότερο μια λυτρωτική παρά επιστημονική αποστολή. Λυτρωτική όμως μόνο για τα κομμάτια της κοινωνίας τα οποία οι δαρβινιστές και οι χορηγοί τους πιστεύουν πως αξίζουν να σωθούν, δηλαδή τους πλούσιους και ισχυρούς.

Υπάρχει, τέλος, ένα βασικό ερώτημα που σίγουρα είναι το πιο κρίσιμο. Υπάρχει σήμερα εξέλιξη; Ακόμα και αν δεχτούμε ότι στην ανθρώπινη προϊστορία, εκεί που τα όρια ανάμεσα στο ζώο και στον άνθρωπο ήταν δυσδιάκριτα, υπήρχε όντως η εξέλιξη, τι θα συμπεραίναμε για το σήμερα; Η φυσική επιλογή έχει να κάνει με κάποια φυσικά, διανοητικά ή γονιδιακά χαρακτηριστικά; Η απάντηση για τους εξελικτιστές είναι φυσικά καταφατική. Η ύπαρξη ασθενειών και η προσαρμογή μας σε αυτές είναι το βασικότερο επιχείρημα των υποστηρικτών του εξελικτισμού. Η εξέλιξη, εξάλλου, πλέον υποβοηθείται από τη γενετική μηχανική. Έχει χάσει τον τυχαίο προσανατολισμό που της απέδιδε ο Δαρβίνος και έχει πάρει συγκεκριμένα χαρακτηριστικά: υγιές σώμα, γαλάζια μάτια, ξανθά μαλλιά. Η ναζιστική ευγονική λογική κάνει και πάλι την εμφάνισή της.

Μια διαφορετική άποψη για την εξέλιξη παρουσιάζει η συλλογικότητα Critical Art Ensemble. Στο βιβλίο της *Η Μηχανή της Σάρκας* υποστηρίζει ότι ο άνθρωπος τοποθετείται σε ένα μετα-εξελικτικό στάδιο, αφού η εξέλιξη έχει σταματήσει τουλάχιστον 10.000 χρόνια πριν, ή τουλάχιστον δεν επηρεάζει καθοριστικά την εξέλιξη του ανθρώπου.¹¹ Το σώμα και το περιβάλλον, θεωρούν οι συγγραφείς, δεν καθορίζει τη μοίρα της ανθρωπότητας, μάλλον η ανθρωπότητα καθορίζει τη μοίρα του σώματος και του περιβάλλοντος. Η φυσική επιλογή δεν έχει τίποτε το φυσικό, αλλά πρόκειται για μια ξεκάθαρα πολιτική επιλογή τού ποιοι θα ζήσουν και ποιοι θα πεθάνουν. Η αντίληψη αυτή προφανώς προέρχεται από την κλασική μαρξιστική θέση ότι «η δαρβινική εξέλιξη σταματά στην αυγή της ανθρώπινης ιστορίας και από εκεί αναλαμβάνουν οι υλιστικές δυνάμεις της ιστορίας».

Ο Μαρξ υποστήριζε ότι «δεν είναι η συνείδηση των ανθρώπων που καθορίζει την ύπαρξή τους, αλλά αντιθέτως η κοινωνική τους ύπαρξη καθορίζει τη συνείδησή τους». Θα μπορούσαμε άραγε να το αντικαταστήσουμε με τη φράση: δεν είναι η φύση των ανθρώπων που καθορίζει την ιστορία τους, αλλά είναι η ιστορία τους που καθορίζει τη φύση τους;

11. Critical Art Ensemble, *Η Μηχανή της Σάρκας*, εκδόσεις των Ξένων, Θεσσαλονίκη 2006.

ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΣ ΔΑΡΒΙΝΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΚΡΟΠΟΤΚΙΝ

Η αφετηρία και το πλαίσιο της διαμάχης. Από τους δαρβινιστές στην κοινωνική ανθρωπολογία

Αυτό που θεωρήθηκε ως σύγκρουση ανάμεσα στις θεωρίες του Κροπότκιν και του Δαρβίνου ή, καλύτερα, ανάμεσα στους κοινωνικούς δαρβινιστές, όπως ο Χάξλεϋ, και την τάση της αλληλοβοήθειας, που εκπροσωπείται από τον αναρχικό Πιοτρ Κροπότκιν, δεν αποτελεί μια απλώς θεωρητική ή ιδεολογική διαμάχη. Από αυτές ακριβώς τις συζητήσεις πάνω στη βιολογία του ανθρώπου και των ζώων ήταν που η επιστήμη προσπάθησε να θεμελιώσει στη σύγχρονη καπιταλιστική εποχή κάποιες από τις πιο θεμελιώδεις κοινωνικές φαντασιακές σημασίες, όπως αυτές του ατομικισμού και του ανταγωνισμού. Η τεράστια σημασία του πλαισίου μέσα στο οποίο γίνεται αυτή η συζήτηση φαίνεται από τα ερωτήματα που βρίσκονται στην αφετηρία της: καταρχάς, «το άτομο φτιάχνει την κοινωνία ή αντίστροφα;» και έπειτα «το εγώ ή η μάζα κυριαρχεί κοινωνικά;». Αντίστοιχα, στην επιστήμη τίθεται το ερώτημα: «το εγωιστικό μοντέλο ή η συνεργασία κυριαρχεί στη φύση (και άρα στην κοινωνία);», ερώτημα που ήδη προϋποθέτει δύο άλλα ερωτήματα: «τι διακρίνει τον άνθρωπο από το ζώο;» και «κατά πόσο μπορούμε να κάνουμε αναγωγές από τις φυσικές στις ανθρώπινες κοινότητες;».

Η αλληλοβοήθεια ως θεωρία ξεκίνησε την ίδια εποχή που ξεκίνησαν και οι θεωρίες περί πληθυσμιακής πολιτικής. Αν και επρόκειτο για αντίθετες θεωρίες, και οι δύο ενστερνίστηκαν τη φαντασιακή σημασία της εξέλιξης. Οι Kessler και Beneton ήταν από τους πρώτους επιστήμονες που ενσωμάτωσαν τον δαρβινισμό αλλά χωρίς τον μαλθουσιανισμό. Βρίσκονταν θα λέγαμε πιο κοντά στις απόψεις του Κροπότκιν, παρά σε αυτές του Χάξλεϋ. Θα έπρεπε, λοιπόν, να το ξεκαθαρίσουμε εδώ: η αληθινή διαμάχη υπάρχει ανάμεσα στον Κροπότκιν και τον Χάξλεϋ. Κι αυτό γιατί ο ίδιος ο Κροπότκιν αναγνώριζε το έργο του Δαρβίνου, έλεγε όμως ότι ο Μάλθους είχε καταστροφική επιρροή πάνω του. Για αυτό η κριτική της *Αλληλοβοήθειας* πιο

πολύ απευθυνόταν στον Χάξλεϋ που τόνιζε τα μαλθουσιανά στοιχεία, παρά στον ίδιο τον Δαρβίνο. Ο τελευταίος, ωστόσο, προς το τέλος της ζωής του φαίνεται ότι επιδοκίμαζε τις βασικές θέσεις του Χάξλεϋ.

Χάξλεϋ και Κροπότκιν

Ποιες ήταν οι βασικές θέσεις του Χάξλεϋ; Πρώτον, *η κοινωνία είναι ένα τεχνητό άθροισμα ατόμων* και, δεύτερον, *η κοινωνία είναι απάντηση στην ικανοποίηση των ατομικών αναγκών*. Επίσης ότι *όσοι φτιάχνουν την κοινωνία έχουν ήδη διακριθεί μέσω της φυσικής επιλογής ώστε να φτιάξουν την κοινωνία*. Στην ανθρώπινη κοινωνία, πάλι, υπάρχει ένα είδος φυσικής επιλογής που ρυθμίζεται από «δικιλίδες ανάπτυξης». Οι δικιλίδες ανάπτυξης αυτές είναι για τον Χάξλεϋ «η φτώχεια, ο πόλεμος, οι ταξικές διακρίσεις».¹

1. «Με τη θεωρία του Δαρβίνου συνέβη αυτό που πάντα συμβαίνει με τις θεωρίες που έχουν να κάνουν με τις ανθρώπινες σχέσεις. Αντί να τη διευρύνουν σύμφωνα με τις δικές του υποδείξεις, οι συνεχιστές του τη στένεψαν ακόμη περισσότερο. Και ενώ ο Χέρμπερτ Σπένσερ, ξεκινώντας ανεξάρτητος αλλά και στενά αλληλέγγυος στην αρχή, προσπάθησε να διευρύνει την έρευνα γύρω απ' τη σπουδαία ερώτηση «ποιοι είναι οι δυνατότεροι;», ειδικά στο παράρτημα της τρίτης έκδοσης του βιβλίου *Στοιχεία της Ηθικής*, οι αναρίθμητοι συνεχιστές του Δαρβίνου περιόρισαν την έννοια της μάχης για επιβίωση στα στενότερα όρια της. Κατέληξαν να φαντάζονται τον κόσμο των ζώων ως έναν κόσμο συνεχούς αγώνα μεταξύ σχεδόν μισοπενασμένων ζώων, που διψά το ένα για το αίμα του άλλου. Έκαναν να αντηχήσει στη σύγχρονη λογοτεχνία η πολεμική κραυγή «Ουαί τοις ηττημένοις!», λες και ήταν η τελευταία λέξη της σύγχρονης βιολογίας. Εξύμνησαν την ανελέητη μάχη για προσωπικά οφέλη στο επίπεδο μιας βιολογικής αρχής, που και ο άνθρωπος πρέπει ν' αποδεχτεί υπό την απειλή τού να υποκύψει, διαφορετικά, σε έναν κόσμο βασισμένο στην αλληλοεξόντωση. Αφήνοντας στην άκρη τους οικονομολόγους, που δεν γνωρίζουν από την "επιστήμη της Φύσης" τίποτα άλλο πέρα από λίγες λέξεις δανεισμένες από "δευτεροκλασάτους" εκχυδαϊστές, πρέπει να αναγνωρίσουμε ότι ακόμα και οι πιο αναγνωρισμένοι ερμηνευτές των απόψεων του Δαρβίνου έκαναν ό,τι μπορούσαν για να διατηρήσουν αυτές τις λανθασμένες ιδέες. Πράγματι, αν δούμε τον Χάξλεϋ, ο οποίος, βέβαια, θεωρείται ένας από τους πιο ικανούς υπέρμαχους της θεωρίας της εξέλιξης, δεν διδαχθήκαμε από το άρθρο του "Ο Αγώνας για Επιβίωση και οι Επιπτώσεις του πάνω στον Άνθρωπο", παρά το εξής: "Από την οπτική του ηθικολόγου, ο κόσμος των ζώων βρίσκεται περίπου στο ίδιο επίπεδο με το θέαμα των μονομάχων. Τα πλάσματα αυτά τα έχουν καταφέρει καλά και μπαίνουν στη μάχη. Από εκεί και πέρα, το πιο δυνατό, το πιο γρήγορο και το πιο πονηρό θα ζήσει αρκετά για να παλέψει και την επόμενη μέρα. Ο θεατής δεν χρειάζεται να στρέψει προς τα κάτω τον αντίχειρά του, καθώς χάρη δεν δίνεται". Ή, ακόμα πιο κάτω στο ίδιο άρθρο, μας είπε ότι όπως και με τα ζώα έτσι και ανάμεσα στους πρωτόγονους ανθρώπους "οι πιο αδύναμοι και οι πιο ηλίθιοι καταστράφηκαν, ενώ οι πιο σκληροί και οι πιο δαιμόνιοι, εκείνοι που ήταν οι πιο καλά προετοιμασμένοι για να αντιμετωπίσουν τις συνθήκες, αλλά όχι οι καλύτεροι σε μια άλλη περίπτωση, επιβίωσαν. Η ζωή ήταν μια συνεχής ελεύθερη μάχη, και πέρα από τις περιορισμένες και παροδικές σχέσεις της οικογένειας, ο χομπσιανός πόλεμος του καθενός εναντίον όλων ήταν η φυσιολογική συνθήκη επιβίωσης" – Ρ. Κροπότκιν, *Mutual Aid [Αλληλοβοήθεια]*, 1^ο κεφάλαιο («Αλληλοβοήθεια μεταξύ των ζώων»).

«[E]ίμαστε στην πραγματικότητα δεμένοι σε έναν αλληλοκτόνο πόλεμο για επιβίωση με τους όχι ιδιαίτερα ειρηνικούς γείτονές μας [...] Γυρεύουμε και δεν αποδιώχνουμε την ειρήνη. Η ηθική μας φύση ζητά περισσότερο απ' όσα απαιτεί το κοινό καλό. Η ανήθική μας φύση, όμως, δηλώνει και δρα αντιθέτως [...] Ας μην τρεφόμεστε με αυταπάτες λοιπόν. Όσο η ανεξέλεγκτη αναπαραγωγή συνεχίζεται, καμιά κοινωνική οργάνωση που έχει επινοηθεί ποτέ ή πιθανόν θα επινοηθεί, ή οι αερολογίες περί αναδιανομής του πλούτου, δεν θα απαλλάξουν την κοινωνία από την τάση που έχει να καταστραφεί από την ανεξέλεγκτη αυτή αναπαραγωγή [...]

Θα 'ταν ανοησία να τρέφουμε κακία σ' αυτούς τους γείτονες και αντιπάλους, οι οποίοι, σαν κι εμάς, είναι σκλάβοι της Ιστάρ' αλλά αν κάποιος είναι να πεθάνει της πείνας, ο σύγχρονος κόσμος δεν έχει κανένα μαντείο των Δελφών στο οποίο να μπορούν να κάνουν τα έθνη εκκλήσεις για να υποδείξει ποιος θα είναι το θύμα' είναι ελεύθερο το πεδίο για να δοκιμάσουμε την τύχη μας και αν αποφύγουμε την επικείμενη μοίρα μας, θα μπορούμε βάσιμα να πιστέψουμε ότι είμαστε οι σωστοί άνθρωποι και γ' αυτό ξεφύγαμε».²

Ο Κροπότκιν αντιπρότεινε πως η κοινωνία είναι μέσο διατήρησης του κάθε είδους. Ο Κροπότκιν ισχυρίζεται πως τα άτομα και τα ζώα δεν φτιάχνουν κοινωνικά συστήματα για να ικανοποιήσουν τις ανάγκες τους. «Τα κοινωνικά συστήματα ή η κοινωνικότητα είναι σύστημα διατήρησης της ανθρωπότητας». Δεν αρνείται τη βαρβαρότητα στη φύση και στην κοινωνία, αλλά λέει πως η κοινωνικότητα, η οποία ισχυρίζεται ότι αφενός είναι έμφυτη και αφετέρου αναπτύσσεται εξελικτικά, είναι το καλύτερο όπλο που διαθέτουν τα ζώα ώστε να επιβιώσουν της βαρβαρότητας. Μιλάει επίσης για αυτοθυσία και διακινδύνευση του ατομικού καλού από κάποια είδη, όπως και τους ανθρώπους, για χάρη του κοινωνικού καλού.

Οι δύο σημαντικότερες συμβολές του Κροπότκιν στη θεωρία της βιολογίας είναι ότι:

α) Θεωρεί πολύ σημαντικότερη για την εξέλιξη των ειδών την ομαδική επιλογή από την ατομική. (Μπορεί οι δυνατότεροι μερικές φορές να επιζούν σε κάποιες παροδικές δύσκολες καταστάσεις, αλλά οι κοινωνικότεροι είναι αυτοί που επιβιώνουν για πιο πολύ καιρό. Ένα άλλο θέμα, πέρα από την επιβίωση, είναι οι αλλαγές που υφίστανται τα είδη. Ο Κροπότκιν παραδέχεται ότι υπάρχουν ατομικές αλλαγές αλλά αυτές δεν μπορούν να εξασφαλίζουν την επιβίωση του είδους όταν όλες οι

2. Thomas Huxley, *Ο αγώνας για επιβίωση στην ανθρώπινη κοινωνία*.

ανάγκες της κοινότητας πρέπει να αλλάζουν – εκεί πρέπει να λειτουργήσει η προσαρμοστικότητα και οι μεταλλαγές της κοινότητας.)

και

β) Ο Κροπότκιν δεν πέφτει στην παγίδα που συνήθως πέφτουν οι θεωρίες της φυσικής επιλογής που μιλάνε για ανάπτυξη του αλτρουισμού. (Θεωρητικοί του αλτρουισμού ισχυρίζονταν ότι τα ατομικά οφέλη μερικές φορές θυσιάζονται για χάρη της κοινότητας. Οι δαρβινιστές απαντούν τότε ότι αυτοί που θυσιάζουν τα ατομικά οφέλη έχουν απλώς λιγότερες πιθανότητες να επιβιώσουν, γι' αυτό και δείχνουν τέτοια προθυμία/απελπισία να θυσιαστούν. Και, με αυτό τον τρόπο, τα «εγωιστικά» είδη πάλι επικρατούν, γιατί καταφέρνουν να τα υπερασπίζεται κάποιο άλλο άτομο, από τη μια, και επιβιώνουν χωρίς να ρισκάρουν ιδιαίτερα, από την άλλη. Ο Κροπότκιν θα έκανε διάκριση μεταξύ Αλτρουισμού και Κοινωνικότητας. Ο αλτρουισμός είναι το ενδιαφέρον ενός ατόμου για ένα άλλο άτομο και δεν σημαίνει αναγκαστικά υπεράσπιση της κοινότητας. Για τον Κροπότκιν σημαντική είναι η κοινότητα και, όσον αφορά τα κοινωνικά ζώα/είδη, λέει πως η κοινότητα πολλές φορές δεν θυσιάζεται για να σώσει ένα άτομο που αναπτύσσει «εγωιστική συμπεριφορά». Αν οι εγωιστές δεν πεισθούν, κανένα άτομο στο πλαίσιο της κοινωνικότητας δεν θα θυσιαστεί για χάρη τους. Έτσι, η κεντρική θέση του Κροπότκιν περιστρέφεται γύρω από την κοινότητα και την κοινωνικότητα και όχι τον αλτρουισμό και την αυτοθυσία.)

Συνοψίζοντας, θα λέγαμε ότι ο Κροπότκιν παρατηρεί πως στη φύση τα κοινωνικά είδη είναι αυτά που συμβάλλουν στην εξέλιξη και όχι οι «εγωιστικές συμπεριφορές». Επιπλέον, πως τα κοινωνικά είδη δρουν για το καλό της κοινότητάς τους, είτε πρόκειται να θυσιάσουν ένα άτομο αυτής της κοινότητας είτε πρόκειται να το σώσουν. Η βασική κινητήρια δύναμή τους είναι η κοινωνικότητα και όχι ένα είδος αλτρουισμού που βασίζεται σε μια αφηρημένα «καλή» συμπεριφορά.

Έτσι, θα έπρεπε να συμπεράνουμε πως, σε αντίθεση με την ευρέως διαδεδομένη αντίληψη που λέει πως ο Κροπότκιν απλώς αντέστρεψε τον Δαρβίνο, ο Κροπότκιν όχι μόνο δεν αναίρεσε τον Δαρβίνο, δηλαδή τη θεωρία της εξέλιξης των ειδών, αλλά ενίσχυσε την άποψή του μέσα από τη σύγκρουσή του με τις θεωρίες του Χάξλεϋ:³ ότι δηλαδή η κοινωνικότητα

3. «Ναι, μάλιστα, αυτός είναι ο πραγματικός δαρβινισμός», ήταν η απάντηση του υποψη-

και όχι ο ανταγωνισμός είναι αυτό που συμβάλλει στην επιβίωση των ειδών. Τώρα, το αν θα έπρεπε να υπάρξει μια κριτική στον Κροπότκιν για την αποδοχή, ακριβώς, της θεωρίας της εξέλιξης, είναι ένα άλλο ζήτημα που τέθηκε πολύ αργότερα από άλλους στοχαστές και επιστήμονες.

Με όσα γράψαμε ως τώρα απλώς θέλαμε να απαντήσουμε στον δεδομένο ισχυρισμό πως ο Κροπότκιν όχι απλώς υποστήριξε πως η τάση της αλληλοβοήθειας είναι έμφυτη (που όντως το έκανε) αλλά και ότι την παρουσίασε σαν μοναδικό παράγοντα εξέλιξης. Όπως λέει ο ίδιος στην εισαγωγή του στο σημαντικότερο έργο του, την *Αλληλοβοήθεια*, σε σχέση με την παρατήρηση ζωικών κοινοτήτων: «Μπορεί να αντιτεθεί ότι σ' αυτό το βιβλίο και τα ζώα και οι άνθρωποι παρουσιάζονται με έναν πολύ ευνοϊκό τρόπο: ότι στις κοινωνικές τους αρετές δίνεται έμφαση, ενώ τα αντικοινωνικά και αυταρχικά τους ένστικτα ελάχιστα θίγονται. Αυτό ήταν, ωστόσο, αναπόφευκτο. Έχουμε ακούσει τόσο πολλά τελευταία για τον "σκληρό, ανελέητο αγώνα για επιβίωση", ο οποίος ελέγχθη ότι διεξάγεται από κάθε ζώο εναντίον όλων των άλλων ζώων, από κάθε "άγριο" εναντίον όλων των άλλων "αγρίων" και από κάθε "πολιτισμένο" εναντίον όλων των συμπολιτών του – κι αυτοί οι ισχυρισμοί έχουν γίνει τόσο πολύ πιστευτοί που ήταν απαραίτητο, πρώτ' απ' όλα, να αντιπαραθέσω σ' αυτούς μια ευρεία σειρά γεγονότων που έδειχναν τη ζωή των ζώων και των ανθρώπων κάτω από μια κάπως διαφορετική οπτική. Ήταν απαραίτητο να καταδείξω την τεράστια σημασία που τα κοινωνικά ήθη παίζουν στη Φύση και στην προοδευτική εξέλιξη και των ειδών των ζώων και των ανθρώπινων όντων: για να αποδείξω ότι εξασφαλίζουν στα ζώα μια καλύτερη προστασία από τους εχθρούς τους, πολύ συχνά τα διευκολύνουν να βρίσκουν τροφή (προμήθειες για το χειμώνα, μεταναστεύσεις κλπ), τους εξασφαλίζουν μακροζωία και επομένως μια μεγαλύτερη ευκολία για την ανάπτυξη των διανοητικών λειτουργιών και ότι έχουν δώσει στους ανθρώπους, επιπρόσθετα, τη δυνατότητα να επινοήσουν αυτούς τους θεσμούς οι οποίοι έχουν κάνει ικανή την ανθρωπότητα να επιβιώσει στη σκληρή της μάχη ενάντια στη Φύση, και να προοδεύσει παρ' όλα τα σκαμπανεβάσματα της ιστορίας της. Είναι ένα βιβλίο πάνω στο νόμο της Αλληλοβοήθειας, ιδωμένο ως έναν από τους πρωταρχικούς παράγοντες της εξέλιξης – όχι πάνω σ' όλους τους παράγοντες της εξέλιξης και τις αντίστοιχες αξίες

φιο εκδότη της Αλληλοβοήθειας. «Είναι τρομακτικό εκείνο που "αυτοί" έχουν φτιάξει από τον Δαρβίνο», εννοώντας βέβαια τους Σπένσερ, Χάξλεϋ κλπ. Το απόσπασμα από την εισαγωγή του ίδιου του Κροπότκιν στην Αλληλοβοήθεια.

τους· κι αυτό το πρώτο βιβλίο έπρεπε να έχει γραφεί, προτού το τελευταίο μπορέσει να γίνει δυνατό».

Αλληλοβοήθεια (ένα παράδειγμα)⁴

«Το άλλο εξαιρετικά κοινωνικό πουλί, ο παπαγάλος, στέκεται, ως γνωστόν, στην κορυφή του “πουπουλένιου κόσμου” λόγω της ανάπτυξης της εξυπνάδας του. Ο Βρέητ με θαυμασμό περιέγραψε τους τρόπους ζωής του παπαγάλου, για τους οποίους δεν μπορώ να κάνω κάτι καλύτερο από το να μεταφράσω την παρακάτω πρόταση: “Εκτός από την περίοδο ζευγαρώματος, ζουν σε μεγάλες ομάδες και κοινωνίες. Διαλέγουν ένα μέρος στο δάσος για να εγκατασταθούν και από ‘κει ξεκινούν κάθε πρωί για τις εκστρατείες του κυνηγιού τους. Κάθε μέλος μιας ομάδας μένει πιστά συνδεδεμένο με τα άλλα και μοιράζονται όλα την καλή ή την κακή τους τύχη. Όλα μαζί συχνάζουν το πρωί σε ένα χωράφι, έναν κήπο ή ένα δέντρο για να φάνε λίγα φρούτα. Στέλνουν φρουρούς για να προσέχουν ολόκληρη την κοινότητα και είναι σε επαγρύπνηση για τις προειδοποιήσεις τους. Σε περίπτωση κινδύνου, όλα μαζί πετάνε επιδεικνύοντας αλληλοβοήθεια και όλα ταυτόχρονα επιστρέφουν στον τόπο ξεκούρασής τους. Με μια λέξη ζουν πάντα ενωμένα”.

Απολαμβάνουν τη συνύπαρξη με άλλα πουλιά, ωστόσο. Στην Ινδία οι καρακάξες και τα κοράκια έρχονται από πολλά μίλια μακριά για να περάσουν τη νύχτα μαζί με τους παπαγάλους στα σύδεντρα με τα μπαμπού. Όταν οι παπαγάλοι κυνηγούν, επιδεικνύουν την πιο εκπληκτική εξυπνάδα, σύνεση και προσαρμοστικότητα. Πάρτε, για παράδειγμα, ένα κοπάδι από λευκά κακαντού [είδος παπαγάλου] στην Αυστραλία. Πριν αρχίσουν να ληλατούν ένα χωράφι με δημητριακά, στέλνουν πρώτα μια ομάδα αναγνώρισης η οποία καταλαμβάνει τα ψηλότερα δέντρα στη γειτονική περιοχή, ενώ άλλοι ανιχνευτές κουρνιάζουν στο ενδιάμεσο μεταξύ χωραφιού και δάσους και μεταδίδουν τα σινιάλα. Αν η αναφορά είναι: “όλα εντάξει”, μια μικρή ομάδα από κακαντού ξεχωρίζουν από την υπόλοιπη μάζα του κοπαδιού και πετάνε στα εγγύτερα δέντρα στο χωράφι. Θα χτενίσουν την περιοχή ακόμη μια φορά και μόνο τότε θα δώσουν το σινιάλο για γενική έφοδο, οπότε το κοπάδι θα αρχίσει να ληλατεί το χωράφι σε χρόνο μηδέν. Οι Αυστραλοί άποικοι δυσκολεύονται πολύ να εξαπατήσουν τους παπαγάλους· αλλά αν ο άνθρωπος χρησιμοποιώντας όλη την τέχνη και τα όπλα του καταφέρει να σκοτώσει κά-

4. P. Kropotkin, *Αλληλοβοήθεια*, 1^ο κεφάλαιο («Αλληλοβοήθεια μεταξύ των ζώων»).

ποιους απ' αυτούς, τα κακαντού γίνονται τόσο προσεκτικά και επιφυλακτικά που στο εξής ματαιώνουν όλα τα στρατηγήματα.

Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι είναι η ζωή σε κοινωνίες που κάνει τους παπαγάλους να αποκτούν πολύ υψηλά επίπεδα, σχεδόν ανθρώπινης, εξυπνάδας και σχεδόν ανθρώπινα συναισθήματα που αναγνωρίζουμε σ' αυτούς. Η υψηλή τους νοημοσύνη οδήγησε πολλούς νατουραλιστές να περιγράψουν κάποια είδη, συγκεκριμένα τον γκρι παπαγάλο, ως "άνθρωπο-πουλί". Όσο για τις αμοιβαίες σχέσεις τους, είναι γνωστό πως, όταν ένας παπαγάλος σκοτωθεί από έναν κυνηγό, οι άλλοι πετούν πάνω από το πτώμα του νεκρού τους συντρόφου με στριγκλιές παραπόνων και "πέφτουν θύματα λόγω της φιλίας τους", όπως γράφει ο Audubon: κι όταν δύο αιχμάλωτοι παπαγάλοι, ακόμη και αν ανήκουν σε δύο διαφορετικά είδη, αναπτύζουν φιλία, ο τυχαίος θάνατος του ενός από τους δύο φίλους συχνά συνοδεύεται από το θάνατο και του άλλου εξαιτίας της στενοχωρίας και της βαθιάς του θλίψης. Είναι επίσης φανερό ότι στις κοινωνίες τους νιώθουν περισσότερη ασφάλεια απ' ό,τι σ' οποιοδήποτε περιβάλλον μαχών και πολέμων. Πάρα πολύ λίγα αρπακτικά και θηλαστικά τολμούν να επιτεθούν σε άλλα πουλιά εκτός από τα είδη των μικρών παπαγάλων, και ο Brehm έχει απόλυτο δίκιο για τους παπαγάλους, όπως και για τους πελαργούς και τις κοινωνικές μαϊμούδες, ότι δύσκολα βρίσκουν εχθρούς μεταξύ των ανθρώπων και προσθέτει: "είναι πολύ πιθανό ότι οι μεγαλύτεροι παπαγάλοι πεθαίνουν κυρίως λόγω γηρατειών παρά από τα νύχια κάποιου εχθρού". Μόνο ο άνθρωπος εξαιτίας της ανώτερης εξυπνάδας του και των ανώτερων όπλων του, που πηγάζουν επίσης από την κοινωνία του, καταφέρνει, εν μέρει, να τους καταστρέφει. Η μακροζωία τους οφείλεται στην κοινωνική τους ζωή. Δεν μπορούμε άραγε να πούμε το ίδιο και για την έξοχη μνήμη τους, που η ανάπτυξή της ευνοήθηκε εξίσου από την κοινωνία τους, τη ζωή και τη μακροζωία τους που συνοδεύονται από μια πλήρη απόλαυση των σωματικών και ψυχικών λειτουργιών μέχρι μια μεγάλη ηλικία;

Όπως ελέχθη παραπάνω, ο πόλεμος του καθενός εναντίον όλων δεν είναι ο νόμος της φύσης. Η αλληλοβοήθεια είναι εξίσου νόμος της φύσης όσο και ο κοινός ανταγωνισμός.»

Μετά τους Χάξλεϋ-Κροπότκιν

Το 1976 ο Marshall Sahlins με το βιβλίο του *Χρήσεις και καταχρήσεις της βιολογίας* ανέλαβε να υπερασπιστεί τις ιδέες του Κροπότκιν κατανοώντας πως μέσω της βιολογίας δεν μπορεί να εξηγηθεί ο πολιτισμός. Ο Σάλινς

παράτησε τις όποιες εξελικτικές ή βιολογικιστικές αντιλήψεις είχε ο Κροπότκιν, για να καταλήξει μεταξύ άλλων σε τέσσερις θέσεις οι οποίες είναι επηρεασμένες από τον ρώσο αναρχικό:

α) Οι ανθρώπινες σχέσεις συγγένειας δεν καθορίζονται από γενετικούς παράγοντες. Προφανώς, υπάρχουν κανόνες, π.χ. στον γάμο, αλλά αυτοί ρυθμίζονται από την ίδια την ιστορία των κοινωνικών θεσμών. Και τα ίδια τα άτομα είναι αποτελέσματα του συνεχούς της κοινωνικής οργάνωσης.

Τι σημαίνει αυτό; Ότι ακόμη και το περιβόητο ταμπού της αιμομιξίας, στο οποίο υποτίθεται βασίζεται η συγκρότηση των πρωταρχικών (ή οργανικών) κοινοτήτων, δεν αποτελεί παρά μία κοινωνική θέσμιση και όχι βέβαια μια γενετική δικλίδα.

β) Οι κοινωνικές δομές δεν υποστηρίζουν «τα εγωιστικά μοντέλα της φυσικής επιλογής». Και οι πιο «πρωτόγονες» κοινωνίες εφάρμοσαν θεσμούς συνεργασίας για χάρη της συνεργασίας και μόνον (κοινωνική συνύπαρξη).

Εδώ φαίνεται ο Σάλινς να αναπτύσσει περαιτέρω τα επιχειρήματα του Κροπότκιν. Διαρρηγνύοντας την αναγωγή των συμπερασμάτων της παρατήρησης της φύσης στα συμπεράσματα της παρατήρησης των ανθρώπινων κοινωνιών, μιλά για κοινότητα των ζωικών ομαδοποιήσεων και για κοινωνία των ανθρώπινων ομαδοποιήσεων, οι οποίες τελευταίες συναρθρώνονται από θεσμούς (δεσμούς συνεργασιών που επενδύονται από σημασίες, μοναδικές για το ανθρώπινο είδος). Η σημασία του θεσμού, λοιπόν, γίνεται κεντρική.

Σε αντίθεση με την ανθρωπολογία του 19ου αιώνα, που στήριζαν και οι Μαρξ/Ενγκελς υποστηρίζοντας πως *«η ζωή αφορά, πριν από όλα τα άλλα, το να τρως και να πίνεις, ένα ενδιαίτημα, ρουχισμό και πολλά άλλα πράγματα. Η πρώτη ιστορική πράξη είναι, έτσι, η παραγωγή των μέσων ώστε να ικανοποιήσεις αυτές τις ανάγκες»*, ο Σάλινς δεν αναγνωρίζει το φαγητό σαν κινητήρια δύναμη της ίδιας της κοινωνίας. Με λίγα λόγια, ο Σάλινς αμφισβητεί την ύπαρξη κάποιων βασικών αναγκών στην ανθρώπινη κοινωνία που στρέφονται γύρω από τις βασικές, αντίστοιχα, ανθρώπινες βιολογικές λειτουργίες. Το «να τρως και να πίνεις» δεν είναι ποτέ απλώς τέτοιο. Το «να τρως και να πίνεις» θα πει να τρως μια αγελάδα γιατί έχει νόστιμο

κρέας, το να μην τρως μια αγελάδα γιατί την έχεις επενδύσει με κάτι το ιερό, το να μην τρως μια αγελάδα γιατί βρίσκεις βάρβαρο το να τρως κρέας κ.ο.κ. Η τροφή και η «κατανάλωσή» της έχουν να κάνουν με σημασίες και θεσμούς.

γ) «Η συγγένεια είναι ένα μοναδικό χαρακτηριστικό των ανθρώπινων κοινωνιών, διακριτό ακριβώς από την ελευθερία που έχει από τις φυσικές σχέσεις».

Ο Κροπότκιν, βέβαια, θα διαφωνούσε ότι η συγγένεια των ζώων στηρίζεται αποκλειστικά στους δεσμούς αίματος. Θα προέκτεινε, δηλαδή, αυτή τη θέση και στα ζώα. Οι σκίουροι π.χ. δεν μοιράζονται, για τον Κροπότκιν, απλώς το ίδιο DNA αλλά την ίδια επιθυμία και ανάγκη να σχηματίσουν κοινωνικούς θεσμούς. Φυσικά, οι άνθρωποι και για τον Κροπότκιν είχαν ήδη φτάσει σε ένα επίπεδο κοινωνικότητας το οποίο ήταν κατά κάποιο τρόπο ανώτερο από αυτό των ζώων.

Και εδώ ο Σάλινς, όπως πιο πριν με την αιμομιξία, δεν δέχεται πως η ανθρώπινη συγγένεια αποτελεί απλώς μια ιεραρχική διακλάδωση δεσμών συγγένειας, αλλά μια ανθρώπινη θεσμική δημιουργία που έχει πάρει μια συγκεκριμένη κατεύθυνση. Η ιστορικότητα των διάφορων παραδειγμάτων ανάπτυξης συστημάτων συγγένειας μπορεί να μας πείσει για κάτι τέτοιο.

δ) «Αυτό που οι ανθρώπινες κοινωνίες αναπαράγουν δεν είναι τα ανθρώπινα όντα ως ανθρώπινα όντα αλλά το σύστημα των κοινωνικών ομάδων, των κατηγοριών και των σχέσεων μέσα στις οποίες ζουν (αυτά τα όντα)».

Δηλαδή, ο εκκοινωνισμός του ανθρώπου πάντοτε ξεκινά μέσα από την εμβάπτισή του στους κοινωνικούς θεσμούς: π.χ. στο θεσμό-μητέρα, στο θεσμό-γλώσσα κ.ο.κ. Η ανθρώπινη κοινωνία, με άλλα λόγια, δεν συναρθώνεται ως άθροισμα ατόμων αλλά ως ανάπτυξη σημασιών, θεσμών συνεργασίας και κοινωνικών σχέσεων που αυτές αντανακλούν.

Αν για τον Κροπότκιν, λοιπόν, το ζήτημα είναι «τι εξελίσσει» μια κοινωνία, και απαντά «η κοινωνικότητα», για τον Σάλινς το ερώτημα μετατοπίζεται στο «τι συνέχει μια κοινωνία» και η απάντησή του είναι «ο θεσμός». Βλέπουμε πως τα 70 χρόνια που χωρίζουν τους δύο επιστήμονες είναι αρκετά ώστε να διαμορφώσουν με μεγαλύτερη νηφαλιότητα τα ερωτήματα που τίθενται απέναντι και μέσα στην κοινωνία. Αυτά τα 70 χρόνια ανάπτυ-

ξης μιας κριτικής θεωρίας της ανθρωπολογίας βοήθησαν, εν τέλει, και στο να αμφισβητηθεί ο ανεπαρκής δυϊσμός ύλης και κουλτούρας (πολιτισμού) ως πρωταρχικό αναλυτικό εργαλείο για την παρατήρηση της διαμόρφωσης του κοινωνικού συνόλου, η ίδια η ιδέα της εξέλιξης, καθώς και η κονστрукτιβιστική αντίληψη της φυσικής στοιβάδας που επενδύεται με επιμέρους θεσμούς. Από τον Πιοτρ Κροπότκιν μέχρι και τον Μάρσαλ Σάλινς η επιστήμη άρχισε να αμφισβητεί, τέλος, τον κυρίαρχο θετικισμό και να απελευθερώνεται από τα στεγανά της ετερονομίας (είτε αυτά λέγονται «Θεός» είτε «Φύση») στα οποία την είχαν υποβιβάσει.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ ΠΕΡΙ ΠΑΛΑΙΑΣ ΚΑΙ ΝΕΑΣ ΕΥΤΟΝΙΚΗΣ

Από την αυγή της νεωτερικότητας το όνειρό της για πρόοδο και κοινωνική ευταξία βασίζεται στην πίστη της στην επιστήμη και την τεχνολογία. Η κυριαρχία επί της φύσης και η κυριαρχία επί της κοινωνίας (μέσω της εξορθολογισμένης επιστημονικής ή γραφειοκρατικής διαχείρισης) αποτελούν τις δύο όψεις της ίδιας διαδικασίας που συχνά μετέτρεψε αυτό το όνειρο σε εφιάλτη. Η εξουσία μεριμνά για τη βιοπολιτική υγεία (και τον βιοπολιτικό έλεγχο) τόσο των σωμάτων όσο και των πληθυσμών: το *κοινωνικό σώμα* χρήζει κι αυτό θεραπείας για να “προοδεύσει”.

Το 1870 ο Francis Galton, ξάδελφος του Δαρβίνου, θεμελιώνει την επιστήμη της γενετικής κληρονομιάς, την ευγονική (από τις ελληνικές λέξεις *ευ*: καλώς, ορθώς, και *γένος*), αντλώντας τα πρότυπά του από την εκτροφή των ζώων και την καλλιέργεια των φυτών.¹

Ο δαρβινισμός είχε προβάλει στη φύση την πίστη της νεωτερικότητας στη δυνατότητα, ή μάλλον το αναπόφευκτο, της προόδου. Η ευγονική, βασιζόμενη στον δαρβινισμό, υπακούει στην καρτεσιανή θεώρηση του ανθρώπινου σώματος ως ενός *μηχανικού συστήματος*, και αναλαμβάνει το καθήκον της βελτίωσης του ανθρώπινου είδους, της προόδου του. Έρχεται να οργανώσει με επιστημονικό-ορθολογικό τρόπο τον “ανορθολογισμό” της ανθρώπινης αναπαραγωγής και, συγχρόνως, να κατασιγάσει τους φόβους των αστών περί εκφυλισμού και εξάλειψης του είδους: τις υπαρξιακές απειλές που εξέφραζε η δυναμική κοινωνική παρουσία του προλεταριάτου. (Η προσπάθεια επιστημονικής οργάνωσης δεν περιορίζεται, βεβαίως, στην αναπαραγωγή. Ενδεικτικό είναι το παράδειγμα του Frederick Taylor,

1. Βλ. και τη συζήτηση Virilio-Lotringer στο Παράρτημα II της παρούσας έκδοσης.

ο οποίος την ίδια περίπου περίοδο, στις αρχές του 20ού αιώνα, εισάγει την επιστημονική οργάνωση της βιομηχανικής εργασίας, βάσει της ορθολογικής τυποποίησης και του υπολογισμού του χρόνου εκτέλεσης κάθε επιμέρους εργασίας. Και διόλου τυχαία ο Henry Ford, εμβληματική μορφή της καπιταλιστικής οργάνωσης της εργασίας κατά τον 20ό αιώνα, είναι συγχρόνως υπέρμαχος της ευγονικής.)

Το πρώτο κύμα της ευγονικής, από την εμφάνισή της μέχρι το τέλος του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, απλώνεται σε όλες τις ανεπτυγμένες καπιταλιστικές χώρες και βρίσκει υποστηρικτές από ένα ευρύ φάσμα ιδεολογικών αντιλήψεων (από συντηρητικούς και φιλελεύθερους έως ορισμένες φεμινίστριες και σοσιαλιστές). Κοινές, ωστόσο, παραδοχές των ευγονιστών είναι ότι:

1. Υπάρχουν συγκεκριμένες διαφορές μεταξύ των ανθρώπων, και οι διαφορές αυτές έχουν τις ρίζες τους στην κληρονομικότητα.

2. Πρόκειται για διαφορές στην «ποιότητα», σε χαρακτηριστικά τα οποία μπορούν να ιεραρχηθούν σε καλά και κακά. Έτσι, κάποιοι άνθρωποι κρίνονται ως φυσιολογικοί, κάποιοι είναι καλύτεροι (πιο δυνατοί, πιο υγιείς, πιο έξυπνοι, πιο υπεύθυνοι κοινωνικά) – και κάποιοι είναι κατώτεροι.

3. Η αξία και η φυσιολογικότητα ενός ανθρώπου ορίζονται, εντέλει, με οικονομικά κριτήρια. Οι πλούσιοι και οι δημιουργικοί θεωρούνται «υψηλότερης αξίας», ενώ οι φτωχοί, οι εγκληματίες, όσοι υποφέρουν από κληρονομικά «ελαττώματα» θεωρούνται «κατώτερης αξίας».

Ο Αμερικανός ευγονιστής Harry Laughlin θα δηλώσει το 1913: «Η ευγονική είναι απλώς η εφαρμογή των επιχειρηματικών μεθόδων στην ανθρώπινη αναπαραγωγή».

Η ανάπτυξη της ευγονικής παίρνει μορφή μέσα από την εμφάνιση δεκάδων «ευγονικών επιστημονικών εταιρειών», που αγκαλιάζονται θερμά κυρίως από τα ανώτερα οικονομικά στρώματα. Στις ΗΠΑ η ευγονική ιδεολογία αποκτά εκατομμύρια πιστούς και αποτελεί κεντρική αναφορά της κυρίαρχης λευκής προτεσταντικής τάξης. Χαρακτηριστικά είναι τα λόγια του Θεόδωρου Ρούζβελτ, 26^{ου} προέδρου των ΗΠΑ: «Κάποια μέρα θα συνειδητοποιήσουμε ότι το πρωταρχικό καθήκον, το αναπόφευκτο καθήκον του καλού πολίτη με τον σωστό τύπο είναι ν' αφήσει το αίμα του/της πίσω του στον κόσμο, και ότι δεν έχουμε το δικαίωμα να επιτρέψουμε τη διαιώνιση των πολιτών που έχουν λάθος τύπο. Το μεγάλο πρόβλημα του πολιτισμού

είναι να εξασφαλίσει μια σχετική αύξηση των πολύτιμων σε σύγκριση με τα λιγότερο πολύτιμα ή και επιζήμια στοιχεία μέσα στον πληθυσμό... Το πρόβλημα δεν μπορεί να αντιμετωπιστεί παρά μόνο εάν δώσουμε όλη μας την προσοχή στην τεράστια επίδραση της κληρονομικότητας... Εύχομαι, με όλη μου την ψυχή, να μπορούσαμε να εμποδίσουμε εξ ολοκλήρου την αναπαραγωγή των ανθρώπων που έχουν λαθεμένο τύπο· και όταν η διαβολική φύση αυτών των ανθρώπων γίνει κατάφωρη, αυτό θα πραγματοποιηθεί. Οι εγκληματίες θα έπρεπε να στερώνονται και να απαγορεύεται στα διανοητικά καθυστερημένα άτομα να αφήνουν απογόνους... η έμφαση πρέπει να δοθεί στην αναπαραγωγή των επιθυμητών ανθρώπων».

Από τις αρχές του 20ού αιώνα και μέχρι τη δεκαετία του '20, αποτελεί κεντρικό πολιτικό ζήτημα στις ΗΠΑ η μετανάστευση και τα συναφή με αυτήν προβλήματα του βιοτικού επιπέδου στις πόλεις και της έντασης των εργατικών αγώνων, που συχνά καταλήγουν σε βίαιες συγκρούσεις. Οι φωνές που ακούγονται για περιορισμό της μετανάστευσης έχουν συχνά “επιστημονικό” επίχρισμα και μιλούν για την “κατωτερότητα” των Πολωνών, Ιταλών, Ιρλανδών...² Υπό την πίεση των οπαδών της ευγονικής, δεκαπέντε πολιτίες των ΗΠΑ, την περίοδο μέχρι τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, θεσπίζουν νόμους για την υποχρεωτική στέρωση. Θα ακολουθήσουν άλλες δεκαπέντε πολιτείες μέχρι το 1931. Δεκάδες χιλιάδες πολίτες που έχουν καταδικαστεί για εγκλήματα, διανοητικά καθυστερημένοι, παιδιά τρόφιμοι των κρατικών ιδρυμάτων θα στειρωθούν χειρουργικά. Ένα νομοσχέδιο της πολιτείας Μισούρι θεσπίζει τη στέρωση εκείνων που «είχαν καταδικαστεί για φόνο, βιασμό, ληστεία του δρόμου, κλοπή ορνίθων, βομβιστική ενέργεια ή κλοπή αυτοκινήτων». Η ευγονική ιδεολογία θα δεχτεί ισχυρό πλήγμα από το οικονομικό κραχ του '29, οπότε εκατομμύρια άνθρωποι ανεξαρτήτως φυλετικής καταγωγής θα βρεθούν σε κατάσταση έσχατης φτώχειας. Η άνοδος του ναζισμού στη Γερμανία και η επιβολή εκτεταμένων ευγονικών πρακτικών θα

2. Ενδιαφέρον παρουσιάζει η στάση της Καθολικής Εκκλησίας, η οποία αντιτίθετο στην ευγονική· αφενός διότι ήταν δύσκολο να δεχτεί τον ανθρώπινο αντί του θεϊκού σχεδιασμού στην αναπαραγωγή, αλλά ίσως κυρίως για να μην χάσει την “πελατεία” της, αφού οι εθνοτήτες που πλήττονταν από την ευγονική πολιτική ανήκαν στην πλειοψηφία τους παραδοσιακά στο ποίμνιό της (Ιταλοί, Ιρλανδοί, Πολωνοί). Όταν αργότερα τα ναζιστικά ευγονικά μέτρα αφορούσαν κυρίως τους Εβραίους της Ευρώπης, η Καθολική Εκκλησία παρέμεινε εν πολλοίς σιωπηλή. Βλ και Critical Art Ensemble, “The Promissory Rhetoric of Biotechnology in the Public Sphere” στο βιβλίο τους *Digital Resistance, Autonomedia*, 2001.

συντελέσουν επίσης στην παρακμή του ευγονικού κινήματος στις ΗΠΑ.³

Η ευγονική πολιτική του ναζιστικού καθεστώτος έχει συζητηθεί εκτενώς – και συχνά κρίνεται ως ένα μοναδικό, αποτρόπαιο γεγονός. Η ευγονική συνείδηση, ωστόσο, αναπτύσσεται στη Γερμανία ήδη πριν την κυριαρχία των ναζί, με την εδραίωση της σημασίας της κληρονομικότητας, τον στιγματισμό των “κατώτερων”, την επικράτηση των οικονομικών κριτηρίων στην αξιολόγηση της ανθρώπινης ύπαρξης, και βρίσκει, περιορισμένη έστω, εφαρμογή στην ψήφιση από ορισμένα ομόσπονδα κρατίδια νόμων για τη στέρωση όσων πάσχουν από κληρονομικά ή ψυχικά νοσήματα. Το έδαφος για την εφαρμογή της «φυλετικής υγιεινής» είναι εύφορο όταν έρχεται στην εξουσία το Τρίτο Ράιχ, και ένας από τους πρώτους νόμους του το 1933 «για την Υγεία και την Κληρονομικότητα» έχει ως αποτέλεσμα την υποχρεωτική στέρωση 400.000 ανθρώπων. Θα ακολουθήσουν οι νόμοι για τις ευγονικές εκτρώσεις (το 1935) και για την ευθανασία (το 1939, με αποτέλεσμα τη θανάτωση 70.000 ανθρώπων). Και, βεβαίως, τα μαζικά ευγονικά πειράματα στα στρατόπεδα εξόντωσης – κυρίως στο Άουσβιτς-Μπίρκεναου.⁴ «[Α]ντίθετα με μια διαδεδομένη προκατάληψη, ο ναζισμός δεν περιορίστηκε απλώς να χρησιμοποιήσει και να διαστρεβλώσει προς όφελος των δικών του πολιτικών βλέψεων τις επιστημονικές έννοιες που είχε ανάγκη· η σχέση μεταξύ εθνικοσοσιαλιστικής ιδεολογίας και ανάπτυξης των κοινωνικών και βιολογικών επιστημών του καιρού εκείνου, ιδιαιτέρως της γενετικής, είναι περισσότερο μύχια και πολύπλοκη και, συνάμα, περισσότερο ανησυχητική. [...] [Τ]ο εθνικοσοσιαλιστικό Ράιχ σηματοδοτεί τη στιγμή στην οποία η ενοποίηση ιατρικής και πολιτικής, που αποτελεί ένα από τα ουσιώδη χαρακτηριστικά της νεωτερικής βιοπολιτικής, αρχίζει να προσλαμβάνει την ολοκληρωμένη μορφή της. Το στοιχείο αυτό συνεπάγεται ότι η κυρίαρχη απόφαση περί γυμνής ζωής μετατοπίζεται από στενά πολιτικές επιταγές και σφαίρες σε ένα περισσότερο ασαφές πεδίο, όπου ο ιατρός και ο κυρίαρχος φαίνεται να ανταλλάσσουν ρόλους.»⁵

3. Για μια εκτενέστερη αναφορά στο ευγονικό παρελθόν των ΗΠΑ, βλ. Jeremy Rifkin, *Ο αιώνας της βιοτεχνολογίας*, «Νέα Σύνορα» Α.Α. Λιβάνη, Αθήνα 1998, και ειδικότερα το κεφάλαιο «Ένας ευγονικός πολιτισμός».

4. Βλ. και τη συζήτηση Virilio-Lotringer στο Παράρτημα II της παρούσας έκδοσης.

5. Giorgio Agamben, *Homo sacer, Κυρίαρχη εξουσία και γυμνή ζωή*, Scripta, Αθήνα 2005, σ. 227 και σ. 224.

Η ήττα των ναζί στον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο και ο αποτροπιασμός για την πολιτική της «φυλετικής καθαρότητας» είχαν ως αποτέλεσμα την αμαύρωση του ονόματος της ευγονικής. Κανείς, πλέον, επιστήμονας ή πολιτικός δεν φαινόταν διατεθειμένος να την υπερασπιστεί – και οι φιλελεύθεροι έπρεπε επίσης να κρύψουν και να “ξεχάσουν” τη διάδοση της ευγονικής, τόσο σε θεωρητικό όσο και σε πρακτικό επίπεδο, στις δημοκρατίες τους. Ωστόσο, οι βάσεις της επιστημονικής “λογικής” της δεν ξεχάστηκαν – και δεν είναι απαραίτητες οι συνωμοσιολογικού τύπου επισημάνσεις ότι τα πειράματα του Μένγκελε στο Άουσβιτς-Μπίρκεναου, χρηματοδοτημένα από τα μεγάλα φαρμακευτικά εργαστήρια της IG Farben, συνεχίστηκαν, και Γερμανοί επιστήμονες, όπως και σε άλλους τομείς, πέρασαν στην υπηρεσία των συμμάχων. Προφανώς και έγιναν αυτά. Είναι όμως η ίδια η λογική του ανταγωνισμού, της κυριάρχησης επί της φύσης, της “ορθολογικής” διαχείρισης και του ελέγχου, η λογική της καπιταλιστικής αξίας⁶ που καθιστά στρατηγική επιλογή την ανάπτυξη μιας ευγονικής – έστω και χωρίς διακηρυγμένους ευγονιστές. Τη δεκαετία του 1950, τα ιδρύματα Κάρνεγκι και Ρόκφελλερ, που πριν τον πόλεμο ήταν από τους βασικούς χρηματοδότες των ευγονικών ερευνών στις ΗΠΑ, εισάγουν εφαρμογές των μαθηματικών και της φυσικής στη βιολογία και υποστηρίζουν την ανάπτυξη μιας νέας επιστήμης: της μοριακής βιολογίας. Κι αυτή με τη σειρά της θα οδηγήσει τη δεκαετία του 1970 στη γενετική μηχανική.

Η γενετική λαμβάνει συνεχώς ευγονικές αποφάσεις: αποφασίζει για το «ευ» – για το τι είναι καλό και τι είναι κακό, για το ποια γονίδια είναι καλά και ποια βλαβερά. Οι αποφάσεις αυτές είναι πολιτικές – και πρωτίστως πολιτική είναι η επιλογή να προωθηθεί η συγκεκριμένη τεχνολογία που επιτρέπει τη λήψη αυτών των αποφάσεων. Στην ανάδυση της νέας ευγονικής συναντώνται τα παλιά προβλήματα περί του «ευ» –περί του ποιος και πώς καθορίζει τι είναι καλό και τι κακό– με τα νέα προβλήματα του «γένους» – όπως αυτά αναδεικνύονται από τη δυνατότητα ξεπεράσματος της ενικότητας του ανθρώπινου είδους, τη δυνατότητα ανάπτυξης πληθυντικών ανθρωπίνων ειδών και τον απόλυτο ιεραρχικό διαχωρισμό τους.

Αν το πρώτο κύμα της ευγονικής στηριζόταν κυρίως στην επιβολή ευ-

6. Βλ. και Anselm Jappe, *Γονίδια, αξίες και αγροτικές εξεγέρσεις*, ξ τεύχος 5, Θεσσαλονίκη 2003 (και www.disobey.net/hotel).

γονικών πολιτικών από το κράτος, το δεύτερό της κύμα στηρίζεται κατά βάση στην ελεύθερη αγορά: η νέα ευγονική αποτελεί μία καταναλωτική επιλογή.⁷ Διαφοροποιείται, επίσης, στο ζήτημα της «κληρονομιάς»: Ενώ το πρώτο κύμα της ευγονικής επεδίωκε τη διατήρηση και ενίσχυση ανθρώπινων φυλετικών χαρακτηριστικών, η νέα ευγονική προσβλέπει στον “εμπλουτισμό” με γενετικό υλικό από όλα τα έμβια όντα – ό,τι τα χρήματα κάποιου μπορούν να αγοράσουν. Αν μπορεί κανείς να έχει “ενισχυθεί” από γονίδια Ινδιάνων, Μαύρων ή και σκορπιών, ο φυλετικός ρατσισμός δεν έχει κανένα νόημα. Τη θέση του μπορεί να καταλάβει πλέον ένας, προφανώς ταξικός, υπερ-ρατσισμός που θα κατατάσσει τους ανθρώπους σε υπεράνθρωπους και υπάνθρωπους. Απαραίτητη, βέβαια, είναι η πίστη στην επιστήμη, τη νέα θρησκεία, η πίστη στην “ανωτερότητα” και την “κατωτερότητα”, και η παραδοχή ότι η απόκτησή τους είναι ζήτημα μιας “ορθολογικής”-επιστημονικής επέμβασης – η αποδοχή της αναγωγής στην ποσότητα.

Τις “ποιότητες” της νέας ευγονικής (το «ευ» της) διαμορφώνει ένα πλέγμα επιστημονικών και θεαματικών μηχανισμών, αρκετά εύελικτο ώστε να αποτίει φόρο τιμής σε “παραδοσιακές” αξίες και τοπικές κουλτούρες. Η αναπαραστάση του όμορφου και υγιούς σώματος είναι ένα βασικό έργο που επιτελούν οι θεαματικοί μηχανισμοί, οι οποίοι συχνά επανακαθορίζουν το “υγιές” προς όφελος των κερδών των εταιρειών – όπως στην περίπτωση μιας γενετικά παρασκευασμένης αυξητικής ορμόνης για παιδιά που έπασχαν από νανισμό και η οποία, χάρη στη διαφήμιση των εταιρειών, τη βοήθεια γιατρών αλλά και τη συγκατάθεση των κρατικών θεσμών υγείας στις ΗΠΑ, έφτασε να κάνει πωλήσεις εκατομμυρίων δολαρίων και να απευθύνεται σε ένα ευρύ αγοραστικό κοινό παιδιών που δεν έπασχαν μεν από ανεπάρκεια αυξητικής ορμόνης, αλλά ήταν πιο κοντά από τα συνομήλικά τους – και “πείστηκαν” ότι αυτό δεν ήταν υγιές.⁸ Όμως και οι “πατροπαράδοτες” αξίες μπορεί να αποτελούν βάση για την ανάπτυξη νέων αγορών: Σε χώρες της ανατολικής, κυρίως, Ασίας (αλλά και σε δυτικές χώρες με πληθυσμούς ασιατικής καταγωγής) ανθεί μια ολόκληρη βιομηχανία ευγονικών εκτρώσεων με στόχο την απόκτηση αρσενικών παιδιών.

7. Βλ. και το κεφάλαιο «Ευγονική: Το δεύτερο κύμα» στο βιβλίο της Critical Art Ensemble *Η μηχανή της σάρκας*, εκδόσεις των ξένων, Θεσσαλονίκη 2006.

8. Βλ. Jeremy Rifkin, *Ο αιώνας της βιοτεχνολογίας*, «Νέα Σύνορα» Α.Α. Λιβάνη, Αθήνα 1998, σσ. 279-283.

Οι υποσχέσεις της νέας ευγονικής πηγαίνουν πολύ πιο πέρα από την επιλογή του φύλου: Περιλαμβάνουν, ουσιαστικά, όλα τα χαρακτηριστικά και τις αρετές για μία επιτυχή διαβίωση στον καπιταλισμό. Ανεξάρτητα από τον ουτοπικό χαρακτήρα αυτών των υποσχέσεων, οι γονείς που αποδέχονται ή επιδιώκουν τον γενετικό προγραμματισμό του παιδιού τους το αντιμετωπίζουν σαν πράγμα. Έρχονται εδώ να συναντηθούν η μακραίωνη “λογική” της ιδιοκτησίας με μία διαδικασία που βρίσκεται στον πυρήνα των καπιταλιστικών σχέσεων, την πραγματοποίηση.

Το όραμα της ευγονικής οδηγεί σε μία κοινωνία θεατών – ανθρώπων τελεσιδικα αποξενωμένων από τη δυνατότητα αυτοδημιουργίας της ζωής τους, πραγματοποιημένων ήδη πριν τη γέννησή τους, προγραμματισμένων βάσει των υπαρκτών κοινωνικών διαχωρισμών. Οι γενετικές τεχνολογίες ανοίγουν το δρόμο για «την εξουσία σημερινών επί επερχόμενων γενεών, που συνιστούν τα ανίσχυρα αντικείμενα προειλημμένων αποφάσεων των σχεδιαστών τού σήμερα. Η ανάποδη πλευρά της σημερινής εξουσίας είναι η μεταγενέστερη δουλεία των ζωντανών στους νεκρούς».⁹ Το δυστοπικό αυτό επίτευγμα φαίνεται να είναι το αρμόζον αποκορύφωμα αιώνων κυριαρχίας. Η ευγονική ονειρεύεται κι αυτή με τη σειρά της το παγωμένο εγελιανό «τέλος της ιστορίας»: την αποστείρωση των ανθρώπων από τις κοινωνικές τους σχέσεις, τον επιτυχή εμβολιασμό τους απέναντι στις ιστορικές συγκρούσεις.

Η επιστημονική/βιοηθική συζήτηση περί των επιτρεπτών ορίων επέμβασης στο γενετικό υλικό, που φτάνει συχνά να επισείει τον κίνδυνο μιας «Χιροσίμα στον χώρο της γενετικής μηχανικής», υπονομεύεται την ίδια στιγμή από το γεγονός ότι το κεφάλαιο (η «αγορά» όπως λένε) οδηγεί τις εξελίξεις. Η ανάπτυξη των τεχνολογιών είναι ταχεία, και η πολιτική συζήτηση ή οι νομοθεσίες έπονται – συχνά προ τετελεσμένων γεγονότων. Ίσως η μοναδική αξία της βιοηθικής συζήτησης είναι ότι υπενθυμίζει πως οι επιστημονικές πρακτικές –και η επιστήμη γενικότερα– δεν αποτελούν σφαίρες αυτονομημένες από την κοινωνία και την ιστορία, και ότι χρειάζεται ως εκ τούτου να υπόκεινται σε πολιτικές αποφάσεις. Στο πεδίο όμως όπου λαμβάνει χώρα η σημερινή βιοηθική συζήτηση, μοιάζουν εξόριστα τόσο ερωτήματα όπως

9. Hans Jonas, *Technik, Medizin und Eugenik* [Τεχνική, ιατρική και ευγονική], παρατίθεται στο Jürgen Habermas, *Το μέλλον της ανθρώπινης φύσης – Πίστη και γνώση*, Scripta, Αθήνα 2004, σ. 95.

με ποιους όρους οργανώνεται και διεξάγεται ο πολιτικός αυτός διάλογος, όσο και θεμελιώδη προβλήματα στα οποία έχει οδηγήσει η επί αιώνες επικρατούσα αντίληψη της κυριαρχίας του ανθρώπου στη φύση αλλά και της κυριαρχίας σε άλλους ανθρώπους.¹⁰

Η καρτεσιανή σύλληψη του σώματος ως μηχανικού συστήματος στοιχειώνει τη δυτική επιστήμη. Το μοντέλο της μηχανής έχει πολλαπλή χρησιμότητα διότι είναι απλό και ευρέως κατανοητό· εξυπηρετεί τις πωλήσεις βιοπροϊόντων και βολεύει τον θεαματικό μηχανισμό προπαγάνδας: μπορεί να εντοπίζει ένα πρόβλημα, να ανακαλύπτει μία αιτία και να προβάλλει μία θεραπεία. Ευτυχώς, οι άνθρωποι είναι πολύ διαφορετικοί από τις μηχανές ή τα μηχανικά συστήματα, και οι κοινωνίες τους πολύ πιο πολύπλοκες και χαοτικές. Το πιθανότερο είναι ότι η νέα ευγονική θα μπορεί να αλλάξει το χαρακτήρα ή τη ζωή ενός ανθρώπου όσο και η ρινοπλαστική σήμερα – και βεβαίως μπορεί να βρει κανείς πλαστικούς χειρουργούς ή ακόμα και ανθρώπους που έχουν υποστεί τέτοιες επεμβάσεις που διαβεβαιώνουν ότι πράγματι η ζωή τους έχει αλλάξει.

Είναι λογικό να διατηρούμε επιφυλάξεις για την επιτυχία των σχεδίων της νέας ευγονικής. Ακόμη και σε καθαρά επιστημονικό επίπεδο, δεν είναι λίγες, και σίγουρα καθόλου αμελητέες, οι φωνές που επισημαίνουν το μέγεθος της άγνοιας και την πληθώρα γνωσιολογικών ελλείψεων στα ερευνώμενα πεδία. Η σημερινή έρευνα, για παράδειγμα, δεν μπορεί να απαντήσει με ακρίβεια τι είναι και τι κάνει ένα γονίδιο.¹¹ Παρ' όλα αυτά, η *big science* προχωρά. Στα τυφλά; Ναι. Για τη δόξα και το χρήμα; Βεβαίως. Το γεγονός ότι το σχέδιό τους πιθανότατα θα αποτύχει, δεν μπορεί να μας κάνει αισιόδοξους αν αναλογιστούμε τις συνέπειες.

(Τόσο μακριά όσο και κοντά. Σε κάθε επίσκεψη στον γυναικολόγο μπορεί καμία ή κανείς να διαπιστώσει την ύπαρξη κάποιων πολύχρωμων διαφημιστικών φυλλαδίων εταιρειών που υπόσχονται την κατάψυξη βλαστοκυττάρων από τον ομφάλιο λώρο του παιδιού που θα γεννηθεί, ώστε να χρησιμοποιηθούν για τη θεραπεία μελλοντικών του ασθενειών. Πρόκειται

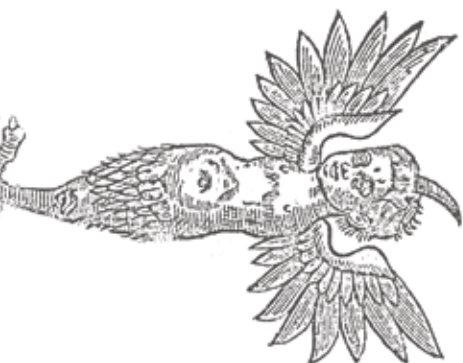
10. Για μια συμβολή στη βιοηθική συζήτηση, σημαντική παρά τον φιλελεύθερο και κρατικιστικό προσανατολισμό της, βλ. Jürgen Habermas, *Το μέλλον της ανθρώπινης φύσης – Πίστη και γνώση*, Scripta, Αθήνα 2004.

11. Βλ. και Evelyn Fox Keller, *Ο αιώνας του γονιδίου*, Τραυλός, Αθήνα 2004.

για ένα επικερδές και αναπτυσσόμενο εμπόριο ελπίδας. Δεν είναι μόνο το γεγονός ότι η θεραπεία βλαστοκυττάρων σήμερα απαγορεύεται – αλλά αυτό δεν αναφέρεται στα φυλλάδια, εμπορεύονται και την ελπίδα ότι αύριο μπορεί να επιτραπεί αυτό που έχει ιδιαίτερη σημασία είναι η διαρκής “εκπαίδευση” του κοινού στην ερμητική μοναξιά (σε ατομική ή οικογενειακή συσκευασία), στον κυνισμό, στην αντίληψη ότι το κοινωνικό ζήτημα μπορεί να λυθεί με βιολογικούς όρους: η απόκτηση, δηλαδή, ευγονικής συνείδησης. Οι συνθήκες στον “ανεπτυγμένο” δυτικό κόσμο είναι ώριμες, αλλά και στην Κίνα, για παράδειγμα, εκτός από την εδώ και δεκαετίες ισχύουσα πολιτική «του ενός παιδιού σε κάθε οικογένεια», βρίσκεται σε εφαρμογή από το 1995 ένας ευγονικός νόμος που επιβάλλει την προγραμματίζα ιατρική εξέταση για την εξακρίβωση γενετικών ασθενειών, μολυσματικών ασθενειών και σχετικών ψυχικών νοσημάτων. Αν διαπιστωθεί η ύπαρξή τους, απαγορεύεται ο γάμος, εκτός αν το ζευγάρι υποβληθεί σε στείρωση ή απόφραξη σαλπίνγων.)

Στη στρατηγική της νέας ευγονικής για την παραγωγή καπιταλιστικά λειτουργικών σωμάτων χρειάζεται να αντισταξουμε τη δική μας στρατηγική. Βρισκόμαστε αναγκαστικά εντός του πεδίου της βιοπολιτικής, όπου ο έλεγχος των σωμάτων και ο έλεγχος των πληθυσμών είναι ένα και το αυτό αδιαίρετο σχέδιο: το δόγμα της ιατροκοποίησης είναι το δόγμα της ασφάλειας – και αντιστρόφως. Δεν αρκεί, λοιπόν, μονάχα ο κριτικός λόγος ενάντια στα καπιταλιστικά «ευ» – αν και προφανώς είναι απαραίτητος. Χρειάζεται να στοχαστούμε αλλά και να δημιουργήσουμε τους δικούς μας αντιθεσμούς – στην οικογένεια, στη σεξουαλικότητα, στην αντιμετώπιση της ασθένειας, στον τρόπο που βιώνουμε τη φθορά και το πέρασμα του χρόνου, στη στάση απέναντι στη ζωή και το θάνατο.

Η Τράπεζα –γονιδίων, χρήματος, το ίδιο κάνει– είναι η αντίληψη που αντιτίθεται στην Ποίηση, που αντιτίθεται στους ανθρώπους που τείνουν –με όλους τους τούς πόρους– προς ένα μικρό περιστρεφόμενο ευ.

ΓΙΑ ΤΙΣ ΒΙΟΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΕΣ ΠΑΤΕΝΤΕΣ

Το ιστορικό της πατέντας στην ιστορία του καπιταλισμού

Η πρώτη πατέντα εκδόθηκε στη Φλωρεντία το 1421 στο όνομα του αρχιτέκτονα Φιλίπο Μπρουνελέσκι. Ζητήθηκε μάλιστα από τον ίδιο τον Μπρουνελέσκι για την εφεύρεση ενός μηχανισμού φόρτωσης για τα πλοία. Αυτό που οι μεσαιωνικοί τεχνίτες ήταν υποχρεωμένοι να κάνουν, δηλαδή να εμπνέονται και να μαθαίνουν από τις ανώνυμες δημιουργίες και να βελτιώνουν, ανώνυμα πάλι, τις δικές τους, έπρεπε να σταματήσει. Η έμπνευση έπρεπε να συνδεθεί *απευθείας και ονομαστικά* με τον εμπνευστή για να μην μπορεί να αποκτήσει υλική έκφραση, αν δεν του αποδώσει κέρδος. Κατ' επέκταση, η γνώση έπρεπε να συνδεθεί άμεσα με την ιδιοκτησία, και η χρήση ή η εφαρμογή της με την κατοχή ενός αποκλειστικού δικαιώματος.

Οι πατέντες ακολούθησαν το δρόμο του συστηματικού εμπορίου και της χρηματοοικονομικής ανάπτυξης. Τα επόμενα διπλώματα ευρεσιτεχνίας κατοχυρώθηκαν στην ισχυρή πόλη-κράτος της Βενετίας τον 16ο αιώνα και κατόπιν, τον 17ο, με την καλπάζουσα ανάπτυξη του αστικού καπιταλισμού, στα γερμανικά και τα ολλανδικά λιμάνια. Για την εθνοσυνέλευση της γαλλικής επανάστασης τον 18ο αιώνα οι πατέντες ήταν βασικό ανθρώπινο δικαίωμα, δικαίωμα το οποίο θα προστάτευε αστούς και μικροαστούς εφευρέτες από την εκμετάλλευση των αριστοκρατών και του κράτους. Στη μη αριστοκρατική Αμερική, αντίθετα, οι πατέντες έλαβαν σύντομα τόσο μεγάλη εμπορική σημασία, που ο πρόεδρος Τόμας Τζέφερσον, στο άρθρο 1 παρ. 8 του Συντάγματος, αναγκάστηκε να δηλώσει επίσημα ότι στόχος τους ήταν «να προωθήσουν την πρόοδο της επιστήμης και των ωφέλιμων τεχνών». Έπρεπε δηλαδή να υποτιμήσει κάπως την ωμότητα του εμπορικού ανταγωνισμού που επέβαλε η πατέντα.

Σταδιακά, από τα τέλη του 19ου αιώνα, η έννοια της πατέντας συνδέθηκε άρρηκτα με την έννοια της εταιρικής ιδιοκτησίας. Η κατοχύρωση που

παρέχει είναι από τους βασικούς τρόπους προστασίας της βιομηχανίας από την κλοπή τεχνικών και προϊόντων και ρυθμίζει τη σχέση του προνομίου του βιομηχανικού συμφέροντος έναντι της δημόσιας γνώσης.

Τα τελευταία είκοσι χρόνια το ζήτημα της «πνευματικής ιδιοκτησίας» και της πατέντας, με διάφορες μορφές, όπως π.χ. το δίπλωμα ευρεσιτεχνίας, η γεωγραφική ονομασία προελεύσεως, το copyright, το εταιρικό σήμα-logo, το αποκλειστικό δικαίωμα χρήσης ή διάθεσης κ.ο.κ., επιστρέφει στο προσκήνιο σε μια νέα, πιο συστηματικά διατυπωμένη, σχέση γνώσης και ιδιοκτησίας, ειδικά σε ορισμένους τομείς της αγοράς: σε σχετικά νέους τομείς (στην πληροφορική) αλλά και σε παραδοσιακούς (στη γεωργοκτηνοτροφία και την ιατρική, ειδικά όσον αφορά στις βιοτεχνολογικές εφαρμογές). Επειδή ο καπιταλισμός δεν έχει ανάγκη πια κυρίως από κεντρικές αγορές και εργοστάσια, οι νέες τεχνικές επικοινωνίας και διάδοσης της γνώσης τονώνουν ταυτόχρονα και τη λειτουργία της αγοράς. Όπως οι νέες τεχνικές επενδύσεων και ασφαλίσεων στις τράπεζες του 15ου αιώνα, έτσι και το σύστημα της «πνευματικής ιδιοκτησίας» (ορισμός του 19ου αιώνα του οικονομολόγου Lysander Spooner της πατέντας ως *αναγνώρισης του δικαιώματος κατοχής κάποιας γνώσης*) σήμερα αναδεικνύεται σε αποφασιστικό ρυθμιστή της ροής του κεφαλαίου.

Bruce W. Bugbee. *Genesis of American Patent and Copyright Law* (Ουάσινγκτον: Public Affairs Press, 1967), σ. 17· Michael P. Ryan. *Knowledge Diplomacy: Global Competition and the Politics of Intellectual Property* (Ουάσινγκτον: Brookings Inst. Press, 1998), σ. 7· Virginia Postrel. *The Future and Its Enemies: The Growing Conflict over Creativity, Enterprise, and Progress* (Νέα Υόρκη: The Free Press, 1998), σ. 35· Tom Bethell. *The Noblest Triumph: Property and Prosperity through the Ages* (Νέα Υόρκη: St. Martin's Press, 1998), σ. 262.

Πνευματικά δικαιώματα και αξία

Θα μπορούσε να τεθεί το θέμα της σύνδεσης γνώσης και ιδιοκτησίας καθαρά φιλοσοφικά – έτσι δηλαδή όπως τίθεται κάθε φορά που πρέπει να αλλάξει η νομοθεσία για να διευρυνθεί σε περαιτέρω πεδία η χρηματοοικονομική σχέση της γνώσης με την ιδιοκτησία. Θα μπορούσε δηλαδή κανείς ν' αρχίσει να αναρωτιέται από την αρχή «τι σημαίνει κατέχω μια γνώση», «τι σημαίνει γνώση» και «σε τι διαφέρει από μια τεχνική πληροφορία», «ποια είναι τα όρια της κατοχής» κ.ο.κ. Ιστορικά πάντως φαίνεται πως η σχέση «πνεύματος» και «ιδιοκτησίας», όπως νοούνται στις φράσεις «πνευματικό

δικαίωμα» και «δικαίωμα της ιδιοκτησίας», συνεχώς εντείνεται σε βαθμό που οι όροι να φτάνουν να στοιχίζονται κιόλας.

Τι σημαίνει όμως «δικαίωμα στην ιδιοκτησία» στον καπιταλισμό; Σημαίνει απλά εμπορευματοποίηση του αντικειμένου (κατόπιν και του υποκειμένου) της ιδιοκτησίας, μέσα από την επιβολή δύο συγκεκριμένων διατάξεων: Είτε, από τη μια, τη θέσμιση της αποκλειστικότητας στη χρήση του προϊόντος (δηλαδή τον έλεγχο της πρόσβασης σε αυτό, ή/και τη δημιουργία τεχνητής σπάνης) είτε, από την άλλη, τη μαζική παραγωγή ενός προϊόντος ή μιας γνώσης (δηλαδή την επιβολή του προϊόντος ως τεχνητής ανάγκης, ή/και τον εξευτελισμό του μέσω της υπερπροσφοράς, την κατάργηση εντέλει της αξίας του). Επειδή η εκμετάλλευση, η εξαγωγή δηλαδή υπεραξίας μέσω της εμπορευματοποίησης και η αέναη επανεπένδυση, στηρίζεται στο ένα και μοναδικό μέτρο, το χρήμα, στο μέγεθος δηλαδή βάσει του οποίου αποτιμάται οτιδήποτε μπορεί να συλληφθεί, γι' αυτό και δεν γνωρίζει κανένα ανθρώπινο μέτρο. Ένα περιεχόμενο λοιπόν, όπως αυτό της φιλίας ή μιας τεχνικής επινόησης, μπορεί είτε να το διογκώσει σε (αγοραστική) τιμή μέχρι του σημείου να μην είναι πια προσβάσιμο, ή μπορεί να το παραγάγει σε ποσότητες τόσο μαζικές και ποιότητες τόσο ευτελείς, που τελικά να χάσει το (κοινωνικά παραγόμενο) νόημά του.

Βλέπουμε λοιπόν ότι η ίδια η έννοια του «πνευματικού» ή του «διανοητικού» δικαιώματος επιτρέπει από μόνη της τόσο φοβερές παρανοήσεις που δεν είναι δυνατόν βάσει των εκάστοτε ορισμών να αποφύγουμε μια συζήτηση για την αξία, ή αλλιώς για το λεγόμενο γενικό ισοδύναμο της εμπορευματικής κυριαρχίας. Εντέλει, δεν θα μπορούσαμε να αποφύγουμε μία συζήτηση για την εμπορευματοποίηση ως θεμέλιας λίθου του καπιταλισμού. Το ίδιο βέβαια συμβαίνει και με την έννοια του δικαιώματος. Τι σημαίνει δικαίωμα, όταν κάτοχοι του δικαιώματος μπορεί να είναι κράτη, εταιρείες αλλά και άτομα ταυτόχρονα – αλλά βέβαια όχι κοινότητες ή ομάδες; Υπάρχει μία δομική ασυμμετρία σε κάθε έκφραση μιας τέτοιας διεκδίκησης. Και πάλι δεν μπορούμε να αποφύγουμε ζητήματα ορισμών. Άρα λοιπόν; Δύσκολα μπορούμε να παραγάγουμε «συνθήματα» για τις πατέντες. (Μήπως όμως θα έπρεπε;)

Η πατέντα συμβολίζει (εκφράζει δηλαδή θεσμικά) τη σχέση κατοχής και γνώσης στον καπιταλισμό. Είναι αβυσσαλέα η απόσταση μεταξύ της *de facto* «κατοχής» μιας γνώσης, μιας ιδέας, μιας τεχνικής από τη μια, και της *de jure* κατοχύρωσής της από την άλλη. Οποιαδήποτε νομοθεσία για

τις πατέντες και την πνευματική ιδιοκτησία δεν εξασφαλίζει αυτόν που έχει μια ιδέα αλλά εκείνον που κάνει αίτηση να την κατοχυρώσει κι έχει τα μέσα να διεκδικήσει την κατοχύρωσή της. Αυτό που κατοχυρώνεται δεν είναι ο «δημιουργός», ο «εμπνευστής» ή ο «ερευνητής», αλλά το κεφάλαιο που επενδύεται σε κάθε προϊόν που κατοχυρώνεται.

Η πνευματική ιδιοκτησία στη βιοτεχνολογική βιομηχανία

Η βιοτεχνολογική βιομηχανία όπως τη γνωρίζουμε σήμερα δεν υπήρχε πριν την απόφαση-ορόσημο του Ανωτάτου Δικαστηρίου των ΗΠΑ στην υπόθεση Diamond και Chakrabarty το 1980 ότι «οτιδήποτε είναι φτιαγμένο από ανθρώπινο χέρι μπορεί να πατενταριστεί». Το σύστημα ευρεσιτεχνιών στις ΗΠΑ εξαπλώνεται, μέσω της Biotechnology Industry Organization (αρχικά: B.I.O.), μιας οργάνωσης-ομπρέλας όλης της βιοτεχνολογικής βιομηχανίας, σε πολλές εθνικές νομοθεσίες.

Λίγο πριν το 2000 κορυφώθηκε η συζήτηση για το πατεντάρισμα των ανθρώπινων γονιδίων με την ανακοίνωση από το ινστιτούτο Παστέρ στο Παρίσι ότι όπου να 'ναι αποκωδικοποιεί το ανθρώπινο γονιδίωμα. Ο βιολόγος του Ινστιτούτου πούλησε την έρευνά του στην ιδιωτική Celera (1998) και δημιούργησε ανταγωνισμό με το δημόσια χρηματοδοτούμενο Human Genome Project (δεκαπενταετές πρόγραμμα 3 δισ. δολαρίων του Εθνικού Ινστιτούτου Υγείας των ΗΠΑ, που το 2000 είχε αποκωδικοποιήσει πάνω από 2 δισ. γράμματα της αλυσίδας του DNA). Τότε, το ζήτημα τέθηκε ως δήθεν σύγκρουση μεταξύ δημόσιας ενημέρωσης (ευρωπαϊκής νοοτροπίας) και ιδιωτικής εκμετάλλευσης (αμερικανικής).

Στα επόμενα χρόνια η συζήτηση για τις πατέντες στους διεθνείς οργανισμούς έγινε με ραγδαίο τρόπο το μέτρο πολύ ευρύτερων κινήσεων της κυριαρχίας. Οι ευρύτερες αυτές κινήσεις ξεκινούν από ένα επίπεδο παγκόσμιου σχεδιασμού και κατόπιν "προσαρμόζονται" σε επί μέρους εκδοχές. Δεν είναι τυχαίο ότι στο ζήτημα των πνευματικών δικαιωμάτων και των δικαιωμάτων βιομηχανικής ιδιοκτησίας (πατέντας), η παγκόσμια νομοθεσία προηγείται της νομοθεσίας σε εθνικό επίπεδο και καθοδηγεί την ρητορικά επικαλούμενη τοπική ρύθμιση. Στο άρθρο 27.3 β των TRIPS του Παγκόσμιου Οργανισμού Εμπορίου (της Συμφωνίας για τα Δικαιώματα Πνευματικής Ιδιοκτησίας στον Τομέα του Εμπορίου την οποία η Ελλάδα κύρωσε διά νόμου το 1995) υπάρχει η απαίτηση της προστασίας των φυτικών ποικιλιών είτε μέσω μιας νομοθεσίας για τις πατέντες είτε μέσω ενός συστήματος sui

generis, δηλαδή προσαρμοσίμου στις τοπικές ανάγκες.

Η νομοθεσία για τις πατέντες στα φυτά επισημοποιεί την εμπορική εκμετάλλευση του «αναπτυσσόμενου» κόσμου από τον «ανεπτυγμένο». Γι' αυτό υιοθετείται το μοντέλο της Union pour la Protection des Obtentions Végétales, διεθνούς σύμβασης υπογεγραμμένης από 47 ανεπτυγμένες χώρες, μοντέλο το οποίο αποθαρρύνει το σχεδιασμό ενός ιδιαίτερου και προσαρμοσμένου τοπικά συστήματος για την προστασία των ποικιλιών, όπως θα ταίριαζε στις ανάγκες κάθε περιοχής. Η UPOV δεν προστατεύει ούτε τη βιοποικιλότητα ούτε τους αγρότες. Αντίθετα: Νομιμοποιεί τα ερείπια που έσπειρε η βιομηχανική γεωργοκτηνοτροφία, δηλαδή τη γενοκτονία των χρωσμένων στις εταιρείες αγροτών, τη μαζική μονοκαλλιέργεια και το βομβαρδισμό με χημικά και φάρμακα ζώων και καλλιεργειών (της λεγόμενης «πράσινης επανάστασης»). Έτσι ενθαρρύνει τη γενετική μηχανική και τη συνεχώς ανανεούμενη κίνηση των ευρεσιτεχνιών.

Η Σύμβαση για τη Βιοποικιλότητα (ΣΒ) σε όλες τις συζητήσεις και τα γραπτά της κείμενα, ενώ αναφέρεται στα δικαιώματα του «λαού» και του «κόσμου» ή των «καλλιεργητών» επί των ποικιλιών, προϋποθέτει πάντοτε την προτεραιότητα του Κράτους. Ποτέ αυτό που λέγεται «λαός» ή «τοπική κοινότητα» δεν ορίζεται και δεν κατοχυρώνεται, αντίθετα αποτελεί το αφηρημένο περιεχόμενο ενός Κράτους. Έτσι λοιπόν η Σύμβαση για τη Βιοποικιλότητα θέλει να λειτουργήσει ως προστασία του Κράτους έναντι των άλλων Κρατών και έναντι της διεθνούς νομοθεσίας.

Οι διορθωτικές παρεμβάσεις της ΣΒ γενικά αφορούν την ίδια τη σύλληψη της έννοιας της ιδιοκτησίας και της γηγενούς γνώσης. Αν για τις συμφωνίες που αφορούν τα TRIPS του Παγκόσμιου Οργανισμού Εμπορίου οι βιολογικοί πόροι αποτελούν πνευματικό προϊόν ατομικής ιδιοκτησίας, για τη ΣΒ δικαιώματα (χρήσης και εκμετάλλευσης) της βιοποικιλότητας έχουν οι κοινότητες και οι χώρες. Αν για τον ΠΟΕ ο κάτοχος της πατέντας ή του πνευματικού δικαιώματος μπορεί να αποκλείσει οποιονδήποτε από την παρασκευή ή την πώληση βιολογικών προϊόντων ή προϊόντων που προέρχονται από βιολογικά συστήματα, για το άρθρο 8j της ΣΒ τα συστήματα κατοχύρωσης πνευματικών δικαιωμάτων πρέπει οπωσδήποτε να υπακούουν στους κανόνες προστασίας της βιοποικιλότητας. Φραγμούς επίσης θέτει η ΣΒ και στους τρόπους πρόσβασης σε σπόρους και εμπορικής εκμετάλλευσης φυτών και σπόρων και στην άρνηση της από κοινού χρήσης των ωφελειών που προκύπτουν από την εκμετάλλευση βιολογι-

κών πόρων. Ζητά επίσης τον έλεγχο της βλαβερότητας κάποιων εμπορικά αποδοτικών διαδικασιών, τεχνικών και προϊόντων (όπως π.χ. τα γενετικά τροποποιημένα).

Γίνεται λοιπόν λόγος, τώρα πια και επισήμως από τη βιοτεχνολογική βιομηχανία, για τη βιοποικιλότητα και την αρχαία γνώση της γης και των σπόρων από ιθαγενείς πληθυσμούς σε όλον τον υπό ανάπτυξιν κόσμο και για τη δήθεν προστασία τους από τις εταιρείες που θα διεκδικήσουν τις πατέντες των σπόρων (άρα και τα αποκλειστικά δικαιώματα των χρήσεων της γης και των τεχνικών της). *Ξαφνικά δηλαδή οι πατέντες διασφαλίζουν τη βιοποικιλότητα και αποτελούν το εχέγγυο της πολυπολιτισμικής βιοασφάλειας.*

Τι έχει συμβεί; Μέσα σε ελάχιστο χρονικό διάστημα ολόκληρη η συζήτηση για τις πατέντες έχει αντιστραφεί, μέσα από μια διαδικασία που μοιάζει πάρα πολύ με τον τρόπο με τον οποίο τα πνευματικά δικαιώματα, π.χ. τραγουδιών, στην αρχή ανήκαν σε εταιρείες και κατόπιν παρουσιάζονταν να συμφέρουν και να προστατεύουν κυρίως τους μεμονωμένους φτωχούς δημιουργούς. Τώρα που το τοπίο έχει κατασταλάξει υπέρ των μεγάλων κονσόρτιουμ ψυχαγωγίας, ενημέρωσης και οπτικοακουστικής τεχνολογίας, τα πνευματικά δικαιώματα των στίχων και της μουσικής θεωρούνται μόνον ένας τρόπος για να ελέγχονται όλες οι open source τεχνολογίες από τις μεγάλες εταιρείες (να ελέγχονται δηλαδή οι ελεγκτικοί μηχανισμοί, π.χ. κατά την εμφάνιση ενός parster ή ενός youtube, ή σε περιπτώσεις διάδοσης ανατρεπτικών πληροφοριών στη νεολαία του Πεκίνου), ή σε μικρή κλίμακα, για το νταβατζηλίκι μικρότερων επιχειρήσεων ή πρωτοβουλιών. Έτσι, σε πολύ γενικές γραμμές, έχει εξελιχθεί και το ζήτημα της «πνευματικής ιδιοκτησίας» στη γεωργία και φαίνεται να οδεύει προς την ίδια κατάληξη.

Ενώ αρχικά, με το πατεντάρισμα ενός σπόρου από μια εταιρεία που κατά την «πράσινη επανάσταση» είχε εισβάλει σε μια περιοχή, ήταν φανερό ότι λήστευε την εν λόγω περιοχή και την κοινότητα που ζούσε εκεί από το δικαίωμα να χρησιμοποιεί ελεύθερα έναν σπόρο ή έναν συνδυασμό σπόρων για τις καλλιέργειές της, κατόπιν, με το βάθεμα της εξάρτησης των καλλιεργητών από τους σπόρους, τα ζιζανιοκτόνα και τις τεχνικές της εταιρείας, συνέφερε στην ίδια την πλευρά των αγροτών να διεκδικεί πατέντες. Σύντομα λοιπόν έγινε απαραίτητη η κατοχή μιας πατέντας στους γεωργούς, ώστε να μην γίνονται έρμαια κερδοσκοπικών κινήσεων των εταιρειών που χρησιμοποιούν τους δικούς τους σπόρους ή τα δικά τους προϊόντα

και μειώνουν τεχνητά τις τιμές. Με άλλα λόγια –πράγμα που είναι ακόμη πιο ξεκάθαρο στη φαρμακοβιομηχανία, π.χ. στις ΗΠΑ όπου ο διαφημιστικός ανταγωνισμός στις μάρκες των θεραπευτικών σκευασμάτων είναι πολύ υψηλού τζίρου–, οι πατέντες, το απώτερο θεμέλιο της βιοπειρατείας, είναι πλέον σε πολλές περιπτώσεις η μοναδική εγγύηση ενάντια στη βιοπειρατεία!

Στο πατεντάρισμα ζωντανών οργανισμών, η κατάσταση είναι ακόμη αγριότερη. Για τα επίσημα κείμενα του Β.Ι.Ο., ο ανασυνδυασμός γονιδίων ζωντανών οργανισμών και όλες οι βιοτεχνολογικές διαδικασίες «αναπαράγουν τη ζωή ώστε να δημιουργήσουν νέες μορφές ζωής με νέες λειτουργίες». Ο στόχος αυτών των τεχνικών χειραγώγησης της αναπαραγωγής και της ανάπτυξης ζωντανών οργανισμών είναι η αύξηση της κερδοφορίας της γρηγορότερα αναπτυσσόμενης βιομηχανίας στον κόσμο, της βιοτεχνολογικής βιομηχανίας. Όπως δείχνει το Human Genome Project, πρώτη ύλη για τη βιομηχανία μπορεί να είναι οι ίδιοι οι άνθρωποι. Με τα TRIPS του ΠΟΕ γενικεύεται σε παγκόσμιο επίπεδο η νομοθεσία για τις πατέντες ζωντανών οργανισμών (ή, όπως αποκαλούνται, «προϊόντων της φύσης») που κατοχυρώνονται ως ευρεσιτεχνίες κατ' αναλογία προς τα «προϊόντα του μυαλού» που κατοχυρώνονται μέσω πνευματικών δικαιωμάτων) και φυσικά αίρεται κάθε αξιακός φραγμός, κάθε σεβασμός προς τη ζωή και την αναπαραγωγή της.

Οι εφαρμογές της νομοθεσίας ποικίλλουν. Από την 1η Ιανουαρίου του 2005 η Ινδία, αφού έχει αλλάξει άλλες δύο φορές τη νομοθεσία της για να προσαρμοστεί στα TRIPS της GATT, εφαρμόζει ένα νέο καθεστώς πνευματικής ιδιοκτησίας με στόχο να εγκαθιδρύσει ένα καθεστώς πατέντας και των τελικών προϊόντων (και όχι μόνο τεχνικών και διαδικασιών παρασκευής, πράγμα που ίσχυε ως τώρα). Αυτό επιβαρύνει όχι μόνο το κόστος των φαρμάκων (και θα ενθαρρύνει παραπάνω τις εξαγωγές βασικών διατροφικών προϊόντων τα οποία στερούνται οι ίδιοι οι φτωχοί παραγωγοί τους), αλλά θα ανατρέψει και μια παγιωμένη κατάσταση στην Ινδία από την οποία εξαρτώνται ασθενείς του AIDS ή του διαβήτη: την ύπαρξη φαρμάκων τα οποία είναι ουσιαστικά αντίγραφα των πατενταρισμένων από μεγάλες εταιρείες. Το “ανθρωπιστικό” επιχείρημα υπέρ του νέου νόμου είναι ότι θα ανακόψει, ή θα περιορίσει έστω, το evergreening, δηλαδή τη διεκδίκηση από μεγάλες εταιρείες όλο και περισσότερων πατεντών σε προϊόντα στα οποία κάνουν ορισμένες επιφανειακές και άχρηστες αλλαγές μόνο και

μόνο για να μπορεί να στοιχειοθετεί τυπικά, σύμφωνα με τον παλιό νόμο, νέα ευρεσιτεχνία.

Στη Βραζιλία, αντίθετα, στις αρχές του 2005 πέρασε νόμος που επιτρέπει την αντιγραφή θεραπευτικών σκευασμάτων για το HIV. Πολλοί ρεπουμπλικάνοι των ΗΠΑ ήδη ασκούν κριτική στο Κογκρέσο που δεν έχει επιβάλει στην πειρατική, σύμφωνα με την αμερικανική νομοθεσία, Βραζιλία αρκετές κυρώσεις αφού η χώρα σπάει τις πατέντες τους με αποτέλεσμα οι εταιρείες των ΗΠΑ να χάνουν δυνητικά ένα εκατομμύριο δολάρια το χρόνο. Λένε μάλιστα ότι η κυβέρνησή τους θα έπρεπε να έχει δικαίωμα να ρυθμίζει συμφωνίες για τις πατέντες των προϊόντων της και σε άλλες χώρες.

Παράλληλα, σε “ανεπτυγμένες” κυρίως χώρες όπως η Αυστραλία αναπτύσσονται και οι προοδευτικές πρωτοβουλίες υπέρ της Open Source Biotechnology, υπέρ δηλαδή μιας πιο δημοκρατικής ρύθμισης του συστήματος πνευματικής ιδιοκτησίας (copyright αλλά και πατεντών), στα πρότυπα του κινήματος για open source software. Η Biological Innovation for Open Society προάγει τη γνώση και τις τεχνικές πατενταρισμένων διαδικασιών στη γεωργία όπου απλώς παρακάμπει ορισμένες λεπτομέρειες (χρησιμοποιεί δηλαδή διαφορετικά συμβιωτικά βακτήρια). Υπάρχουν «βιώσιμες λύσεις»;

Kevin Toolis. «DNA: It's war», *Guardian* 6 Μαΐου 2000· RIPL Newsletter, *BIO's Regulatory, Intellectual Property and Legal Newsletter*, 31 Μαρτίου 2005· Vandana Shiva. *Patents. An Activist's Handbook*, (2001) 2006, κυρίως σ. 17· βλ. και *Grüne Beute*, Ιανουάριος 2007, www.biopiraterie.de· Ac. Krtashivananda. *Globalization of Economy or Globalization of Poverty? Global Capitalism Must Go*, *Proutist Universal*, 30 Μαρτίου 2005· <http://www.washington-times.com/op-ed/20050626-113509-7302r.htm>· το κείμενο της TRIPS: http://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/27-trips_01_e.htm.

Βιοτεχνολογικές πατέντες στην Ελλάδα

Η Ελλάδα έγινε επίσημο μέλος του Ευρωπαϊκού Γραφείου Ευρεσιτεχνίας το 1986. Το 1987 ψηφίστηκε νόμος σχετικά με την προστασία των εφευρέσεων, την απονομή των ευρεσιτεχνιών και τη μεταφορά τεχνογνωσίας και τεχνολογίας (1733/87). Συμμετέχει στον WIPO, τον Παγκόσμιο Οργανισμό Πνευματικής Ιδιοκτησίας του ΟΗΕ, μέσω γραφείων του Υπουργείου Πολιτισμού, του Υπουργείου Ανάπτυξης και του Οργανισμού Βιομηχανικής Ιδιοκτησίας. Αν αντιμετωπίζουμε το ζήτημα της πατέντας στενά, δηλαδή

στο πλαίσιο της απονομής ευρεσιτεχνιών σε ερευνητές, το πρόβλημα δύσκολα γίνεται κατανοητό υπό το πρίσμα της κρατικής και βιομηχανικής παραγωγής πατέντας στην Ελλάδα. Ούτως ή άλλως η ελληνική νομοθεσία και η ελληνική “κουλτούρα”, όχι πάντα με αυτήν τη σειρά, σπεύδουν να συμβαδίσουν με ευρωπαϊκούς και διεθνείς κανόνες στην παραγωγή, την κατανάλωση, την κυκλοφορία προϊόντων και τη συζήτηση γι’ αυτά, είτε πρόκειται για ζιζανιοκτόνα είτε για σπόρους είτε για σκευάσματα βιταμινών για κουρασμένους γραμματείς είτε για την ίδρυση συμβουλευτικών γραφείων τεκνοποίησης.

Έχει ενδιαφέρον ότι οι πρώτες αντιδράσεις ενάντια στις πατέντες στην Ελλάδα, οι οποίες βέβαια είναι μεμονωμένες, έχουν δημιουργήσει ένα κλίμα δυσπιστίας απέναντι στην κατοχύρωση μιας απομονωμένης γνώσης-πληροφορίας. Πολλοί ερευνητές θεωρούν από γραφικό και άχρηστο μέχρι και επικίνδυνο για τη ροή των γνώσεων να κατοχυρώνουν και να εμπορευματοποιούν μικρές στιγμές-στάδια της εργασίας τους. Αυτό καταδεικνύει ίσως μια διαφορά στην αντίληψη σχετικά με τη διαχείριση της γνώσης στην ελληνική κουλτούρα. Αυτή η διαφορά, που υπαγορεύεται από κάποια υπολείμματα κοινής λογικής, μπορεί βεβαίως ανά πάσα στιγμή να αλλάξει, όπως ακριβώς άλλαξε, ή μάλλον «προσαρμόστηκε στα διεθνή δεδομένα» η αντίληψη για τα “μεταλλαγμένα” μέσα σε λίγα μόνο χρόνια, με τη βοήθεια βέβαια μεγάλων συγκαλυμμένης επιστημονικοφανούς προπαγάνδας.

Στην περίπτωση της βιοτεχνολογικής ευρεσιτεχνίας στην Ελλάδα, η ανάπτυξη επιχειρηματικού κεφαλαίου υψηλού κινδύνου, που αποτελεί κοινό ζητούμενο της κυβέρνησης και των μεγάλων επιχειρήσεων, σύντομα θα διευρύνει το πεδίο της εγχώριας επένδυσης στη βιοτεχνολογία. Προς το παρόν, ελληνικά ερευνητικά ινστιτούτα επαφίενται σε εταιρείες με έδρα στο εξωτερικό (βλ. τη σχέση του Ιδρύματος Τεχνολογίας και Έρευνας στην Κρήτη με την Minos Bio-Systems A.E. στην Αγγλία [έτος ίδρ. 2000]). Διάφορες επιχειρήσεις «έντασης γνώσης» στηρίχθηκαν από το εξαετές κυβερνητικό «πρόγραμμα ανταγωνιστικότητας» του Υπουργείου Ανάπτυξης (2000-2006). Το επόμενο πακέτο προτάσεων που έχει μόλις υποβληθεί για χρηματοδότηση από το Πρόγραμμα-Πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (1 δισ. ευρώ, 2007-2013) μέσω της εταιρείας-μετώπου των βιοτεχνολογικών εταιρειών BioNova (στις «θεματικές ενότητες» που αφορούν στην ιατρική και στις γεωργοκτηνοτροφικές εφαρμογές, και διεκδικεί πάνω από 50 εκ. ευρώ του 7ου ΠΠ) δίνει μία εικόνα κατασταλαγμένων και συστηματικών

βιοτεχνολογικών ερευνών στην Ελλάδα. Οι εμπλεκόμενοι επιστήμονες δεν φαίνονται να ενοχλούνται διόλου από το γεγονός ότι υποβάλλουν τις ερευνητικές τους προτάσεις μέσω μιας εταιρείας που εκπροσωπεί το παγκόσμιο ολιγοπώλιο των βιοτεχνολογικών εταιρειών. Ίσως κιάλας να κολακεύονται που λαμβάνουν, απευθείας από το προπαγανδιστικό λόμπι των κολοσσών του κέρδους, “τιμητικούς” τίτλους όπως «εθνικός εκπρόσωπος» ή «εμπειρογνώμων της θεματικής ενότητας»...

Το τεχνοκρατικό λεξιλόγιο ολόκληρης της συζήτησης είναι μόνον η ένδειξη της βαθιάς αντικοινωνικότητας της αντίληψης για τη γνώση και την τεχνολογία, καθώς και για την απόκτηση και τη διάδοσή τους. Το πρόβλημα φαίνεται να είναι η απόλυτη εμπορευματοποίηση της επικοινωνίας, η αφηρημένη δηλαδή ποσοτικοποίηση σε πολύ υψηλό επίπεδο («επενδύσεων ρίσκου σε επιχειρήσεις έντασης γνώσης») όλων των κοινωνικών σχέσεων. Αυτού του είδους η εμπορευματοποίηση φτάνει στο απόγειό της με τη σημερινή κυριαρχία του επιστημονισμού, ένα ιδεολογικό σύστημα που ουσιαστικά εναποθέτει στις πολυεθνικές εταιρείες την τελική ευθύνη για την κοινωνική αναπαραγωγή και το οποίο ως εκ τούτου στηρίζεται στην έννοια της πατέντας και εξαρτάται από αυτήν.

Έγγραφο της ελληνικής συμμετοχής στον WIPO: http://www.wipo.int/members/en/details.jsp?country_id=69&country_code=GR· Οργανισμός βιομηχανικής ιδιοκτησίας στην Ελλάδα: www.ibo.gr/online· βλ. επίσης Στέλλα Ζαμπάρλουκου. *Κοινωνικο-οικονομικές διαστάσεις της τεχνολογίας. Η ανάπτυξη της βιοτεχνολογίας στην Ελλάδα* (Αθήνα: Παπαζήσης, 2004)· *Παρουσιάσεις προτάσεων στις θεματικές ενότητες Υγεία και Γεωργία, Τρόφιμα για χρηματοδότηση από το Πρόγραμμα Πλαίσιο της ΕΕ (2007-2013)*, συνέδριο της βιοπονα σε συνεργασία με την Επιτροπή Ερευνών του ΑΠΘ, Μακεδονία Παλλάς, Πέμπτη 22 Μαρτίου 2007.

Πώς να μιλήσουμε για τον επιστημονισμό και τη στρατιωτικοποίηση;

Οι αγροχημικές και φαρμακευτικές εταιρείες αναζητούν τη γενετική τους πρώτη ύλη στα οικοσυστήματα και την ιδιαίτερη χλωρίδα και πανίδα κάθε περιοχής. Οι εταιρείες νανοτεχνολογίας αξιοποιούν το μοριακό και το ατομικό επίπεδο αυτών των υλών για να διανοίξουν νέα πεδία εμπορευματοποίησης. Ουσιαστικά ένα μέτωπο εταιρειών και κυβερνήσεων, μέσα από ερευνητικά κέντρα, βιομηχανίες, κέντρα έρευνας του στρατού και των πανεπιστημίων, ασκεί πρακτικές βιο-εμπορευματοποίησης που εκτείνονται από τη ναοκλίμακα έως την αστρονομική μονάδα. Αυτή η συχνά διά πυ-

ρός και σιδήρου επιβαλλόμενη εμπορευματοποίηση παράγει ταυτόχρονα και συντονισμένα από τη μία νέους ορισμούς για τη «φύση» και την «επιστήμη» και από την άλλη νέα προϊόντα βιοτεχνολογίας. Οι τρόποι με τους οποίους ιδεολογικά παρουσιάζεται η βιοτεχνολογία ως μια υπόσχεση αγαθότητας και προόδου έχουν ενδιαφέρον – μοιάζουν πολύ με τα επιχειρήματα υπέρ της πυρηνικής ενέργειας από τα τέλη της δεκαετίας του '50, τα ξεπερνούν όμως σε θρασύτητα.

Κριτικές ενάντια στη βιοτεχνολογία παρουσιάζονται ως αντιεπιστημονικές και συναισθηματικές (και δίνεται έμφαση π.χ. στο ότι ο κόσμος φοβάται την πρόοδο όπως παλιά φοβόταν τον ηλεκτρισμό, την πενικιλίνη ή τον κινηματογράφο). Μία πολύ σημαντική κριτική στη βιοτεχνολογία που αναφέρεται ακόμη σε ένα υψηλό επίπεδο θεωρητικής διαπραγμάτευσης προέρχεται από τη φιλελεύθερη αντίληψη για τις πατέντες. Σύμφωνα με την επιχειρηματολογία που κάνει κριτική στην Ευρωπαϊκή Σύμβαση για τις Ευρεσιτεχνίες (Euro Patent Convention) είναι παράλογο στην πράξη να εξισώνουμε την ευρεσιτεχνία με το δικαίωμα της ατομικής ιδιοκτησίας, καθότι αυτό θα ήταν σαν να λέμε ότι τα γονίδια προηγουμένων είναι συλλογική ιδιοκτησία ενώ στην πραγματικότητα δήθεν ανήκουν στον καθέναν από μας. Έτσι στην πράξη απορρίπτονται τη διάκριση μεταξύ θεραπευτικής και εμπορικής χρήσης των αδειών ευρεσιτεχνίας, πάλι με το επιχείρημα ότι ο μόνος τρόπος να ανταμείψεις έναν επιστήμονα ή μια εταιρεία για μια θεραπευτική καινοτομία είναι να του αναγνωρίσεις τη δουλειά του με μία πατέντα!

Οι ερευνητές των ισχυρότερων κέντρων παραδέχονται πλέον ότι η έρευνα στις ΗΠΑ έχει αρχίσει να ταυτίζεται πλήρως με το οικονομικό όφελος. Οι πανεπιστημιακές πατέντες δεν μπορούν βέβαια να ανταγωνιστούν τις εταιρικές, αλλά σίγουρα είναι κυρίαρχο κίνητρο για την πανεπιστημιακή έρευνα (κυρίως στη βιοϊατρική), τώρα μάλιστα που και νομοθετικά δεν ισχύει πλέον η διακριση μεταξύ πειραματικής και εμπορικής χρήσης πατενταρισμένου υλικού. Δεν αμφισβητείται πλέον από κανέναν αυτό που αναφέρει ο Peter Lee, δηλαδή επί λέξει ότι η «αυξανόμενη εμπορικοποίηση και εμπορευματοποίηση της επιστήμης έχει επιτρέψει στις πατέντες να ασκήσουν ουσιαστική επιρροή σε στοιχειώδεις ερευνητικές δραστηριότητες. Οικονομικές [...] και νομικές εξελίξεις ολοένα και περισσότερο επιτρέπουν και ενθαρρύνουν το πατεντάρισμα προϊόντων της έρευνας που δέχεται ομοσπονδιακή χρηματοδότηση [δηλ. της δημόσιας έρευνας]». Έτσι,

συνεχίζει ο ίδιος: «η βιοτεχνολογική έρευνα παρουσιάζει μία ασυνήθιστη, αν όχι χωρίς προηγούμενο, αντίθεση των (ιδιοκτησιακών) κινήτρων του νομικού συστήματος της ευρεσιτεχνίας με τον παραδοσιακό επιστημονικό κανόνα του κοινού δικαϊώματος». Ουσιαστικά δηλαδή δεν θεμελιώνεται μόνον θεωρητικά ο καταρχήν εχθρικός προς την επιστήμη ρόλος της πατέντας, αφού ποτέ μια πρακτική διαδικασία, μια εφαρμοσμένη τεχνολογία για παράδειγμα, δεν είναι χωρίς ευρύτερες συνέπειες – αυτός είναι σχεδόν ένας νόμος της επιστήμης όταν περνά το στάδιο της υπόθεσης και της διερεύνησης. Μιλούμε δηλαδή για πολύ μεγαλύτερη επιρροή από τη δέσμευση π.χ. ενός φαρμακευτικού προϊόντος από μια εταιρεία για ένα συγκεκριμένο χρονικό διάστημα.

Η αμερικανική καλλιτεχνική-συγγραφική συλλογή *Critical Art Ensemble* στο τελευταίο της συλλογικό έργο *The Marching Plague* εύχεται να μπορούσε να είναι εφικτή μία γενική απεργία των ερευνητών των «επιστημών της ζωής». Λέει μάλιστα ότι για να αλλάξει κάτι στον τομέα π.χ. της αντιμετώπισης επιδημιών σε μαζικό επίπεδο αρκεί μία αρκετά διαδεδομένη και επίμονη καμπάνια για την αποστρατιωτικοποίηση των προγραμμάτων υγείας. Πώς θα μπορούσαμε όμως να επιδιώξουμε κάτι τέτοιο;

Η ιδεολογία του τεχνοεπιστημονισμού και ο μύθος της ουδετερότητας των «επιστημών της ζωής», μαζί με την παραγωγή των προϊόντων της τεχνοεπιστήμης, διαδίδονται με ταχύτητα κι εγκαθιδρύουν μια δεύτερη φύση. Οι εναλλακτικές προτάσεις προς τον επιστημονισμό είναι συχνά ένας αφέλης νοσταλγικός πριμιτιβισμός, καθώς και πολυάριθμες νέες θρησκείες με τα παρακλάδια τους, ιδεολογίες παλιών εποχών περί «νέας εποχής» ή πρακτικές ιδιώτευσης στη λήθη – φαίνεται πως όλ' αυτά κάνουν τον επιστημονισμό ακόμη πειστικότερο.

Η βιοτεχνολογική βιομηχανία αποτελεί ένα από τα δίκτυα της παγκόσμιας εκμετάλλευσης. Οι ιδιαίτερες ανάγκες αυτού του δικτύου είναι να δημιουργεί ενοποιημένα μέτωπα προπαγάνδας των εταιρειών και να κάνει συνεχώς ρητορικούς, νομικούς και διαχειριστικούς ελιγμούς. Γι' αυτό και υπάρχουν διαφορές στον τρόπο που μπορεί κανείς κατά τόπους να πραγματευθεί και να πολεμήσει τη βιοτεχνολογική βιομηχανία και τη βιοτική συζήτηση γενικά. Στην Ελλάδα η συζήτηση για μια γενική απεργία των ερευνητών ενάντια στις πατέντες των προϊόντων σίγουρα δεν θα ήταν άμεσα κατανοητή. Οι πατέντες που διεκδικούνται κάθε χρόνο είναι αριθμητικά ελάχιστες σε σχέση με άλλες χώρες. Στα ερευνητικά κέντρα τονίζεται η

ανάγκη να αναπτύσσεται η υψηλή τεχνολογία και οι επενδύσεις υψηλού ρίσκου, αφού αυτό μπορεί να κάνει μια χώρα με σχετικά χαμηλό προϋπολογισμό και μικρή βιομηχανία χημική και φαρμακευτική για να παίξει κι αυτή λίγο στο κεντρικό χρηματιστήριο της πλανητικής υγείας ή διατροφής. Για παρόμοιους λόγους, είναι αμφίβολο αν θα μπορούσαμε να χρησιμοποιήσουμε συνθηματολογικά προτάγματα ενάντια, για παράδειγμα, στην «άμεση στρατιωτικοποίηση της έρευνας», προτάγματα που οι αντιστεκόμενοι στις ΗΠΑ έχουν υιοθετήσει από καιρό. Παρότι η Ελλάδα, όπως και όλες οι χώρες, ξοδεύει αμύθητα ποσά για άχρηστους εξοπλισμούς και στρατιωτικά προγράμματα, η υψηλή τεχνολογία, τα όπλα και τα φάρμακα που χρησιμοποιεί είναι κατά το μεγαλύτερο μέρος τους αγορασμένα από αλλού. Η στρατιωτικοποίηση λοιπόν της κοινωνίας, ενώ φυσικά και εντείνεται, αφορά περισσότερο στους τρόπους με τους οποίους εφαρμόζονται στον «δημόσιο» και τον «ιδιωτικό» χώρο των πολιτών τεχνικές ελέγχου όπως η προπαγάνδα, η επιτήρηση ή η ευγονική. Αυτές οι τεχνικές παραπέμπουν στη στρατιωτικοποίηση και τον ολοκληρωτισμό γενικά, και όχι τόσο άμεσα στον τρόπο που ο στρατός ο ίδιος αναλαμβάνει στα εργαστήριά του να λύσει ζητήματα διασποράς ιών ή σύλληψης τρομοκρατών...

Βλ. Volume 1, November 2001, www.psljournal.com/archives/papers/ethics_lever.cfm (το άρθρο *Ethics and the Patenting of Human Genes*, Annabelle Lever του MIT)· Peter Lee. «Patents, Paradigm Shifts, and Progress in Biomedical Science», *Yale Law Journal*, τόμ. 114, τ. 3, 2004, σ. 2· Coordination Nationale de Répression du Scientisme. *Etats Generaux de la Servitude*, Παρίσι 2005· Critical Art Ensemble. *The Marching Plague*, Autonomedia 2006, ελληνική μτφρ. *Η προέλαση της πανούκλας* (Αθήνα: λέσχη κατασκόπων του 21^{ου} αιώνα, 2007).

Η αντίθεσή μας στη βιοτική συζήτηση είναι αντίθεση στη νέα ευγονική

Από τότε που ο ξάδελφος του Δαρβίνου Francis Galton μίλησε για την ευγονική το 1883, η κοινωνιοβιολογική αντίληψη, βασισμένη στη μεταφορά βιολογικών στοιχείων στην κοινωνία και κοινωνικών στη βιολογία, βρήκε μια σταθερή θέση στην πολιτική διαχείρισης των πληθυσμών: Όπως νοσεί ένα ανθρώπινο σώμα, έτσι υποτίθεται ότι νοσεί και μια κοινωνία ή ένας πολιτισμός. Με τον αφανισμό της ασθένειας αποκαθίσταται το σώμα. Η ευγονική, είτε με τη δαρβινική έννοια της φυσικής επιλογής των ειδών είτε με την «γκαλτονική» της επιβολής συγκεκριμένων μεθόδων ελέγχου των γεννήσεων, δεν κάνει τίποτε παραπάνω από αυτήν τη χυδαία μεταφορά. Με

τον αφανισμό των νοσηρών κοινωνικών στοιχείων αποκαθίσταται αντίστοιχα και το κοινωνικό σώμα. Έτσι, όπως ένας κτηνοτρόφος επιλέγει τα εύρωστα ζώα για να τα ζευγαρώσει, έτσι και το κράτος θα πρέπει να έχει τη δυνατότητα να ρυθμίζει τις κοινωνικές σχέσεις ώστε άνθρωποι με διάφορες ατέλειες (όπως η φτώχεια, η ασχήμια, η δυσπροσαρμοστικότητα, η μη-αρτιμέλεια κ.ο.κ.) να μην αναπαράγονται. Καλό είναι να αναπαράγονται οι υπόλοιποι, οι πλούσιοι και οι υγιείς, ώστε το δυνητικά τέλειο ανθρώπινο είδος να παράγει, στην προοδευτική του πορεία προς την αθανασία, μειωμένο ποσοστό ελαττωματικών παραπροϊόντων.

Οι νόμοι ελέγχου των γεννήσεων που συνεχίζουν τις θρησκευτικές απαγορεύσεις, τα ευγονικά πειράματα σε ερευνητικά κέντρα της Σουηδίας και της Αμερικής των αρχών του εικοστού αιώνα, κυρίως μάλιστα τα γνωστά ναζιστικά προγράμματα συνιστούν ένα ιστορικό προηγούμενο που δυσφημεί την ευγονική, αφού οι ιστορικές εφαρμογές της απέδειξαν πόσο ολοκληρωτική, ρατσιστική και απάνθρωπη είναι. Στο παγκόσμιο βιοτεχνολογικό λόμπι συμφέρει το ότι φαίνεται όλο και πιο δύσκολη η σύνδεση της κρατικά επιβαλλόμενης, ολοκληρωτικής ευγονικής του παρελθόντος και της σημερινής βιοτικής ιδεολογίας και βιοπολιτικής, σύνδεση η οποία στην πραγματικότητα θα έπρεπε να είναι αυτονόητη. Δεν θα ήταν μάλιστα υπερβολή να μιλήσουμε για την ανάπτυξη της ευγονικής ιδεολογίας της κυριαρχίας, ευγονικής ιδεολογίας που αφορά σε ανθρώπους και ζώα, ως αναπόσπαστου κομματιού της ιστορικής ανάπτυξης της νεωτερικής κυριαρχίας – του καπιταλισμού στις διάφορες πολιτικές του μορφές.

Ο έλεγχος της αναπαραγωγής μπορεί να έχει στρατιωτική και πολιτική έμπνευση και εφαρμογή, να αφορά δηλαδή σε συγκεκριμένους περιορισμούς (όπως π.χ. στην απαγόρευση της πολυτεχνίας στην Κίνα)· μπορεί απλά να ενθαρρύνει, μέσω σκευασμάτων, τη στυτική λειτουργία μιας ολόενα και πιο στείρας και άρρωστης μητροπολιτικής Δύσης· μπορεί τέλος να αφορά στον έλεγχο, στον ολοκληρωτικό έλεγχο, της “ανεξέλεγκτης” αγοράς. Η νέα ευγονική θέλει να αποτινάξει από πάνω της τους συνειρμούς της ναζιστικής ευγονικής. Διατηρεί ωστόσο όλα τα ειδικά χαρακτηριστικά της ευγονικής, αλλά επιπλέον συνδυάζει μεταξύ τους σε νέες μορφές τις μεθόδους της άγριας ταξικής αγοράς στον έλεγχο των γεννήσεων, στον προγεννητικό έλεγχο και στην ανακύκλωση των ανθρώπινων οργάνων. Εν πολλοίς η νέα ευγονική επαφίεται σε μεθόδους βιοτεχνολογικές αφενός, και αφετέρου στην προπαγάνδα της βιοτικής ιδεολογίας, δηλαδή της βελ-

τίωσης της καθημερινής μας αυτοπαραγωγής (εκπαίδευση, διαίτα, διάθεση, ομορφιά, ερωτική ετοιμότητα) και του αναπαραγωγικού μας υλικού.

Garland E. Allen. «Is A New Eugenics Afoot?», *Science*, New Series, τόμ. 294, # 5540, Οκτ. 2001, σσ. 59-61· Sylvia Federici. *Caliban and the Witch*, Autonomedia 2004.

Χωρίς βιοηθικές προλήψεις

Στη συζήτηση για τις πατέντες, ειδικά δηλαδή στο σημείο όπου η επιχειρηματολογία έχει αντιστραφεί και οι ίδιοι οι αγρότες ή οι ερευνητές, οι φαρμακοποιοί ή οι γιατροί, μεμονωμένα και κατά ομάδες, υπερασπίζονται την εξασφάλιση των πνευματικών δικαιωμάτων ως απαραίτητης προστασίας από τις αρπακτικές διαθέσεις των εταιρειών, διαφαίνονται με τον καθαρότερο τρόπο τα προβλήματα της βιοηθικής. Τα θρησκευτικά επιχειρήματα (ότι δεν μπορούμε π.χ. να παρεμβαίνουμε στο μυστήριο της ζωής ως προς το έργο του θεού, ή ότι η ανθρώπινη ζωή ξεκινά με τη σύλληψη του εμβρύου) βλέπουμε πόσο εύκολα αμβλύνονται ή αντιστρέφονται και ως εκ τούτου πόσο εύκολα μεταλλάσσονται με μια κερδοσκοπική λογική. Πόσο γρήγορα ξεχάστηκαν οι επιφυλάξεις για τις κλωνοποιήσεις ζώων... Τώρα οι κλωνοποιημένες αγελάδες που παράγουν γάλα ενισχυμένο με φάρμακα δεν χρειάζονται πλέον καν τα πειραματικά ονόματα που είχαν οι πρώτες αμφιλεγόμενες κατσίκες-σταρ, όπως η Ντόλυ. Πανίσχυρες εκκλησίες σήμερα είναι στην πράξη εναντίον των εκτρώσεων και υπέρ της έρευνας των βλαστοκυττάρων.

Είναι φανερή η αδυναμία κάθε επιχειρήματος που τίθεται ηθικιστικά, με θρησκευτικό-ιδεολογικό δηλαδή τρόπο. Η βιοηθική συζήτηση για τις πατέντες αποτελεί ένα προνομιακό πεδίο διαστρέβλωσης του κοινωνικού ζητήματος: Αποσιωπά κάθε πολιτική και οικονομική ανηθικότητα και εκμετάλλευση, αφού θεωρεί ότι ζυγίζουν το ίδιο από τη μια οι κοσμολογικές αντιλήψεις για το σεβασμό της ανθρώπινης ζωής και από την άλλη τα κέρδη των βιοτεχνολογικών πολυεθνικών. Η βιοηθική συζήτηση παίζει με τις λέξεις, αφού εξ ορισμού τις «ηθικοποιεί» και τις οικονομοποιεί: Τι σημαίνουν τελικά στις διεθνείς συμβάσεις οι μεταμφιεσμένοι όροι *φύση, κατά το πλείστον ανθρώπινο, συλλογική ιδιοκτησία, παραδοσιακή γνώση*, τι σημαίνει *ατομικό δικαίωμα*, τι σημαίνει *τελικά κοινωνία*;

Στην πράξη έχει αποδειχτεί ότι η βιοηθική συζήτηση δοκιμάζει τα σημεία κάμψης μιας απαγόρευσης, ώστε να μπορεί να την υπερβεί. Με άλλα

λόγια, ανεξαρτήτως των προθέσεων των φορέων της, τις περισσότερες φορές η βιοηθική προλείπει το έδαφος για τη διεύρυνση του πεδίου των βιοτεχνολογικών εφαρμογών. Εξατομικεύει και σχετικοποιεί τη διαπραγμάτευση των ζητημάτων της βιοτεχνολογίας και ανάγει σε αφαιρέσεις που αφορούν δήθεν στον Άνθρωπο και τη Ζωή συγκεκριμένες πολιτικές διαχείρισης πληθυσμών από εταιρείες και κράτη με σκοπό τον έλεγχο και το κέρδος. Η βιοηθική μιλά για τη βιοτεχνολογία όπως ο φιλελεύθερος πασιφισμός για την πυρηνική ενέργεια: Έτσι, η τεράστια ακτινοβολία της προπαγάνδας για τις φθηνές, εύκολες και προπάντων «ειρηνικές χρήσεις της ατομικής ενέργειας» πάει σήμερα να επισκιάσει το Τσερνομπίλ, πόσο μάλλον τη Χιροσίμα...

www.bioethics.org.gr/10_frame_11.html: βλ. τη συζήτηση: www.ncbi.nih.gov: βλ. και το άρθρο http://news.kathimerini.gr/4dcgi/_w_articles_columns_33521_04/12/2005_165747.

Συνοπτικά

Είναι γεγονός ότι η κυριαρχία δεν σέβεται την ανθρώπινη ζωή. Αυτό είναι η βιοπολιτική: Σώματα και πληθυσμοί γίνονται αντικείμενα μακροπρόθεσμων οικονομικών υπολογισμών χωρίς πλέον ούτε κάποια πολιτική πρόφαση. Στον προνομιούχο κόσμο, οι καμπάνιες για να σταματήσουν οι πατέντες «on life» (έμβιων όντων) δεν είναι παρά εκκλήσεις για να συνειδητοποιήσουμε μέχρι πού έχει φτάσει η εμπορευματοποίηση. Στον πόλεμο ωστόσο του αποκλεισμού από τεχνικές, γνώσεις, πόρους και προϊόντα, οι περισσότεροι πρέπει να μάχονται για τα ελάχιστα – για να μην ξεριζώνονται από τα σπίτια τους, να μην γίνονται σκλάβοι της γης διά βίου χρεωμένοι στις εταιρείες, για να μην πεθαίνουν από αρρώστιες για τις οποίες υπάρχουν άμεσες θεραπείες, για να μην γίνονται θύματα του εμπορίου οργάνων...

Οι πατέντες δεν είναι απλώς ένα αναλυτικό όχημα του καπιταλισμού, δεν είναι δηλαδή μόνον ένας συγκεκριμένος και απτός τρόπος να παρακολουθήσει κανείς ιστορικά την πορεία της βίαιης απόσπασης από την κοινωνία ανθρώπινων και φυσικών πόρων, χώρων και χρόνων. Όσο εξακολουθεί να θεωρείται αυτονόητη η σύνδεση της ιδιοκτησίας με την παραγωγή, με τη γνώση και τους φυσικούς πόρους... πόσες ακόμη γενοκτονίες, πόσες μαζικές αυτοκτονίες, πόσες καταστροφές; Οι πατέντες είναι ζήτημα ζωής και θανάτου.

ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗΣ ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑΣ ΚΑΙ ΓΕΩΡΓΙΚΟΣ ΤΟΜΕΑΣ

Η λεηλασία της βιοποικιλότητας του πλανήτη

Τον Απρίλιο του 1492 η βασιλική οικογένεια της Ισπανίας παραχωρούσε στον Χριστόφορο Κολόμβο το προνόμιο της «ανακάλυψης και της κατάκτησης». Η παπική βούλα με την πράξη παραχώρησης της Αμερικής στον Κολόμβο και την εξασφάλιση αποκλειστικών δικαιωμάτων για χάρη της ισπανικής μοναρχίας, αποτέλεσε την ηθική και νομική βάση για την αποικιοποίηση και τη γενοκτονία των μη ευρωπαϊκών λαών. Παραχωρήσεις και αποκλειστικά δικαιώματα μετονόμασαν πράξεις υφαρπαγής και πειρατείας σε θεία βούληση.

Πεντακόσια χρόνια μετά τον Κολόμβο η αποικιοποίηση βρίσκεται ακόμη εν δράσει, αυτή τη φορά σε εκδημοκρατισμένη μορφή. Πραγματοποιείται με τις ευρεσιτεχνίες και τα δικαιώματα πνευματικής ιδιοκτησίας. Η παπική βούλα αντικαταστάθηκε από τη συμφωνία GATT.¹ Η αρχή της αντικειμενικής κατοχής από μέρους των χριστιανών ευγενών αντικαθίσταται από την κατοχή των πολυεθνικών εταιρειών που υποστηρίζονται από τη μοντέρνα κυριαρχία. Οι τίτλοι ιδιοκτησίας γης αντικαθίστανται από τίτλους ιδιοκτησίας επί των ειδών και των μορφών ζωής που ελέγχονται από τις νέες γενετικές τεχνολογίες. Πεντακόσια χρόνια μετά τον Κολόμβο ζούμε ξανά με τις πατέντες και τα δικαιώματα πνευματικής ιδιοκτησίας ένα δεύτερο κύμα αποικιοκρατίας. Στη θέση της ελεύθερης διάθεσης των κατακτημένων χωρών μπήκε η ελεύθερη διάθεση των καινούριων «μορφών ζωής», οι οποίες χειραγωγούνται μέσα από τις διαδικασίες της βιοτεχνολογίας. Όπως στη διάρκεια της αποικιοκρατίας υπήρχε η εντολή να προσηλυτισθούν «οι άγριοι» στον χριστιανισμό, έτσι και τώρα υπάρχει η υποχρέωση να ενσωματωθούν τοπικές και εθνικές οικονομίες στην παγκό-

1. GATT (General Agreement on Tariffs and Trade): Γενική Συμφωνία Δασμών και Εμπορίου, που οδήγησε τελικά στη δημιουργία του Παγκόσμιου Οργανισμού Εμπορίου.

σμα αγορά. Σε αυτήν την προσπάθεια περιλαμβάνεται και η ενσωμάτωση «μη δυτικής» γνώσης στην αναγωγική λογική της εμπορευματοποιημένης δυτικής επιστήμης και τεχνολογίας. Η θεσμοθέτηση της ιδιοκτησίας μέσω κλοπής –πνευματικά δικαιώματα– ακολουθεί την ίδια αρχή όπως πριν από 500 χρόνια και καπληύεται στον αγροτικό τομέα τόσο τους φυσικούς πόρους όσο και την εργασία που συνδέεται με αυτούς.²

Για την πρώιμη βιομηχανική ανάπτυξη στην Δυτική Ευρώπη ήταν απαραίτητη η αποικιοκρατία και η καταστροφή της τοπικής «φυσικής οικονομίας». Η αποικιοκρατία είναι ένας απαραίτητος όρος για την αύξηση και τη συσσώρευση του κεφαλαίου: χωρίς αποικίες, η πρωταρχική συσσώρευση σιγά-σιγά θα σταματούσε. Η ανάπτυξη ως συσσώρευση πλούτου και εμπορευματοποίηση της οικονομίας για την παραγωγή της «αφθονίας» και των κερδών περιλαμβάνει την αναπαραγωγή όχι μόνο μιας ιδιαίτερης μορφής δημιουργίας του πλούτου, αλλά και της δημιουργίας σχετικής ένδειας. Η βιοτεχνολογική βιομηχανία, μόνο των ΗΠΑ, ξεπερνά πλέον τα 375 δισ. δολάρια σε συνολική χρηματιστηριακή αξία. Το μόνο που χρειάζεται ο «εφευρέτης» είναι καλό lobbying με τους γραφειοκράτες και η εφεύρεση μιας υποτιθεμένης μελλοντικής χρήσης της πατέντας.

Το οικονομικό όραμα της σύγχρονης δυτικής πατριαρχίας βασίστηκε στην εκμετάλλευση της φύσης (τόσο στη Δύση όσο και στον μη δυτικό κόσμο), καθώς και στην εκμετάλλευση και τη διάβρωση άλλων πολιτισμών. Η «ανάπτυξη» συνεπάγεται καταστροφή για τη φύση και τους υποταγμένους πολιτισμούς: αυτός είναι ο λόγος για τον οποίο, σε όλο τον Τρίτο Κόσμο, οι αγρότες/τισσες και οι διάφορες εθνότητες αγωνίζονται για την απελευθέρωση από την «ανάπτυξη», ακριβώς όπως αγωνίστηκαν νωρίτερα για την απελευθέρωση από την αποικιοκρατία.

Στον 21^ο αιώνα οι δυτικές δυνάμεις διακατέχονται ακόμα από την ίδια αποικιοκρατική παρόρμηση της ανακάλυψης, ιδιοκτησίας και κυριαρχίας επί όλων των κοινωνιών και πολιτισμών. Οι αποικίες επεκτάθηκαν τώρα στους «εσωτερικούς χώρους» των ζωντανών οργανισμών, στους γενετικούς κώδικες των μικροοργανισμών, των φυτών και των ζώων, συμπεριλαμβανομένων και των γονιδίων του ανθρώπου. Οι συγκρούσεις που δημιουργήθηκαν μέσω της βιοτεχνολογίας και της συμφωνίας της GATT σχετικά με τις πατέντες σε ζωντανούς οργανισμούς και στην παραδοσιακή γνώση θυμίζουν δεύτερη άφιξη του Κολόμβου. Η καρδιά της συμφωνίας GATT

2. Vandana Shiva, *Biopiraterie, Kolonialismus des 21. Jahrhunderts*, Unrast Verlag 2002.

και των νομοθετικών πλαισίων της για τις πατέντες επαναπροσδιορίζουν τον όρο βιοπειρατία, ως να επρόκειτο για φυσικό δικαίωμα των μεγαλοεπιχειρηματιών, απαραίτητο δήθεν για την ανάπτυξη των ανθρώπινων κοινοτήτων του «Τρίτου Κόσμου». Ο συνδυασμός όμως πατέντας και γενετικής μηχανικής φτιάχνει καινούριες αποικίες: το κεφάλαιο τις χρειάζεται για να μπορεί να τις λεηλατήσει και να συνεχίσει τη συσσώρευσή του.³

Είναι χαρακτηριστικό ότι στην εποχή μας διευρύνονται συνεχώς οι τομείς στους οποίους ισχύουν τα διπλώματα ευρεσιτεχνίας. Παλαιότερα στον γεωργικό τομέα δεν υπήρχαν μονοπώλια, ενώ τώρα στα μονοπώλια συμπεριλαμβάνονται οι σπόροι, όπως και τα κύτταρα, τα γονίδια, και τα ίδια τα ζώα. Με τη διεύρυνση των διπλωμάτων ευρεσιτεχνίας στις μορφές ζωής, τα διπλώματα ευρεσιτεχνίας όχι μόνο ρυθμίζουν την τεχνολογία που ρυθμίζει τη ζωή, ρυθμίζουν την οικονομία την ίδια. Ρυθμίζουν τις πρώτες ανάγκες.

Βιοπειρατεία: Η “πράσινη” λεηλασία

Η πνευματική ιδιοκτησία είναι βασικό κίνητρο για την καταστροφή της βιοποικιλότητας⁴ από τις πιέσεις της βιομηχανίας για μονοκαλλιέργειες. Επιπλέον, αφαιρεί από τους μικροκαλλιεργητές τη δυνατότητα να προστατεύσουν τους πόρους τους. Οι μικροί αγρότες στα φτωχότερα μέρη του κόσμου είναι αυτοί που έχουν διατηρήσει τη βιοποικιλότητα. Οι αναπτυσσόμενες χώρες είναι οι πιο πλούσιες σε βιοποικιλότητα, αλλά κάθε χρόνο οι χώρες του Βορρά είναι αυτές που κερδίζουν 60 δισεκατομμύρια δολάρια από τον έλεγχό της. Τα μονοπώλια των διπλωμάτων ευρεσιτεχνίας και τα μονοπώλια στο εμπόριο είναι στα χέρια τους. Στην αγορά του καφέ, για παράδειγμα, ο ετήσιος τζίρος αυξήθηκε από 40 δισ. σε 70 δισ. δολάρια κατά τη διάρκεια των τελευταίων ετών. Θα μπορούσε να υποθέσει κανείς ότι ο διπλασιασμός του τζίρου θα συνεπαγόταν και διπλασιασμό των εισοδημάτων εκείνων που παρήγαγαν τον καφέ. Τα εισοδήματα των αγροτών όμως ελαττώθηκαν από 9 δισ. σε 5 δισ. δολάρια και σήμερα οι καλλιεργητές καφέ είναι από τους πιο φτωχούς ανθρώπους του κόσμου. Ποιοι ρυθμίζουν την αγορά; Οι παγκόσμιες εμπορικές συμφωνίες, οι εμπορικές συνθήκες, οι συνθήκες διπλωμάτων ευρεσιτεχνίας και δικαιωμάτων πνευματικής ιδιο-

3. BOKU - Kampagne gegen Biopiraterie, *Grüne Beute, Biopiraterie und Widerstand*, βλ. και www.biopiraterie.de.

4. Βιοποικιλότητα: το σύνολο των γονιδίων, των βιολογικών ειδών, των οικοσυστημάτων και των πολιτισμών μιας περιοχής.

κτησίας. «Το 70% του αμερικανικού πλούτου θα προέρχεται από τη συλλογή μισθωμάτων και δικαιωμάτων από διπλώματα ευρεσιτεχνίας, επειδή η κυβέρνηση των ΗΠΑ δεν θέλει μία κοινωνία όπου οι άνθρωποι θα εμπλέκονται στην παραγωγή προϊόντων.»⁵ Τα δικαιώματα πνευματικής ιδιοκτησίας συνέβαλαν στην ανάπτυξη του τομέα της βιοτεχνολογίας και αύξησαν τις άμεσες επενδύσεις του ιδιωτικού τομέα, αναδιατάσσοντας τον χάρτη των εταιρειών του κλάδου μέσω εξαγορών και συνενώσεων. Το νομοθετικό εμπόδιο για το πατεντάρισμα του γονιδίου, που προερχόταν από το ερώτημα αν το γονίδιο εφευρίσκεται ή ανακαλύπτεται (αφού ό,τι ανακαλύπτεται δεν μπορεί να γίνει αντικείμενο πνευματικής ιδιοκτησίας) ξεπεράστηκε. Θεωρήθηκε ότι το γονίδιο δεν ανακαλύπτεται, αλλά εφευρίσκεται, αφού χαρακτηρίζεται, προσδιορίζεται δηλαδή χημικά, και είναι διαθέσιμο σε μια μορφή που να εξυπηρετεί κάποιον συγκεκριμένο σκοπό, άρα και μπορεί να πατενταριστεί. Όταν το 1980 το Ανώτατο Δικαστήριο των ΗΠΑ, σε υπόθεση που αφορούσε ένα βακτήριο τροποποιημένο έτσι ώστε να περιέχει επιπρόσθετα πλασμίδια DNA, αποφάσισε ότι μπορεί να πατενταριστεί «οτιδήποτε βρίσκεται κάτω από τον ήλιο και έχει φτιαχτεί από τον άνθρωπο», η απόφαση αυτή αποτέλεσε τη βάση για την εξάπλωση της εφαρμογής της πατέντας στους ζωντανούς οργανισμούς. Η νομοθεσία επεκτάθηκε ώστε να περιλαμβάνει κυτταρικές γραμμές και γενετικά τροποποιημένα φυτά και ζώα. Η διαδικασία λήψης πατεντών επιταχύνθηκε ραγδαία κατά τη διάρκεια των τελευταίων 20 ετών. Ο ιδιωτικός τομέας κυριαρχεί στη διεκδίκηση πνευματικών δικαιωμάτων. Το 75% των πατεντών ανήκει σε ιδιώτες, ενώ από τις 600 πατέντες για φυτικό DNA οι μισές έχουν υποβληθεί από ένα σύνολο 14 πολυεθνικών εταιρειών. Εκατοντάδες πατέντες σχετίζονται σήμερα με γενετικά τροποποιημένους σπόρους σόγιας, ρυζιού, πατάτας, καλαμποκιού και σιταριού. Ταυτόχρονα, υπάρχει διχογνωμία σχετικά με το εύρος και το βαθμό εξειδίκευσης στην περιγραφή πατεντών. Ενώ π.χ. η Plant Genetic System (σημερινή Aventis) απέκτησε μία πατέντα στις ΗΠΑ για όλες τις τροποποιημένες ποικιλίες που έχουν προέλθει μετά από εισαγωγή γονιδίου από τον βάκιλο Θουριγγίας (Bt),⁶ η αμερικάνικη εταιρεία Mycogen (της Dow Agrosiences) απέκτησε μία ευρωπαϊκή πατέντα που

5. Vandana Shiva, "WTO, Patents on Lifeforms and Amendments in India's Patent Law", 2005.

6. Ο βάκιλος της Θουριγγίας –*Bacillus thuringiensis*– είναι μικροοργανισμός με εντομοκτόνες ιδιότητες και χρησιμοποιείται από τους βιοκαλλιεργητές.

καλύπτει την εισαγωγή οποιουδήποτε γονιδίου με εντομοκτόνες ιδιότητες σε οποιοδήποτε φυτό.⁷ Παρόμοια διπλώματα ευρεσιτεχνίας με τόσο ευρύ πεδίο εφαρμογής ενδέχεται να αποδειχθούν υπεύθυνα στο μέλλον για τη δημιουργία ακόμα πιο ισχυρών μονοπωλίων.

Τα δικαιώματα πνευματικής ιδιοκτησίας όπως συζητούνται στο επίπεδο της GATT και του ΟΗΕ για τη βιοποικιλότητα είναι συνταγή για τη μονοκαλλιέργεια του μυαλού. Χρησιμοποιούνται για να υιοθετηθεί παγκοσμίως το καθεστώς που επικρατεί στις ΗΠΑ για τις πατέντες. Η συμφωνία TRIPS⁸ της GATT αποβάνει σαφώς προς όφελος των πολυεθνικών επιχειρήσεων σε σχέση με αυτό των πολιτών γενικά και των κατοίκων του «Τρίτου Κόσμου» ειδικότερα. Καταρχάς, το πνευματικό δικαίωμα ορίζεται μόνον ως ιδιωτικό ατομικό δικαίωμα. Αυτό σημαίνει ότι αποκλείονται όλα τα είδη γνώσης, ιδεών και τεχνικών που προέρχονται από μια «πνευματική κοινότητα» – π.χ. από χωριά και τοπικές κοινότητες αλλά και πανεπιστήμια και ομάδες ερευνητών. Επιπλέον, τα πνευματικά δικαιώματα δεν αναγνωρίζονται αν δεν προκύπτουν από αυτά κάποια κέρδη και εκπληρώνουν μόνο κοινωνικές ανάγκες. Σύμφωνα με τη νομοθεσία, προκειμένου να μπορεί να καλυφθεί μια ευρεσιτεχνία από το νόμο περί πνευματικών δικαιωμάτων πρέπει να έχει βιομηχανική χρήση. Έτσι αποκλείονται όλοι εκείνοι οι τομείς, οι οποίοι μπορούν να είναι παραγωγικοί και αποτελεσματικοί και έξω από βιομηχανικές δομές. Το κέρδος και η συσσώρευση του κεφαλαίου, σύμφωνα με αυτήν τη λογική, είναι οι μοναδικοί στόχοι της δημιουργικότητας, όχι το κοινό καλό. Το 1997 υπήρχαν ήδη 190 αιτήσεις για πατέντες σε γενετικά τροποποιημένα ζώα – σήμερα είναι χιλιάδες. Η βιοποικιλότητα βαφτίστηκε «βιοτεχνολογικές εφευρέσεις», για να καλυφθούν οι αντιφάσεις που προέκυπταν από το πατεντάρισμα ζωντανών οργανισμών. Πατέντες αυτού του τύπου διαρκούν συνήθως το λιγότερο είκοσι χρόνια και μπορούν να επεκταθούν και στις μελλοντικές γενιές φυτών και ζώων.

7. Υπάρχει ο WIPO (World Intellectual Property Organisation - Παγκόσμιος Οργανισμός Πνευματικής Ιδιοκτησίας), ο EPO (European Patent Organisation - Ευρωπαϊκός Οργανισμός Διπλωμάτων Ευρεσιτεχνίας) και το USPTO (United States Patent and Trademark Office - Αμερικανικό Γραφείο για τα Διπλώματα Ευρεσιτεχνίας και τα Εμπορικά Σήματα). Σε πολλές περιπτώσεις, τα διπλώματα ευρεσιτεχνίας που εγκρίνει ένας οργανισμός έρχονται σε σύγκρουση με τα διπλώματα που εγκρίνει ένας άλλος.

8. TRIPS Agreement (Agreement on Trade-related aspects of Intellectual Property Rights - Συμφωνία για τα Εμπορικής Φύσεως Δικαιώματα Πνευματικής Ιδιοκτησίας): υπογράφηκε το 1994 και άλλαξε τελείως το σκηνικό κυρίως λόγω της κάλυψης της συμφωνίας από τον Παγκόσμιο Οργανισμό Εμπορίου.

Μέχρι το 2010 το 10-40% του γενετικού υλικού του πλανήτη θα έχει χαθεί.⁹ Αντίθετα, ο παγκόσμιος τζίρος για προϊόντα που προκύπτουν από τη «διαχείριση» του γενετικού υλικού ανέρχεται ετησίως στα 500 με 800 δις. δολάρια, στα οποία οι αρχικοί κάτοχοι της γνώσης, όπως είναι οι ιθαγενείς πληθυσμοί, δεν έχουν σχεδόν κανένα κέρδος. Έτσι οικειοποιείται το κεφάλαιο τη βιοποικιλότητα, υφαρπάζοντας από τους αρχικούς κατόχους καινοτόμες γνώσεις, ορίζοντας ως «φύση» τους παραδοσιακούς σπόρους, τα θεραπευτικά βότανα και την παραδοσιακή ιατρική γνώση, ενώ θεωρούνται επιστήμη και μοναδικό μέτρο και μέσο βελτίωσης τα μηχανήματα της γενετικής μηχανικής.

Το να θεωρείται ο χριστιανισμός ως η μόνη θρησκεία και όλα τα άλλα πιστεύω και κοσμολογίες πρωτόγονα μυθεύματα είναι το ίδιο με το να υποστηρίζει κανείς ότι η εμπορευματοποιημένη δυτική επιστήμη είναι η μόνη επιστήμη και πως όλα τα άλλα συστήματα γνώσης είναι απλώς πρωτόγονα. Παλαιότερα αμφισβητούσαν τον ανθρώπινο χαρακτήρα των άλλων, των διαφορετικών, σήμερα αμφισβητείται η σοφία και η εξυπνάδα τους. Η βιοπειρατεία είναι η «ανακάλυψη» του Κολόμβου 500 χρόνια μετά τον Κολόμβο. Οι πατέντες είναι, σήμερα όπως και χθες, τα μέσα για την κάλυψη και προστασία της βιοπειρατείας του πλούτου των μη δυτικών πληθυσμών από τις δυτικές εξουσίες.

Πατέντες και σπόροι

Αυτό που η σύγχρονη γεωργία πρεσβεύει είναι ότι πρέπει να παράγουμε αρκετό φαγητό για έναν παγκόσμιο πληθυσμό που θα ανέλθει σε 7,1 δισεκατομμύρια μέχρι το έτος 2015. Επομένως, ο κόσμος πρέπει να παράγει περισσότερα και χρειάζεται τη γενετική μηχανική. Αλλά η πραγματικότητα είναι ότι σήμερα κάνουν την εμφάνισή τους στο «πλανητικό χωριό» άλλα φαινόμενα, όπως αυτό στην Ινδία, όπου αγρότες αδυνατούν να πουλήσουν τα προϊόντα τους και αυτοκτονούν λόγω των δυσβάσταχτων χρεών τους, καταπίνοντας φυτοφάρμακα, η αγορά των οποίων τους ανάγκασε να πάρουν δάνεια που δεν μπορούσαν να ξεπληρώσουν.

Αφού η πείνα στον κόσμο υποτίθεται πως έγκειται στην έλλειψη μέσων,

9. Σύμφωνα με τους επίσημους αμερικανικούς φορείς National Institutes of Health, Biological Sciences Directorate of the National Science Foundation και Foreign Agriculture Service of the USDA.

γιατί δεν έλυσε το πρόβλημα η «πράσινη επανάσταση»¹⁰ που εξόπλισε με τόσα υγιεινά και χρήσιμα εφόδια όλο τον αγροτικό πληθυσμό; Μα οι φτωχές χώρες δεν έχουν πρόσβαση στην τεχνολογία και σίγουρα μαστίζονται από πολέμους, εμπάργκο και μαζικές μετακινήσεις πληθυσμού. Κάτι ξέρουν η Παγκόσμια Τράπεζα και το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο που με μια κίνηση μεγαλοψυχίας χάρισαν τα χρέη 18 αναπτυσσόμενων χωρών. Ένας πραγματικά θαυμαστός νέος κόσμος ανατέλλει. Τώρα το τι θα φάνε αυτοί οι άνθρωποι στις 18 αυτές χώρες στο νέο επί ίσοις όροις τραπέζι, με μεροκάματο μικρότερο από ένα δολάριο, είναι ένα άλλο ζήτημα – προφανώς θα εισηγηθούν ένα νέο δάνειο.

Οι σύγχρονοι «βιοπειρατές», πριν την εμφάνιση των γενετικά τροποποιημένων σπόρων, είχαν πετύχει να επιδοτούνται από τις αντίστοιχες κρατικές αρχές μόνο οι υπό την κατοχή τους «πιστοποιημένοι» σπόροι. Είναι σχεδόν απαγορευτικό να καλλιεργούνται σπόροι που δεν βρίσκονται στον κατάλογο των πιστοποιημένων σπόρων και οι οποίοι είναι αποκλειστικά ιδιοκτησία διαφόρων οίκων. Αυτό έγινε δυνατό, σε παγκόσμιο επίπεδο, με τη λεγόμενη «πράσινη επανάσταση» των υβριδίων, με την οποία η παραγωγή σπόρων πέρασε αποκλειστικά από τα χέρια του παραγωγού, στα χέρια και τον έλεγχο των μεγάλων πολυεθνικών επιχειρήσεων. Το ίδιο έγινε και με τις φυλές και ποικιλίες των αγροτικών ζώων. Στην Ευρώπη ειδικά, δεν επιτρέπεται παρά μόνο η διακίνηση σπόρων-ποικιλιών που αναγράφονται στον κοινό ευρωπαϊκό κατάλογο και έχουν πατενταριστεί. Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα του Ιράκ, όπου λόγω του πολέμου καταστράφηκαν οι ντόπιες τράπεζες σπόρων και επιβλήθηκε από την προσωρινή αμερικάνικη διοίκηση της χώρας με τον κανονισμό Order 81 η αγορά από τους αγρότες μόνο πιστοποιημένων σπόρων, γεγονός που τους καθιστούσε έρμαιο στα χέρια των πολυεθνικών.

Τα διπλώματα ευρεσιτεχνίας υπονομεύουν τα ίδια τα θεμέλια της γεωργίας. Οι σπόροι και οι ποικιλίες, όπως είναι σε μια συγκεκριμένη χρονική στιγμή, δεν προέρχονται κατευθείαν από τη φύση, προέρχονται από μια μακροχρόνια εξέλιξη. Ομογενοποίηση και μονοκαλλιέργεια βρίσκονται στη βάση του σύγχρονου οικολογικού προβλήματος και ευνοούν ποικιλοτρόπως την ανάδειξη της βίας ως μοναδικού μέσου έκφρασης, την εκ νέου ανάδειξη διαφορών με βάση την εθνική ταυτότητα, τη θρησκεία, τη φυλή

10. «Πράσινη επανάσταση»: η εισαγωγή φυτοπροστατευτικών σκευασμάτων, ανόργανων λιπασμάτων και υβριδίων στην γεωργία, κυρίως την δεκαετία του '50.

και τη διευθέτησή τους μέσω πολεμικών συρράξεων. Για τη λογική της μονοκαλλιέργειας, βασικό συστατικό της παγκοσμιοποίησης, η διαφορετικότητα είναι μια απειλή, μια διαστροφή. Η παγκοσμιοποίηση μετατρέπει τη διαφορετικότητα σε αρρώστια και ανεπάρκεια γιατί δεν καταφέρνει να τη θέσει υπό έλεγχο, όμως οι ρίζες του πολέμου και της βίας βρίσκονται στην ίδια την άρνηση της διαφορετικότητας. Αυτού του είδους η βία είναι πάνω απ' όλα πολιτική, προέρχεται δηλαδή από τη χρήση εξαναγκασμού, ο οποίος είναι αναγκαίος για την επιβολή της κυριαρχίας των πολυεθνικών. Μια δεύτερη μορφή βίας είναι η οικολογική που συνίσταται στην καταστροφή του κάθε τι διαφορετικού από τη μονοκαλλιέργεια. Μια τρίτη μορφή βίας είναι η κοινωνική, η οποία καθορίζεται από την καταστροφή της προηγούμενης κοινωνικής και παραγωγικής δομής, κάτι που από μόνο του γεννά βία μεταξύ αυτών που την υφίστανται.

Για να επιτευχθεί η καινούρια αυτή αποικιοκρατία μέσω των πατεντών στον αγροτικό τομέα, πρέπει να αφαιρεθεί από τον αγρότη η ιδιότητά του τού προστάτη του σπόρου. Το δίπλωμα ευρεσιτεχνίας συνεπάγεται το αποκλειστικό δικαίωμα παραγωγής, διανομής και πώλησης του κατοχυρωμένου προϊόντος. Έτσι, εάν ένα δίπλωμα ευρεσιτεχνίας παραχωρηθεί προς εκμετάλλευση κάποιου σπόρου, ο αγρότης που τον χρησιμοποιεί δεν μπορεί να διατηρήσει σπόρο από τη συγκεκριμένη συγκομιδή επειδή το αποκλειστικό δικαίωμα στο σπόρο ανήκει στην επιχείρηση. Σημαίνει ότι η αποταμίευση σπόρων από τους αγρότες ορίζεται τώρα ως κλοπή πνευματικής ιδιοκτησίας. Πολλοί αγρότες στις Ηνωμένες Πολιτείες και στον Καναδά έχουν μνηυθεί από τους κολοσσούς του αγροβιοτεχνολογικού τομέα γιατί ασκήσανε το αυτονόητο δικαίωμα της διατήρησης σπόρων, ή γιατί είχαν την ατυχία να επιμολυνθούν οι καλλιέργειές τους. Χαρακτηριστική ήταν η υπόθεση του Percy Schmeisser, ο οποίος είχε μνηυθεί από την Monsanto (με πρόστιμο 200.000 δολάρια) για την ύπαρξη μεταλλαγμένων φυτών στο χωράφι του, δηλαδή απλήρωτης πνευματικής ιδιοκτησίας της εταιρείας, ενώ το χωράφι του είχε απλώς επιμολυνθεί από γειτονική καλλιέργεια γενετικά τροποποιημένης ελαιοκράμβης!¹¹ Η γενετική επιμόλυνση μιας καλλιέργειας συμβατικής από άλλη καλλιέργεια γενετικά τροποποιημένη θεωρείται παράβαση διπλωμάτων ευρεσιτεχνίας και κλοπή! Έτσι, ενώ η καλλιέργεια ρυπαίνεται από τη διπλανή της, πρέπει επιπλέον ο παραγωγός να πληρώ-

11. Ελαιοκράμβη: ελαιοδοτικό φυτό που μπορεί να χρησιμοποιηθεί και για την παραγωγή βιοκαυσίμου.

σει για τη ρύπανση που υπέστη!

Παρ' όλο που η γενετική μηχανική δεν μπορεί να δημιουργήσει καινούρια γονίδια, η ικανότητα διαχωρισμού των γονιδίων και ανταλλαγής τους μετατρέπεται σε ιδιοκτησία και εξουσία. Τα διπλώματα ευρεσιτεχνίας δημιουργούν αποκλειστικά δικαιώματα και μετατρέπουν την αποταμίευση σπόρου σε «έγκλημα πνευματικής ιδιοκτησίας». Η ιδιοκτησία ενός κομματιού του οργανισμού οδηγεί στον έλεγχο όλου του οργανισμού. Οι πολιτικές και οικονομικές επιπτώσεις για τους αγρότες είναι βαρύτερες, καθώς εκβιάζονται και εισέρχονται σε μια τριπλή εξάρτηση από τις εταιρείες: 1) Μετατρέπονται σε μεσάζοντες και διανομείς της γνώσης για χάρη των πολυεθνικών εταιρειών, 2) Πρέπει να ανταγωνιστούν οικονομικούς κολοσσούς ως προς τα δικαιώματα για τους γενετικούς πόρους και 3) Γίνονται καταναλωτές των τεχνολογικών προϊόντων αυτών των εταιρειών.

Σε αντίθεση με τα παλαιότερα δικαιώματα των γενετιστών, οι καινούριες πατέντες επιτρέπουν την εξασφάλιση ιδιοκτησίας που ξεκινάει από μέρη του φυτού μέχρι τις διάφορες τεχνικές που χρησιμοποιούνται στη βιοτεχνολογική έρευνα. Βλέπουμε ακόρεστους επιστήμονες, πολιτικούς, δικηγόρους και επιχειρηματίες να διαγκωνίζονται για τα αποκλειστικά δικαιώματα των γονιδίων φυτών, ζώων και ανθρώπων πολύ πριν καταλάβουν τι ακριβώς ρόλο παίζουν ακριβώς τα γονίδια αυτά στις λειτουργίες των οργανισμών. Οι ίδιοι οι βιολόγοι που διεκδικούν το πατεντάρισμα των ζωντανών οργανισμών ισχυρίζονται ότι το 95% του DNA είναι γενετικά «σκουπίδια», επειδή δεν είναι σε θέση να γνωρίζουν τη λειτουργία του. Σύμφωνα με τις αποφάσεις των Ανωτάτων Δικαστηρίων στις ΗΠΑ και στον Καναδά, όταν κάποιος ιδιώτης αιτείται την ιδιοκτησία ενός ζωντανού οργανισμού, τότε οι γενετικά τροποποιημένοι οργανισμοί θεωρούνται κάτι το καινοτόμο, ενώ όταν τίθεται το θέμα της βιο-ασφάλειας των τροφίμων, τότε οι οργανισμοί αυτοί εξισώνονται με τους ήδη υπάρχοντες στη φύση. Έτσι ενώ ο γ.τ. σπόρος θεωρείται καινοτόμο προϊόν και πρέπει να πατενταριστεί και να επισημανθεί, το τελικό προϊόν που θα προκύψει από τη χρήση αυτού του σπόρου, π.χ. το αλεύρι, θεωρείται «ισότιμο» με το συμβατικό και δεν χρειάζεται να επισημανθεί η «ιδιαιτερότητά» του.

Οι πατέντες στους ζωντανούς οργανισμούς χρησιμοποιούν βία με δύο τρόπους. Ο πρώτος είναι ο υποβιβασμός των έμβιων όντων σε μηχανές, πράγμα το οποίο τους αφαιρεί τη φυσική δυνατότητα αυτοοργάνωσης. Στη συνέχεια, αφαιρείται από τους ζωντανούς οργανισμούς η δυνατότητα

της αυτοαναπαραγωγής, καθώς οι πατέντες εκτείνονται και στις επόμενες γενιές ζώων και φυτών. Παραδείγματος χάριν, ένα δίπλωμα ευρεσιτεχνίας έχει χορηγηθεί στις ΗΠΑ σε μια επιχείρηση βιοτεχνολογίας, την *Sungene*, για μια ποικιλία ηλιάνθων με πολύ υψηλή περιεκτικότητα σε ελαϊκό οξύ. Η αξίωση ήταν για το χαρακτηριστικό αυτό (δηλ. την περιεκτικότητα σε ελαϊκό οξύ) και όχι μόνο για τα γονίδια που παράγουν το χαρακτηριστικό. Η *Sungene* έχει δηλώσει ότι η ανάπτυξη οποιασδήποτε ποικιλίας υψηλής σε ελαϊκό οξύ θα θεωρηθεί παράβαση του διπλώματος ευρεσιτεχνίας της. Κατά συνέπεια, μια επιχείρηση μπορεί να εισάγει τα γνωρίσματα μέσω της εφαρμοσμένης γενετικής μηχανικής και να απαιτεί έπειτα το μονοπώλιο στο γνώρισμα ακόμη και στις παραδοσιακές ποικιλίες. Άρα το δίπλωμα ευρεσιτεχνίας προϊόντων ουσιαστικά εξασφαλίζει το ότι δεν έχει σημασία από πού προήλθε ένα προϊόν, μπορεί απλά να είναι είτε αποτέλεσμα φυσικής εξέλιξης είτε προϊόν αναπαραγωγής από την πλευρά των αγροτών. Σπόροι όπως το *basmati*, το αρωματικό ρύζι από την Ινδία που έχει καλλιεργηθεί επί αιώνες, παραλίγο να θεωρηθούν νέα εφεύρεση της αμερικάνικης εταιρείας *RiceTec*. Το *Neem*, που έχει χρησιμοποιηθεί για χιλιετίες στην Ινδία για τον έλεγχο παρασίτων στη γεωργία και στην ιατρική, που υπάρχει σε κάθε σπίτι για τις καθημερινές λειτουργίες, παραλίγο να αντιμετωπιστεί ως εφεύρεση μιας χημικής εταιρείας. Στο πλαίσιο αυτό κινείται και η τεχνολογία *Terminator* (εξολοθρευτής), μια τεχνολογία που εταιρείες όπως η *Monsanto* διαφημίζουν για την ασφάλεια που παρέχει, καθώς αποτρέπει τη διασπορά των γενετικά τροποποιημένων φυτών και τις ενδεχόμενες γενετικές επιμολύνσεις. Αφορά την παρέμβαση της γενετικής μηχανικής στη δημιουργία στείρων σπόρων μίας χρήσης, σπόροι δηλαδή που δεν μπορούν να αναπαραχθούν. Τι καλύτερο για να σιγουρέψεις την πατέντα που έχεις πάνω σε ένα γενετικά τροποποιημένο φυτό, όταν κανείς αγρότης δεν θα μπορεί να αναπαράγει φυτά από αυτούς τους σπόρους; Και απαριθμώντας όλα αυτά τα παραδείγματα δεν πρέπει να ξεχνάει κανείς ότι το λόμπι της βιοτεχνολογίας και οι εφαρμογές του ξεπερνάνε τα όρια του αγροτικού τομέα κάνοντας πραγματικότητα το «*from farming to pharming*».

Παραδοσιακή γνώση: intellectual yes, property no

Το ερώτημα που τίθεται από την κυριαρχία είναι κατά πόσο η παραδοσιακή γνώση αποτελεί ένα ουσιαστικό εργαλείο στην διαδικασία παραγωγής ενός νέου προϊόντος, οπότε και θα έπρεπε να αμειβεται σαν ένας ακόμα

συντελεστής παραγωγής. Οι εταιρείες κεφαλαιοποιούν τις επενδύσεις τους όταν μια βελτιωμένη ποικιλία βγει στο εμπόριο. Παρά το γεγονός όμως ότι οι εταιρείες γεωργικών εφοδίων και τα ερευνητικά ιδρύματα λειτουργούν αυστηρά κάτω από τους νόμους της αγοράς και προστατεύουν τα προϊόντα τους, δεν ακολουθούν την ίδια τακτική κατά την απόκτηση απαραίτητων πληροφοριών και γενετικού υλικού από τους μικροκαλλιεργητές. Οι μικροκαλλιεργητές δεν αποζημιώνονται, γεγονός που αγνοεί επιδεικτικά το ότι η παραδοσιακή γνώση εξοικονομεί χρόνο και χρήμα στη βιομηχανία της σύγχρονης βιοτεχνολογίας, παρέχοντας ενδείξεις για την ανάπτυξη χρήσιμων προϊόντων. Στην περίπτωση μάλιστα εμπορικής χρήσης προϊόντων που ενσωματώνουν μορφές παραδοσιακής γνώσης, οι παραδοσιακές κοινότητες υφίστανται διπλή ζημιά. Από τη μια δεν μοιράζονται τα οικονομικά οφέλη τα οποία καρπώνεται ο κάτοχος της πατέντας, και από την άλλη η απομόνωση και ενσωμάτωση σε ένα τελικό προϊόν συγκεκριμένων ιδιοτήτων ενδημικών σε αναπτυσσόμενες χώρες φυτικών ειδών, συχνά οδηγούν σε μείωση της ζήτησης του ίδιου φυτικού είδους. Η συλλογική γνώση αντιμετωπίζεται από τις εταιρείες σαν κάτι δεδομένο και αυθύπαρκτο, από το οποίο μπορούν να αποκομίσουν κέρδη, ασκώντας μονοπωλιακό έλεγχο πάνω σε ολόκληρες ομάδες πληθυσμών. Σε χώρες όπως η Ινδία, οι αγρότες που κατέχουν την παραδοσιακή γνώση και προσπαθούν να βελτιώσουν τις παραδοσιακές πρακτικές καλλιέργειας είναι αυτοί που οι διάφορες αγροτικές πολιτικές προσπαθούν να εξαναγκάσουν ώστε να προσαρμόσουν τα συστήματα αυτά στη σύγχρονη γεωργική τεχνολογία.

Και ενώ η Σύμβαση για την Βιοποικιλότητα¹² αναγνωρίζει την ύπαρ-

12. Convention on Biological Diversity (CBD): Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών για τη Βιοποικιλότητα. Η εγγενής αξία της βιολογικής ποικιλομορφίας και η οικολογική, γενετική, κοινωνική, οικονομική, επιστημονική, πολιτιστική, ψυχαγωγική και αισθητική σημασία της βιολογικής ποικιλομορφίας και των συστατικών της είχε ήδη δηλωθεί από την Διεθνή Κοινότητα κατά την υπογραφή της Σύμβασης στη διάρκεια της συνδιάσκεψης των Ηνωμένων Εθνών για το περιβάλλον και την ανάπτυξη στο Ρίο, 3-14 Ιουνίου 1992. Η Σύμβαση τέθηκε σε ισχύ στις 29.12.1993. Συμπληρωματικά, το Διεθνές Πρωτόκολλο της Καρθαγένης για τη Βιοασφάλεια αποτελεί τη μόνη διεθνή συνθήκη που διέπει τη διαμεθοριακή μεταφορά γενετικά τροποποιημένων οργανισμών. Το Πρωτόκολλο είναι συμπληρωματική συμφωνία στη Σύμβαση του 1992 για τη Βιοποικιλότητα. Με τους κανόνες που θεσπίζονται στο Πρωτόκολλο επιδιώκεται η προαγωγή της διαφύλαξης και της αειφόρου χρήσης της βιοποικιλότητας και η προστασία του κοινού από τυχόν επιβλαβείς επιπτώσεις των γ.τ.ο. Το πρωτόκολλο ετέθη σε ισχύ στις 11 Σεπτεμβρίου 2003 και σήμερα αριθμεί 132 συμβαλλόμενα μέρη μεταξύ των οποίων συγκαταλέγονται όλα τα κράτη μέλη και η Ευρωπαϊκή Κοινότητα. Το Πρωτόκολλο της Καρθαγένης έχει ενσωματωθεί στη νομοθεσία της Ευρωπαϊκής Ένωσης με ευρύ φάσμα

ξη και τη συμβολή της παραδοσιακής γνώσης, δηλώνοντας ότι «όλα τα μέλη οφείλουν να σέβονται και να διατηρούν τη γνώση, τις καινοτομίες και τις πρακτικές τοπικών κοινωνιών», η συμφωνία TRIPS δεν περιλαμβάνει διατάξεις που να αναγνωρίζουν τη συμβολή και την ιδιαίτερη φύση της παραδοσιακής γνώσης. Όμως και η Σύμβαση για τη Βιοποικιλότητα περιορίζει με κανονισμούς τη βιοπειρατία μόνο στις περιπτώσεις που δεν έχει προηγηθεί διακανονισμός ανάμεσα στον αρχικό κάτοχο, π.χ. ιθαγενείς στην Αφρική, και στην ενδιαφερόμενη εταιρεία. Αν υπάρχει δηλαδή «ενημερωμένη συγκατάθεση»,¹³ οι παράπλευρες επιπτώσεις της βιοπειρατίας διαγράφονται.

Η βιοπειρατία αποτελεί βασική διάσταση της αξιολόγησης και των κοινωνικών διεργασιών του σύγχρονου καπιταλισμού. Τα Πνευματικά Δικαιώματα παγκοσμιοποιούνται. Χώρες που μέχρι πριν μερικά χρόνια δεν είχαν νομοθεσίες για τα Πνευματικά Δικαιώματα υποχρεούνται πλέον μέσω διεθνών κανονισμών να θεσμοθετήσουν νομικά πλαίσια. Αυτή η εξέλιξη είναι μέρος της επέκτασης του καπιταλιστικού οικονομικού και κοινωνικού μοντέλου. Οι καπιταλιστικές αγορές εξαρτώνται από αντίστοιχα νομικά πλαίσια και τα Πνευματικά Δικαιώματα είναι μέρος τους. Έτσι ο καπιταλισμός εισβάλλει και σε τομείς οι οποίοι είχαν δικές τους εσωτερικές ρυθμίσεις και δεν υπέκυπταν στους κανόνες της παγκόσμιας αγοράς.

νομοθετικών διατάξεων. Ακρογωνιαίο λίθο του εν λόγω νομοθετικού πλαισίου αποτελεί η οδηγία 2001/18/ΕΚ για τη σκόπιμη ελευθέρωση γενετικώς τροποποιημένων οργανισμών στο περιβάλλον. Η εν λόγω οδηγία συμπληρώνεται από κανονισμό για τις διασυνοριακές διακινήσεις γ.τ.ο., που εκδόθηκε το 2003.

13. «Ενημερωμένη συγκατάθεση»: Η «εθελούσια» παραχώρηση του δικαιώματος χρήσης και εκμετάλλευσης της παραδοσιακής γνώσης από τις τοπικές κοινότητες στις εταιρείες, με άλλα λόγια η εμπορευματοποίηση της παραδοσιακής γνώσης κατόπιν «ενημέρωσης» από τις εταιρείες για τα προνόμια που απορρέουν από την εν λόγω παραχώρηση.

ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΟΙΚΟΛΟΓΙΑ*

1. Από τη Φύση στον Άνθρωπο μέσω της Κοινωνικής Οικολογίας (Ενότητα στη Διαφορά)

Η κοινωνική οικολογία είναι μια ριζοσπαστική τάση που δημιουργήθηκε ως στιγμή του αντικαπιταλιστικού κινήματος. Είναι ένα ρεύμα σκέψης που διαμορφώθηκε κυρίως στις ΗΠΑ, και κύριος εκπρόσωπός του θεωρείται ο Αμερικανός αναρχικός Murray Bookchin. Πολλές από τις ιδέες της κοινωνικής οικολογίας δεν είναι καινούριες και θα μπορούσαμε να πούμε ότι μπορούμε να τις βρούμε ατόφιες ή ελαφρώς παραλλαγμένες σε άλλους στοχαστές και σε άλλες τάσεις του ελευθεριακού-δημοκρατικού κινήματος. Άλλωστε, η κοινωνική οικολογία δεν αποτελεί κάποιο δόγμα και δεν περιλαμβάνει κάποια ιερά κείμενα, παρόλο που έχει σοβαρές θεωρητικές σκέψεις, συγκεκριμένες πρακτικές θέσεις και ένα συνολικό πρόγραμμα.

Σε αυτό το αφιέρωμα θα περιοριστούμε, λοιπόν, κυρίως στην αμερικανική τάση της κοινωνικής οικολογίας, όπως διαμορφώθηκε στις δεκαετίες του '60 και του '70 και όπως επιβίωσε μέχρι τις δεκαετίες του '80 και του '90. Η ιστορική καταγραφή της πορείας αυτών των ιδεών έχει μεγάλη αξία μιας και μπορεί να συνεχίζει να αποτελεί πεδίο έμπνευσης μέσα στη ση-

* Για λόγους χώρου, παρουσιάζονται αποσπάσματα μόνο και όχι ολόκληρη η εργασία που έγινε για την κοινωνική οικολογία. Έτσι, το 2^ο («Ιεραρχία, Κυριαρχία, Τάξεις, Ισότητα, Ελευθερία»), το 4^ο («Πόλεις και Πόλις, Κοινότητα και Συνομοσπονδισμός») και το 5^ο κεφάλαιο («Αντικειμενική Ηθική και Διαλεκτικός Νατουραλισμός [Ιστορία, Πρόοδος, Πολιτισμός]») παραλείπονται. Παραλείπεται επίσης το 6^ο κεφάλαιο της εργασίας («Πρωτογονισμός, Αντιπολιτισμικό, New Age, Οικο-φασισμός και Βαθιά Οικολογία»), μιας και κρίθηκε πως θα ήταν καλύτερα να παρουσιαστεί αφού θα είχαμε έτοιμη και μια κριτική από την πλευρά των τάσεων της βαθιάς οικολογίας και των πρωτογονιστών προς τους κοινωνικούς οικολόγους.

Ένα άλλο “πρόβλημα” αυτής της εργασίας είναι ότι έχουμε αρκεστεί κυρίως στην ελληνική βιβλιογραφία του Murray Bookchin, αποφεύγοντας την εξέταση κάποιων μεγάλων του έργων που παραμένουν αμετάφραστα στα ελληνικά (όπως το *Re-enchanting Humanity* π.χ.). Δεν επικαλούμαστε, λοιπόν, ότι συνοψίζουμε το σύνολο του έργου ενός μεγάλου στοχαστή. Τέλος, αυτόνομο θα έπρεπε να είναι ότι η εργασία αυτή δεν αναζητά μια απλή περιγραφή κάποιων ιδεών της κοινωνικής οικολογίας αλλά, παράλληλα, και την κριτική τους επεξεργασία.

μερινή κατάσταση αδιεξόδου που έχει περιέλθει το πολιτικό αναρχικό ή ριζοσπαστικό οικολογικό κίνημα.

Από τη φύση στον άνθρωπο και από τον άνθρωπο στη φύση

*«Η ανθρωπότητα αποξενώνεται ή αλλοτριώνεται όχι μόνο από τον εαυτό της σε αυτή την “εποχή της αλλοτρίωσης”, αλλά και από τον φυσικό κόσμο, στον οποίο βρισκόταν πάντα ριζωμένη ως σύνθετη και σκεπτόμενη μορφή ζωής».*¹

Με αυτές τις γραμμές ο Μπούκτσιν περιγράφει ένα από τα κεντρικά προβλήματα μεταξύ κοινωνίας και φύσης. Αυτή η αποξένωση –σπεύδει να συμπληρωθεί– έρχεται ως αποτέλεσμα της ένωσης δύο παραγόντων, ενός ευρωπαϊκού αντινατουραλισμού, επηρεασμένου από τον χριστιανισμό, και μιας αντίληψης περί κυριαρχίας και ιεραρχίας στις ανθρώπινες κοινωνίες.

Σε σχέση με τον πρώτο, μας λέει: *«Ο ευρωπαϊκός αντινατουραλισμός δεν δημιουργήθηκε από τη Βίβλο. Αυτή χρησίμευσε στη νομιμοποίηση ενός αντινατουραλισμού ο οποίος ήδη υφίστατο στην ηπειρωτική Ευρώπη από τον καιρό της ειδωλολατρίας, παρά τα ανιμιστικά χαρακτηριστικά των προ-χριστιανικών θρησκειών. Η αντινατουραλιστική επιρροή του χριστιανισμού έγινε ιδιαίτερα σημαντική με την ανάδυση του καπιταλισμού».*²

Ο δεύτερος παράγοντας έχει να κάνει με το ότι, σύμφωνα με την κοινωνική οικολογία (αυτή είναι μια πάγια θέση της κιόλας), η κυριαρχία επί της φύσης ξεκίνησε με μόνο πρότυπο την κυριαρχία επί του ανθρώπου.

Σύμφωνα με τον Μπούκτσιν, το περιβάλλον, η ζωή των ζώων, η πανίδα και η χλωρίδα αποτελούν την «πρώτη φύση» αυτού του κόσμου. Τη «δεύτερη φύση» αποτελεί η κοινωνία, η οποία αναδύεται από την πρώτη, τη λεγόμενη «αρχέγονη». *«Το να δώσουμε έμφαση στο γεγονός ότι η “δεύτερη φύση” ή, ακριβέστερα, η “κοινωνία” (για να χρησιμοποιήσουμε αυτή τη λέξη με το ευρύτερο δυνατό νόημα) αναδύεται εντός της αρχέγονης “πρώτης φύσης” σημαίνει να επανεπιβεβαιώσουμε το γεγονός ότι η κοινωνική ζωή έχει πάντοτε μια νατουραλιστική διάσταση, όσο και αν στη σκέψη μας η κοινωνία αντιπαρατίθεται στη φύση. Η κοινωνική οικολογία διατυπώνει σαφώς το γεγονός ότι η κοινωνία δεν έρχεται στον κόσμο με μια ξαφνική “έκρηξη”. Η κοινωνική ζωή δεν αντιμετωπίζει κατ’ ανάγκην τη φύση ως αντιμαχόμενο*

1. Murray Bookchin, *Ξαναφτιάχνοντας την Κοινωνία*, σ. 35.

2. *ό.π.*, σ. 37.

μέρος σε έναν ακατασίγαστο πόλεμο. Η ανάδυση της κοινωνίας είναι ένα φυσικό γεγονός που έχει τις καταβολές του στη βιολογία της ανθρώπινης κοινωνικοποίησης».³

«Βιολογία της ανθρώπινης κοινωνικοποίησης»; Τι είναι αυτό; Η κοινωνική οικολογία θεμελιώθηκε, εν μέρει, πάνω σε παραδείγματα βιολόγων και ανθρωπολόγων που θεώρησαν την ανθρώπινη αλληλεξάρτηση ως στάδιο της ανθρώπινης εξέλιξης. Ο Μπούκτσιν είναι φανερό ότι σε αυτό το επίπεδο παραμένει ένας συνεχιστής του Κροπότκιν (ο οποίος άσκησε κριτική στον μαλθουσιανισμό που κυριάρχησε στον δαρβινισμό). «Οι βιολογικές σχέσεις σηματοδοτούνται λιγότερο καθοριστικά από τις “αντιζηλίες” και τις “ανταγωνιστικές” ιδιότητες που τους καταλογίζει η δαρβίνεια ορθοδοξία»,⁴ λέει σε ένα άλλο κείμενό του. Ας δούμε, όμως, πώς εξηγεί την άποψη περί βιολογικής διάστασης «της ανθρώπινης κοινωνικοποίησης»:

«Πρώτον, οι πρώτες ανθρώπινες αλληλοσυσχετίσεις πρέπει να στήριξαν μια ισχυρή προδιάθεση για αλληλεξάρτηση μεταξύ των μελών μιας ομάδας – και όχι τον “τραχύ ατομικισμό” που συνδέουμε με την ανεξαρτησία. Η συντριπτική πλειοψηφία των ανθρωπολογικών μαρτυριών υποδηλώνει ότι η συμμετοχή, η αλληλοβοήθεια, η αλληλεγγύη και το ενδιαφέρον ήταν οι κοινωνικές αρετές που οι πρώτες ανθρώπινες ομάδες επιδείκνυαν εμφανικά μέσα στις κοινότητές τους. Η ιδέα ότι οι άνθρωποι εξαρτώνται ο ένας από τον άλλον για μια καλύτερη ζωή, στην πραγματικότητα για την επιβίωση, προέκυψε από την παρατεταμένη εξάρτηση των μικρών από τους ενήλικες. Η ανεξαρτησία, πόσο μάλλον ο ανταγωνισμός, θα φάνταζαν τελείως ξένα, αν όχι παράδοξα, σε ένα πλάσμα που επί σειρά ετών αναπτύχθηκε σε μια ευρέως εξαρτημένη κατάσταση. Η μέριμνα για τους άλλους θα αντιμετωπιζόταν ως το απολύτως φυσιολογικό αποτέλεσμα ενός εξαιρετικά εκπολιτισμένου όντος, το οποίο με τη σειρά του θα είχε σαφώς ανάγκη εκτεταμένης φροντίδας. Η σύγχρονη εκδοχή του ατομικισμού, ακριβέστερα του εγωισμού, θα ήταν εντελώς εκτός τόπου και χρόνου στο πλαίσιο της πρώιμης αλληλεγγύης και αλληλοβοήθειας, χαρακτηριστικών χωρίς τα οποία, τολμώ να προσθέσω, ένα σωματικά εύθραυστο ζώο όπως το ανθρώπινο ον δεν θα μπορούσε να επιβιώσει ως ενήλικας, πολύ λιγότερο δε ως παιδί.

Δεύτερον, η ανθρώπινη αλληλεξάρτηση πρέπει να προσέλαβε εξαιρετικά δομημένη μορφή. Δεν υπάρχει καμιά μαρτυρία ότι τα ανθρώπινα όντα

3. ό.π., σ. 39.

4. Murray Bookchin, *Η ριζοσπαστικοποίηση της φύσης*, σ. 6.

συνήθως σχετίζονται μεταξύ τους μέσω των αρκετά χαλαρών συστημάτων δέσμευσης που βρίσκουμε ανάμεσα στα πλησιέστερα πρωτεύοντα θηλαστικά ξαδέλφια μας. Είναι αρκετά προφανές ώστε να μη χρειάζεται να το αναπτύξουμε εδώ ότι οι ανθρώπινοι κοινωνικοί δεσμοί μπορεί να διαλύονται ή να αποθεσμοποιούνται σε περιόδους ριζικών αλλαγών ή πολιτισμικών ανατροπών. Όμως, ενόσω οι συνθήκες παραμένουν σχετικά ευσταθείς, η ανθρώπινη κοινωνία δεν ήταν ποτέ η “αγέλη” που οι άνθρωποι του τελευταίου αιώνα έθεταν σαν βάση για μια στοιχειώδη κοινωνική ζωή. Αντιθέτως, οι μαρτυρίες που έχουμε στα χέρια μας υποδεικνύουν ότι όλοι οι άνθρωποι, ακόμη και οι απομακρυσμένοι ανθρωποειδείς πρόγονοί μας, ζούσαν σε κάποιου τύπου δομημένες οικογενειακές ομάδες, φυλές, χωριά και άλλες μορφές. Με λίγα λόγια, συνδέονταν μεταξύ τους (πράγμα που κάνουν ακόμη και σήμερα) σε επινοημένους, σαφώς ορισμένους και αρκετά μόνιμους θεσμούς». ⁵

Αυτός είναι και ο μοναδικός σημαντικός παραλληλισμός που κάνει η κοινωνική οικολογία μεταξύ ανθρώπων και ζώων. Από κει και πέρα είναι γνωστό ότι «οι κοινότητες των ζώων δεν είναι κοινωνίες. Όποια κι αν είναι τα χαρακτηριστικά τους, στερούνται εμφανώς αυτών των μοναδικών επινοήσεων του ανθρώπου που αποκαλούμε θεσμούς. Θεσμοί που συστηματικά και συχνά εσκεμμένα οργανώνουν τις ανθρώπινες σχέσεις στις φυλετικές κοινωνίες με άξονα τη συγγένεια, στις πόλεις με άξονα την πολιτική σφαίρα και στα έθνη και τις αυτοκρατορίες με άξονα το κράτος. Ακριβώς όπως οφείλουμε να προϋποθέσουμε την ανάδυση των θεσμών της τοπικής αυτοδιοίκησης από τους οποίους στην κλασική Αθήνα δημιουργήθηκε η πόλη». ⁶

Με αυτές τις παρατηρήσεις που διευθετούν τα σύνορα (την οριακότητα) ανάμεσα στην κοινωνία και τη φύση, σύνορα που εξέθρεψαν τη δεύτερη από την πρώτη αρχέγονη φύση, η κοινωνική οικολογία μάς προτρέπει σε ένα δεύτερο πλέον έργο: από την πλευρά της ανθρώπινης κοινωνίας να στραφούμε ξανά προς τη φύση, τόσο σε σχέση με την προστασία της όσο και σε σχέση με την έμπνευσή μας.

«Η προσθήκη της λέξης “κοινωνική” στον όρο οικολογία –σε αντίθεση με τον συνήθως χρησιμοποιούμενο όρο “ανθρώπινη οικολογία”– υποδηλώνει ότι δεν μπορούμε πλέον να διαχωρίζουμε την κοινωνία από τη φύση, ακριβώς όπως δεν μπορούμε να διαχωρίζουμε τον νου από το σώμα». ⁷

5. Murray Bookchin, *Ξαναφτιάχνοντας την Κοινωνία*, σσ. 42-43.

6. Murray Bookchin, *Η σύγχρονη οικολογική κρίση*, σ. 36.

7. *ό.π.*, σ. 35.

Τέλος, το «οικολογικό» είναι για τους κοινωνικούς οικολόγους εξαρχής συνδεδεμένο με το «πολιτικό». Μιλάμε για αυτή την τάση, η οποία θέλησε να εννοήσει τον «οίκο» (πρώτο συνθετικό της λέξης «οικολογία») όχι μόνο ως το «φυσικό και δομημένο περιβάλλον» αλλά και ως το «κοινωνικοπολιτικό σύστημα που κυριαρχεί» τον τρόπο με τον οποίο θεσμίζεται η κοινωνία, τον τρόπο με τον οποίο οργανώνεται η παραγωγή και η κατανάλωση. *«Η σημερινή παγκόσμια οικολογική κρίση είναι αδιαίρετα κοινωνική, πολιτική, θεσμική, οικονομική και περιβαλλοντική».*⁸

Αναρχία, Δημοκρατία, Κοινωνική Οικολογία

Η κοινωνική οικολογία αντλεί από τη δημοκρατική-ελευθεριακή, αναρχική και μαρξιστική (κομμουνιστική) παράδοση. Πολλές οι καταβολές της, άρα δικαιολογείται ως ένα βαθμό η σύγχυση που έχει υπάρξει με τους όρους που ενίοτε την αντικαθιστούν: «αναρχοκομμουνισμός»⁹ και «αναρχισμός», «δημοκρατία»¹⁰ και «ελευθεριακή δημοκρατία»,¹¹ «οικοτοπία»¹² κτλ. Πάντως, όλοι αυτοί οι χαρακτηρισμοί αποσκοπούν στο να δηλώσουν ακριβώς αυτή τη μεγάλη παράδοση και την προσπάθεια που έγινε για να μην εγκλωβιστεί σε κάποιες δογματικές λέξεις.

Το πιο «έγκυρο» όνομα θα έπρεπε να πούμε ότι είναι η «κοινωνική οικολογία», μιας και δίνει έμφαση στο γεγονός ότι τα μείζονα οικολογικά προβλήματα έχουν τη ρίζα τους σε κοινωνικά προβλήματα – *«προβλήματα που ανάγονται σε αυτή καθαυτή την απαρχή της πατροκεντρικής κουλτούρας».*¹³

Αυτό που, ούτως ή άλλως, θέλει να δείξει ο Μπούκτσιν και οι υπόλοιποι/ες κοινωνικοί/ες οικολόγοι είναι ότι πρόκειται για *μια τάση ριζοσπαστική και όχι ρεφορμιστική*. Αυτό μπορεί να γίνει εμφανές από τη σταχυολόγηση κάποιων από τις βασικές τους θέσεις.

A) σχετικά με τις μεταρρυθμίσεις:

«Η κοινωνία της ιδιοκτησίας, η κυριαρχία, η ιεραρχία και το κράτος σε όλες τους τις μορφές είναι ολότελα ασυμβίβαστα με την επιβίωση της βιόσφαιρας.

8. Murray Bookchin, *Η σύγχρονη οικολογική κρίση* - Πρόλογος του εκδότη Μιχάλη Πρωτοψάλτη.

9. Murray Bookchin, *Η οικολογία της ελευθερίας*, σ. 100.

10. Murray Bookchin, *Κοινωνικός ή Lifestyle Αναρχισμός*, σσ. 25-26.

11. Murray Bookchin, *Η ριζοσπαστικοποίηση της φύσης*, σ. 36.

12. Murray Bookchin, *Η οικολογία της ελευθερίας*, σ. 100.

13. Murray Bookchin, *Ξαναφτιάχνοντας την Κοινωνία*, σ. 222.

*Η οικολογική δράση ή είναι επαναστατική δράση ή δεν είναι τίποτα. Κάθε απόπειρα μεταρρύθμισης μιας κοινωνικής τάξης, που από την ίδια της τη φύση στρέφει την ανθρωπότητα ενάντια σε όλες τις δυνάμεις της ζωής, είναι μια καθαρή απάτη και χρησιμεύει απλώς σαν ασφαλιστική δικλίδα για τους κατεστημένους θεσμούς».*¹⁴

Ή, αλλού:

*«Το να μιλάμε για τα “όρια της ανάπτυξης” σε μια καπιταλιστική οικονομία της αγοράς είναι εξίσου χωρίς νόημα όσο το να μιλάμε για όρια των πολεμικών επιχειρήσεων σε μια κοινωνία πολεμιστών. Τα ηθικά κηρύγματα που σήμερα ακούγονται από πολλούς καλοπροαίρετους περιβαλλοντιστές είναι τόσο απλοϊκά όσο χειραγωγητικά είναι τα ηθικά κηρύγματα των πολυεθνικών. Ο καπιταλισμός δεν μπορεί να “πειστεί” να περιορίσει την ανάπτυξη, ακριβώς όπως ένα ανθρώπινο ον δεν μπορεί να “πειστεί” να σταματήσει να αναπνέει. Οι απόπειρες να “πρασινίσει” ο καπιταλισμός, να γίνει “οικολογικός”, είναι καταδικασμένες από την ίδια τη φύση του συστήματος ως συστήματος ατελείωτης μεγέθυνσης».*¹⁵

B) απέναντι στο Κράτος:

*«Το κράτος, όπως γνωρίζουμε, είναι ένα ξέχωρο δημιούργημα των κυρίαρχων τάξεων, ένα επαγγελματικοποιημένο μονοπώλιο της βίας με στόχο να εξασφαλιστεί η καθυπόταξη και η εκμετάλλευση του ανθρώπου από άνθρωπο. Η ανθρωπολογία και η κοινωνική θεωρία έχουν καταδείξει τη βαθμιαία ανάδυση του από το ευρύτερο υπόβαθρο των ιεραρχικών σχέσεων, τις ποικίλες μορφές και βαθμούς ανάπτυξής του, το πλήρες περίγραμμά του με το σύγχρονο εθνικό κράτος και πιθανόν τη μελλοντική και πιο ολοκληρωμένη μορφή του με το ολοκληρωτικό κράτος».*¹⁶

Ιδιαίτερα αυτές οι τελευταίες αντιλήψεις (περί μεταρρυθμίσεων και Κράτους), σαφώς αντλούν από τη μεγαλύτερη επιρροή που δέχθηκε η κοινωνική οικολογία: τον αναρχισμό. Αν και ο ίδιος ο Μπούκτιν παραδέχεται πως πάντα η αντίληψη του αναρχισμού για τους θεσμούς ήταν ιδιαίτερα «προβληματική», αυτό που “κράτησε” από αυτό το κίνημα ήταν ως ένα βαθμό η «έμφασή του στην ηθική». «Ο αναρχισμός πάντοτε υπογράμμισε την ανάγκη για μια ηθική αναγέννηση και για μια αντικουλτούρα (με την καλύτερη δυ-

14. Murray Bookchin, *Η οικολογία και η επαναστατική σκέψη*, σ. 15.

15. Murray Bookchin, *Ξαναφτιάχνοντας την Κοινωνία*, σ. 134.

16. Murray Bookchin, *Η ριζοσπαστικοποίηση της φύσης*, σ. 31.

νατή έννοια της λέξης) ενάντια στην κυρίαρχη κουλτούρα».¹⁷

Εξάλλου, αυτά που υμνεί ο Μπούκτσιν στις τελευταίες σελίδες του *Άκου Μαρξιστή!* είναι και πάλι κάποια σημαντικά στοιχεία του αναρχισμού όπως: «η οργάνωση των αναρχοκομμουνιστών», «τα δίκτυα συνελύσεων των *grupos de afinidad* [ομάδων συγγένειας]», η «γενικότερη άποψη περί μιας “από τα κάτω” οργάνωσης του κινήματος» κτλ.¹⁸

Τέλος, καμιά δεκαριά χρόνια αφού κάνει την επίθεση στον Eric Hobsbawm¹⁹ για το ότι αντιμετώπισε στο ιστορικό του έργο τον αναρχισμό σαν μια «πρωτόγονη νοσταλγία του παρελθόντος», αναδεικνύει και πάλι στην πολεμική του μπροσούρα *Κοινωνικός ή Lifestyle Αναρχισμός* κάποια από τα σημαντικότερα στοιχεία αυτής της πρακτικής: «Το πιο δημιουργικό στοιχείο του παραδοσιακού αναρχισμού είναι η αφοσίωσή του σε τέσσερις βασικές αρχές: μια συνομοσπονδία των αποκεντρωμένων κοινοτήτων, μια σταθερή αντίσταση στον κρατισμό, μια πίστη στην άμεση δημοκρατία και ένα όραμα μιας ελευθεριακής κομμουνιστικής κοινωνίας».²⁰

Παρατηρήσεις Εξόδου

Η κοινωνική οικολογία δεν ήταν όμως απλώς ένα συνταίριασμα διάφορων ιδεών ή θεωριών. Το 1973, ο ίδιος ο Μπούκτσιν μαζί με τον Daniel Chodoroff ίδρυσαν το Ινστιτούτο Κοινωνικής Οικολογίας, ένα σχολείο που δημιουργήθηκε μέσα σε πανεπιστημιακό κτίριο. Εκεί από το 1974 μέχρι το 1981 κατασκευάστηκαν «κτίρια που χρησιμοποιούσαν ως μορφή ενέργειας την ηλιακή, τεχνητές λίμνες με ψάρια, ανεμόμυλοι και καινούργιες μορφές οργανικής ή βιολογικής καλλιέργειας. Φτιάχναμε επίσης», λέει ο Μπούκτσιν, «τρόφιμα δίχως καμιά απολύτως χρήση χημικής ουσίας». Η φοίτηση στο Ινστιτούτο ήταν τρίμηνη, και στην πρώτη του δεκαετία πέρασαν από εκεί περισσότεροι από χίλιους φοιτητές. «Αυτό που είχε για μας τη μεγαλύτερη σημασία και σφράγισε το πνεύμα του Ινστιτούτου δεν ήταν οι νέες εναλλακτικές τεχνολογίες που αναπτύξαμε αλλά η εμπέδωση της θεωρίας της κοινωνικής οικολογίας, η οποία είναι αντιεραρχική και αντίθετη σε κάθε μορφή κυριαρχίας. Η θεωρία αυτή είναι πλήρως εναρμονισμένη με τον αναρχισμό και δεν είναι τυχαίο ότι οι περισσότεροι από μας ήσαν συνειδητά επηρεασμέ-

17. ό.π., σ. 43.

18. Murray Bookchin, *Άκου Μαρξιστή!*, σσ. 55-65.

19. Murray Bookchin, *Ξαναφτιάχνοντας την Κοινωνία*, σ. 173.

20. Murray Bookchin, *Κοινωνικός ή Lifestyle Αναρχισμός*, σ. 87.

νοι από την αναρχική θεώρηση».²¹

Ο Μπούκτσιν πίστευε στην άμεση, οικολογικά προσανατολισμένη, δράση χωρίς αυτό να σημαίνει πως παραδόθηκε στον ακτιβισμό. Λόγω της εμφανούς, όλες αυτές τις δεκαετίες, πίεσης που δεχόταν το περιβάλλον από τον καπιταλισμό, τα οικολογικά γραπτά του τού '60 και του '70 διαπνέονταν συνήθως από ένα ύφος «έκτακτης ανάγκης». «*Αν ο άνθρωπος έπρεπε να αποκτήσει για τον εαυτό του τις συνθήκες της επιβίωσης για να ζήσει (όπως τόνισε ο Μαρξ), τώρα πρέπει να αποκτήσει τις συνθήκες της ζωής για να επιβιώσει. Με αυτή την αντιστροφή της σχέσης επιβίωσης και ζωής, η επανάσταση αποκτά μια νέα αίσθηση επείγουσας ανάγκης*».²² Η κυριαρχία, απέναντι σε τέτοιου είδους διατυπώσεις, κατηγορούσε πάντοτε τους οικολόγους ότι κινδυνολογούν και έπειτα τους ζητούσαν ακρίβεια στην κινδυνολογία τους. «*Συχνά ρωτούν τους οικολόγους, μάλλον χλευαστικά, να προσδιορίσουν με επιστημονική ακρίβεια το οικολογικό οριακό σημείο αντοχής της φύσης – το σημείο στο οποίο ο φυσικός κόσμος θα καταπλακώσει τον άνθρωπο. Αυτό είναι σα να ζητάμε από έναν ψυχίατρο την ακριβή στιγμή που ένας νευρωτικός θα περάσει στην ψυχωτική κατάσταση. Ποτέ δεν είναι δυνατόν να δοθεί μια τέτοια απάντηση*».²³ Όλα αυτά είναι ζητήματα προς συζήτηση, την οποία κάνουμε με την πλάτη στον τοίχο όσο περνάνε τα χρόνια και η οικολογική καταστροφή είναι εκεί – με την έννοια ότι φαίνεται να προσεγγίζουμε το πεπερασμένο του βιολογικού όντος που αποτελεί ο άνθρωπος.

Ίσως για να μη φτάσουμε ποτέ εκεί θα πρέπει να ευαισθητοποιηθούμε γύρω από κάποιες εξίσου σημαντικές ανησυχίες που διαφαίνονταν ήδη από τον 19ο αιώνα. «*Η γεμάτη ανησυχία παρατήρηση του Μπακούνιν για την “αστικοποίηση” της εργατικής τάξης μπορεί να συνδυαστεί με το φόβο του Μαρξ ότι μπορεί να έρθει μια μέρα όπου οι μελλοντικές γενιές των εργατών θα θεωρούν τον καπιταλισμό τόσο πολύ δεδομένο ώστε να φαίνεται σαν μια “φυσιολογική” μορφή ανθρώπινων πραγμάτων και όχι ως κοινωνία που περιορίζεται σε μια ειδική περίοδο της ιστορίας*».²⁴ Το ότι η εκμετάλλευση σήμερα θεωρείται φυσική, ότι κάποια από τα όρια του κόσμου μας θεωρούνται βιολογικά (φύλο ή φυλή), ότι η ιεραρχία θεωρείται «αναγκαίο κακό»,

21. Murray Bookchin, *Τι είναι κοινωνική οικολογία*, σ. 74.

22. Murray Bookchin, *Η οικολογία της ελευθερίας*, σ. 14.

23. *ό.π.*, σ. 45.

24. *ό.π.*, σ. 184.

ότι η καταπίεση θεωρείται «λογική σε μια τέτοια εποχή», ότι «έτσι είναι τα πράγματα και δεν αλλάζουν»... όλες αυτές είναι οι μυστικοποιήσεις που πρέπει να σπάσουμε, τα φετίχ και τα τοτέμ που χρήζουν αποτοτεμοποίησης. Και, ίσως, κάποιες από τις ιδέες της κοινωνικής οικολογίας μπορεί να φανούν χρήσιμες σε ένα τέτοιο έργο ρήξης, όπου πρέπει να απομακρύνουμε τη δράση από τη συνήθεια, τη σκέψη από την οκνηρία, και τη φαντασία από το υπερβασιακό κλουβί της.

3. Παραγωγή, Σπάνη, Τεχνολογία, Μόχθος, Μαρξ και Μαρξισμός

Η κοινωνική οικολογία, όπως είπαμε, έχει εν μέρει μαρξιστικές καταβολές. Αυτές οι καταβολές έχουν κάνει πιο ορατά τα στίγματά τους στο ζήτημα της αντικειμενικότητας (της ηθικής) αλλά και σε ένα τμήμα του ζητήματος της παραγωγής. Σε σχέση με αυτό το τελευταίο, ο Μπούκτσιν ειδικά έχει γράψει πολλές φορές για το θέμα της σπάνης των αγαθών σε μια μετεπαναστατική κοινωνία. Το ζήτημα της σπάνης είχε απασχολήσει, βέβαια, και τον ίδιο τον Καρλ Μαρξ ο οποίος έβλεπε την επιβολή του εργοστασιακού τρόπου παραγωγής ως ένα στάδιο για τον κομμουνισμό, ένα στάδιο που θα παρείχε στις μέλλουσες κοινωνίες ένα τεχνικό επίπεδο που θα ήταν ικανό να φέρει την ανθρωπότητα στο σύνολό της από την επιβίωση στην ασφάλεια ενός τρόπου ζωής, πιο σωστά «από το βασίλειο της αναγκαιότητας στο βασίλειο της ελευθερίας». *«Μια ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων είναι απολύτως αναγκαία προϋπόθεση [του κομμουνισμού] επειδή, χωρίς αυτήν, η στέρηση θα γενικευθεί και με τη στέρηση ο αγώνας για τις αναγκαίες κι όλη η παλιά βρωμοδουλειά αναγκαστικά θα αναπαραγόταν»* (Μαρξ-Ενγκελς, *Η Γερμανική Ιδεολογία*, 1846).

Από τη μεριά του, ο Μπούκτσιν αν και παραδέχεται πως ο καπιταλισμός έφερε την τεχνική εξέλιξη στο απόγειό της, ισχυρίζεται πως η κατάσταση έμοιαζε πάντα να είναι εκτός ελέγχου σε ένα σύστημα που επιβάλλει το μόχθο και την εκμετάλλευση. Η πρότασή του δεν είναι η αναμόρφωση των στόχων της καπιταλιστικής τεχνολογίας αλλά η αλλαγή του κοινωνικού μοντέλου που θα έπρεπε να αξιοποιήσει την τεραστίων δυνατοτήτων τεχνολογία. Αυτό που μοιράζονται Μαρξ και Μπούκτσιν σε αυτό το πλαίσιο συζήτησης είναι η θέληση «κατάργησης του μόχθου», της μισθωτής σκλαβιάς όπως το έβλεπαν και οι δύο. Ο Μπούκτσιν ρητά διατείνεται ότι «[θ]α έπρεπε πάντα να έχουμε στον νου μας το διαχωρισμό μεταξύ ευχάριστης,

ηδονικής, απολαυστικής εργασίας, και απεχθούς μόχθου».²⁵ Αντίστοιχα, ο Μαρξ έκανε το διαχωρισμό ανάμεσα στη μισθωτή καπιταλιστική εργασία και τη «ζωντανή εργασία». Ωστόσο, ο Μπούκτσιν θα διαχωριστεί από τη μαρξική ανάλυση στο ζήτημα της κυριαρχίας στη φύση, της θετικότητας του καπιταλισμού αλλά και της αντιμετώπισης του τεχνολογικού ζητήματος.

«Η κυριαρχία πάνω στη φύση» και ο Μαρξ

Ο Μπούκτσιν, λοιπόν, δεν αποδεχόταν τον επαναστατικό ρόλο του καπιταλισμού και της τεχνικής του, κάτι που δεν ίσχυε και για τον Μαρξ: «*Η φύση γίνεται για πρώτη φορά απλά αντικείμενο για την ανθρωπότητα, τίποτε παραπάνω από ένα χρήσιμο υλικό. Παύει να αναγνωρίζεται σαν αυτόνομη δύναμη και η θεωρητική γνώση των ανεξάρτητων νόμων της δεν εμφανίζεται παρά σαν στρατήγημα μηχανευμένο για να την υποτάξει στις ανθρώπινες απαιτήσεις είτε σαν αντικείμενο κατανάλωσης είτε σαν μέσο παραγωγής. Ακολουθώντας αυτή την τάση, το κεφάλαιο[...] τα καταστρέφει όλα και, πάντα επαναστατικό, καταρρίπτει κάθε εμπόδιο που αποτελεί τροχοπέδη στην ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων, την επέκταση των αναγκών, την ποικιλία της παραγωγής και την εκμετάλλευση κι ανταλλαγή φυσικών και πνευματικών δυνάμεων» (Κ. Μαρξ, *Grundrisse*, 1857). Ο Μαρξ, για τον Μπούκτσιν, καταρχήν θέτει σωστά το ζήτημα της σπάνης, της τεχνολογίας, του καπιταλισμού και, εν τέλει, του κομμουνισμού, αλλά το θέτει σαν ένα αυστηρά οικονομικό ή παραγωγικό ζήτημα. «*Οι άνθρωποι μπορεί να διαφέρουν από τα ζώα εξαιτίας της συνείδησης, της θρησκείας ή οτιδήποτε άλλο θέλετε, αλλά αρχίζουν να διακρίνονται οι ίδιοι από αυτά μόνον όταν αρχίζουν να παράγουν τα μέσα για την επιβίωσή τους» (Μαρξ-Ένγκελς, *Η Γερμανική Ιδεολογία*).**

Αντίθετα ο Μπούκτσιν λέει πως «[β]ασική για τον αντιεξουσιαστικό σοσιαλισμό είναι η ιδέα πως η ιεραρχία και η κυριαρχία δεν είναι υποδεέστερες της ταξικής κυριαρχίας και της οικονομικής εκμετάλλευσης, ότι στην πραγματικότητα είναι πιο θεμελιακές για την κατανόηση του σύγχρονου επαναστατικού σχεδίου. Προτού ο άντρας αρχίσει να εκμεταλλεύεται τον άντρα, άρχισε να κυριαρχεί πάνω στη γυναίκα. Ακόμη νωρίτερα – αν δεχτούμε την άποψη του Πολ Ραντέν– ο γέρος άρχισε να κυριαρχεί πάνω στον νέο διαμέ-

25. Murray Bookchin, *Προς μια απελευθερωτική τεχνολογία*, σ. 15.

σου μιας ιεραρχίας ηλικιακών ομάδων, γεροντοκρατιών και προγονολατρείας».²⁶

Ο Μπούκτσιν ισχυρίζεται ότι «δεν μπορεί να υπάρξει μια μαρξιστική θεωρία της οικογένειας, του φεμινισμού ή της οικολογίας, γιατί ο Μαρξ αρνείται την ύπαρξη των προβλημάτων που θέτουν ή, ακόμη χειρότερα, τα μετατρέπει σε οικονομικά. Έτσι, απόπειρες δημιουργίας ενός μαρξιστικού φεμινισμού τείνουν να εκφυλίζονται σε “μισθό για τις νοικοκυρές”, μιας μαρξιστικής ψυχολογίας σε μια μαρκουζιανή ανάγνωση του Φρόιντ και μιας μαρξιστικής οικολογίας στο “η ρύπανση είναι επικερδής»».²⁷

Μάλιστα ο ελλιπής λόγος του Μαρξ γύρω από αυτές τις ιεραρχίες έχει άμεση σχέση με την κυριαρχία του ανθρώπου στη φύση. Η κυριαρχία του ανθρώπου στη φύση γίνεται μέσω του εξορθολογισμού της παραγωγής, μέσω της επιβολής του καπιταλισμού – πράγμα το οποίο βέβαια νομιμοποιείται τόσο από τους ίδιους τους καπιταλιστές, τους αστούς της εποχής, αλλά και τον ίδιο τον Μαρξ και τους οπαδούς του. Ο Μαρξ θεωρεί, όπως είδαμε, την καθυπόταξη της φύσης ως ένα σημάδι προόδου. Για την ακρίβεια, ταυτίζει τη φύση με το μεταφυσικό και το θρησκευτικό στοιχείο. Και πώς συνδέονται, εν τέλει, όλα αυτά, παραδείγματος χάριν με την παραγνώριση από τον Μαρξ και τον μαρξισμό της γυναικείας καταπίεσης και ιεραρχίας;

Οι Αντόρνο και Χόρκχαϊμερ τονίζουν στη *Διαλεκτική του Διαφωτισμού* ότι, σε κάποια ιστορική φάση που δεν μπορούμε να χρονολογήσουμε με ακρίβεια, «[η] γυναίκα έγινε η ενσάρκωση της βιολογικής λειτουργίας, η εικόνα της φύσης που η καθυπόταξή της αποτελούσε την περγαμηνή αυτού του πολιτισμού. Επί χιλιετηρίδες οι άνθρωποι ονειρεύονταν να αποκτήσουν απόλυτη κυριαρχία πάνω στη φύση, να μετατρέψουν τον πλανήτη σε ένα τεράστιο κυνηγετικό πεδίο. Με αυτό συνδέθηκε η αντίληψη για τον άνθρωπο σε μια ανδροκρατούμενη κοινωνία. Αυτό ήταν η σημασία της λογικής, το μεγαλύτερο καύχημά του. [...] Εκεί που η εξουσίαση της φύσης είναι ο αληθινός σκοπός, η βιολογική κατωτερότητα είναι ένα εκτυφλωτικό στίγμα. Η αδυναμία που έχει εντυπωθεί από τη φύση είναι ένα βασικό κίνητρο για επιθετικότητα». Αυτοί οι συλλογισμοί αποτελούσαν βέβαια και μια από τις κυριότερες θεματολογικές ενασχολήσεις του ριζοσπαστικού οικο-φεμινισμού που προσδέθηκε στην κοινωνική οικολογία από τη δεκαετία του '70.²⁸

26. Murray Bookchin, *Ο μαρξισμός σαν αστική κοινωνιολογία*, σ. 21.

27. *ό.π.*, σ. 23.

28. Murray Bookchin, *Οικολογία της Ελευθερίας*, σ. 96.

Προς μια απελευθερωτική τεχνολογία

Είδαμε πως ο Μπούκτσιν μέσα από κείμενά του της δεκαετίας του '70 και του '80 έκανε κριτική στο ότι ο Μαρξ και ο μαρξισμός νομιμοποιούν πλήρως την κυριαρχία του ανθρώπου επί της φύσης μέσω του «παραγωγικού εξορθολογισμού» και της «ουδέτερης τεχνολογίας». Η κριτική, ωστόσο, αρχίζει ήδη από το 1965 με το έργο του *Προς μια απελευθερωτική τεχνολογία*. Στον πρόλογο αυτού του βιβλίου είναι που ο Μπούκτσιν θέτει κάποια ερωτήματα πρωτάκουστα ίσως και για την ελευθεριακή παράδοση στην οποία ανήκει: «Ο σκοπός της μπροσούρας αυτής είναι να διερευνήσει τρία ερωτήματα. Ποιο είναι το απελευθερωτικό δυναμικό της σύγχρονης τεχνολογίας, τόσο υλικά όσο και πνευματικά; Ποιες τάσεις, αν υφίστανται, αναδιαμορφώνουν τη μηχανή ώστε να χρησιμοποιηθεί σε μια λειτουργική, προσανατολισμένη στον άνθρωπο κοινωνία; Και, τέλος, πώς μπορεί η νέα τεχνολογία και οι πλουτοπαραγωγικές πηγές να χρησιμοποιηθούν με έναν οικολογικό τρόπο – δηλαδή να προάγουν την ισορροπία της φύσης, την πλήρη ανάπτυξη των φυσικών περιφερειών και τη δημιουργία οργανικών, ανθρωπιστικών κοινοτήτων;».²⁹

Ας περιγράψουμε, εν συντομία, κάποια βασικά πορίσματα των κοινωνικών οικολόγων, σε σχέση με το ζήτημα της τεχνικής, με βάση τα πυκνά γραπτά του Μπούκτσιν.

α) Μια πρωταρχική σημασία της τεχνικής είναι, για την κοινωνική οικολογία, το ότι μια μηχανή συνήθως επαυξάνει ή αντικαθιστά τη δύναμη των μυών ενός εργάτη/εργαζόμενου, κάτι που έχει βέβαια ως αποτέλεσμα την ανάγκη λιγότερης εργασίας. Αυτό είναι ένα αποτέλεσμα που θα μπορούσε, φυσικά, να αξιοποιηθεί σε «μια κοινωνία χωρίς εργασία» ή τουλάχιστον με πολύ λιγότερη εργασία. Σε αυτό το ζήτημα, εξάλλου, ο Μπούκτσιν είναι διατεθειμένος να συμμαχήσει με όλες εκείνες τις δυνάμεις των ουτοπιστών του παρελθόντος για να υποστηρίξει αυτό το σημαντικότερο κομμάτι του προτάγματός του, όπως φαίνεται τουλάχιστον και από το παρακάτω απόσπασμα: «Σχεδόν μισό αιώνα πριν, ενώ οι σοσιαλδημοκράτες και κομμουνιστές θεωρητικοί φλυαρούσαν μαλακωδώς περί μιας κοινωνίας με “δουλειά για όλους”, οι *da da*, αυτοί οι υπέροχοι τρελοί, απαιτούσαν “ανεργία για τον καθένα”. Οι δεκαετίες δεν έχουν αφαιρέσει τίποτα από τη σπουδαιότητα αυτής της απαίτησης, αντίθετα έχουν προσθέσει περαιτέρω νόημα στο περιεχόμενό της».³⁰

29. Murray Bookchin, *Προς μια απελευθερωτική τεχνολογία*, σ. 7.

30. *ό.π.*, σ. 75.

β) Μια επίσης σημαντική παράμετρος της σημερινής τεχνικής που θα μπορούσε να διερευνηθεί για μια απελευθερωμένη κοινωνία είναι η αξιολόγηση του θέματος της ενέργειας (τόσο ως προς το ζήτημα της αφθονίας όσο και ως προς το θέμα της μικρότερης δυνατής οικολογικής καταστροφής). Ο Μπούκτσιν διαθέτει αρκετές σελίδες στην μπροσούρα του *Προς μια απελευθερωτική τεχνολογία* για να δώσει κάποιες κατευθυντήριες γραμμές για τη διερεύνηση του θέματος της ηλιακής ενέργειας (δηλαδή το ποιες είναι οι δυνατότητές της, το πώς θα μπορούσε να συλλέγεται και να αποθηκεύεται, πώς να συνδυαστεί με άλλες μορφές ενέργειας κτλ). Φυσικά, η ηλιακή ενέργεια είναι ένα μόνο παράδειγμα.

γ) Μια τρίτη, γενικότερη αλλά πολύ σημαντική, παράμετρος είναι ότι η τεχνολογία στον καπιταλισμό είναι μια εν γένει καπιταλιστική τεχνολογία, πράγμα που σημαίνει ότι σε μια κοινωνία ελεύθερη από κράτη, καπιταλισμούς, κυριαρχία και ιεραρχίες και το ίδιο το θέμα της τεχνολογίας αλλάζει χέρια και προσανατολισμό. Αυτή είναι μια από τις βασικές θέσεις της κοινωνικής οικολογίας ενάντια τόσο στους πρωτογονιστές όσο και στους μεταμοντέρνους που κρίνουν πως η τεχνολογία έχει απογίνει «ένα αυτόνομο όπλο που πυροβολεί ανεξέλεγκτα προς όλες τις κατευθύνσεις». Ο ίδιος ο Jacques Ellul έχει, δυστυχώς, βοηθήσει στο να αναπτυχθεί μια τέτοια εντύπωση: «Είναι η τεχνολογική συνοχή που σήμερα διευθετεί την κοινωνική συνοχή» (*The Technological Society*).

Ο Μπούκτσιν αντιτείνει πως: «*Η αποκήρυξη της τεχνολογίας[...] ως εγγενώς καταπιεστικής επί της ανθρωπότητας, στην ουσία υπηρετεί τη συσκότιση των συγκεκριμένων κοινωνικών σχέσεων που απονέμουν προνόμια στους εκμεταλλευτές ενάντια στους εκμεταλλεζόμενους[...] Πιο πολύ από οποιαδήποτε καταπιεστική κοινωνία στο παρελθόν, ο καπιταλισμός αποκρύβει την εκμετάλλευση επί της ανθρωπότητας υπό τη μεταμφίεση των "φετίχ" [...]. Όπως η άντληση υπεραξίας από την αστική τάξη κρύβεται πίσω από μια συμβατική ανταλλαγή μισθών με εργατική δύναμη που είναι μονάχα φαινομενικά ίση, έτσι και ο φετιχισμός του εμπορεύματος και οι κινήσεις του αποκρύβουν την κυριαρχία των οικονομικών και κοινωνικών σχέσεων του καπιταλισμού».³¹*

Από την άλλη, το ότι η τεχνολογία είναι «εν γένει καπιταλιστική» δεν προτρέπει τον Μπούκτσιν να τη δει απλώς ως ένα ουδέτερο μέσο, όπως έκανε ο Μαρξ έναν αιώνα πιο πριν.

31. Murray Bookchin, *Κοινωνικός ή Lifestyle Αναρχισμός*, σ. 49.

Φυσικά, αυτά τα ελάχιστα πορίσματα που μπορούμε εμείς να συνοψίσουμε εδώ έχουν δεκάδες παραδείγματα που τα στηρίζουν σχεδόν σε όλα τα βιβλία και κείμενα των κοινωνικών οικολόγων, μιας και το θέμα της τεχνολογίας για αυτούς είναι από τα πλέον σημαντικά. Εδώ αρκεστήκαμε σε μια σταχυολόγηση κάποιων θεμελιωδών επιχειρημάτων.

Σύνοψη;

Κλείνοντας, θα τεθεί ένας διαφορετικός προβληματισμός, που βοηθά να βλέπουμε τα πράγματα υπό μια πιο σφαιρική οπτική. Θα μπορούσαμε, άραγε, να συνοψίσουμε την κριτική της κοινωνικής οικολογίας, όπως αυτή αρθρώθηκε στις ΗΠΑ και τον Καναδά, μέσα από έναν Ευρωπαίο στοχαστή όπως ήταν ο Κορνήλιος Καστοριάδης; Κάτι τέτοιο θα φαινόταν ένα παράτολμο σχέδιο. Υπάρχει όμως ένα σημαντικό επιχείρημα που συνηγορεί υπέρ μιας τέτοιας σύνοψης-παραλληλισμού. Όλες οι τάσεις της ελευθεριακής και δημοκρατικής παράδοσης που καταλήγουν σε μια εκ βάθρων κριτική της καπιταλιστικής τεχνικής ξεκινούν από μία και μόνο συνιστώσα: την καταγγελία της στάσης του Μαρξ αλλά και του μαρξισμού απέναντι στο ζήτημα της τεχνοεπιστήμης.

Με αυτή την έννοια, δικαιούμαστε να κοιτάξουμε πίσω στον Καστοριάδη, ο οποίος από το 1955 διαπιστώνει την προβληματική σχέση του Μαρξ με τις κεντρικές καπιταλιστικές φαντασιακές σημασίες, μέρος των οποίων είναι η ανάπτυξη και η πρόοδος της παραγωγής.

Στο μαρξιστικό σύμπαν, *«ο άνθρωπος δεν παρουσιάζεται πια ως το ον που αυτογεννάζεται»*, σύμφωνα με τη δριμεία κριτική του Καστοριάδη, *«αλλά ως αυτός που έχει ως βλέψη “να δαμάσει, εξουσιάσει και μεταπλάσει τις δυνάμεις της φύσης” και που, όσο δεν το κατορθώνει αυτό πραγματικά, το αναπληρώνει μυθολογικά.*³² Έτσι, η ιστορία γίνεται πραγματική πρόοδος μέσα στην ορθολογική, δαμαστική, μεταπλαστική φύση και τις ανθρώπινες ανάγκες που ορίζουν το προς τι και το γιατί της κυριαρχίας αυτής.

Τέλος, όπως ακριβώς συμβαίνει και με την τρέχουσα έννοια, δεν έχει κανείς εδώ να ασχοληθεί ούτε με αυτό που παράγεται, ούτε με το γιατί της παραγωγής αυτής. Ο Μαρξ, που στη νεότητά του επέμενε στη *“σημασία που πρέπει να δίνουμε τόσο σε έναν καινούργιο τρόπο παραγωγής όσο και σε*

32. Ο Κ. Καστοριάδης παραπέμπει στην «Γενική εισαγωγή στην κριτική της πολιτικής οικονομίας», χειρόγραφο του 1857 του Κ. Μαρξ.

ένα καινούριο αντικείμενο παραγωγής”,³³ δεν αμφισβητεί αργότερα ούτε τα αντικείμενα ούτε τα μέσα της καπιταλιστικής παραγωγής, αλλά την ιδιοποίηση των μεν και των δε, την καπιταλιστική εκτροπή προς όφελος μιας ιδιαίτερης τάξης. Η τεχνική δεν έγινε μόνο “ουδέτερη”, αλλά θετική σε όλες της τις εκφάνσεις, τελεστικός νους/ratio».³⁴

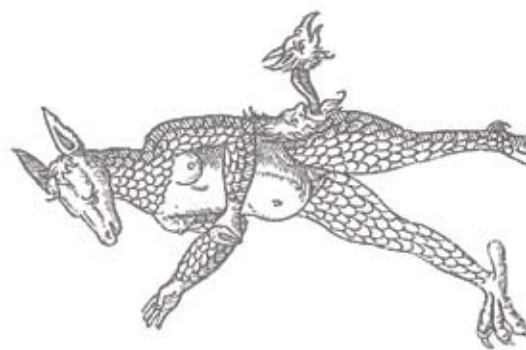
Και παρακάτω συνεχίζει: «Για τον Μαρξ του Κεφαλαίου[...] η καπιταλιστική τεχνολογία φαίνεται ως η ενσάρκωση της ορθολογικότητας.[...] Η τεχνολογία και η σφαίρα της κοινωνικής ζωής που βρίσκεται σε άμεση επαφή με αυτήν, δηλαδή η εργασία, δεν είναι πλέον για αυτόν αντικείμενα στοχασμού και πολιτικής δράσης: ανήκουν, κατά την περιφημη φράση του, στο “βασιλείο της αναγκαιότητας” πάνω στο οποίο μπορεί να αναγερθεί το “βασιλείο της ελευθερίας” μόνο με τη μείωση της εργασιακής μέρας ως πρώτο βήμα. Οι Ρώσοι μαρξιστές των χρόνων της Επανάστασης έσπρωξαν την ιδέα αυτή ως τις ακραίες της συνέπειες: ο Τρότσκι έφτασε στο σημείο να γράψει ότι ο τείλορισμός ήταν κακός στην καπιταλιστική του χρήση και καλός σε μια σοσιαλιστική χρήση,³⁵ ενώ ο Λένιν έθετε το άθροισμα “Εξηλεκτρισμός + Σοβιέτ = Σοσιαλισμός”».

Στη βάση αυτών των συλλογισμών, ο Καστοριάδης αναπτύσσει στη συνέχεια τα κεφάλαια «Η τεχνολογία υπό αμφισβήτηση» και «Η τεχνική σε μια μετεπαναστατική κοινωνία». Και σε αυτά ακριβώς τα επόμενα κεφάλαια είναι που παραδέχεται πως μόνο από τη δεκαετία του '70 και έπειτα ξεκινά, ανοιχτά, να τίθεται υπό αμφισβήτηση η ίδια η τεχνολογία, πρώτα στο επίπεδο της εργασίας. Εκεί είναι που βρίσκουμε και τη μοναδική αναφορά του Καστοριάδη στον Μπούκτσιν (συγκεκριμένα, η παραπομπή γίνεται στο έργο του Μπούκτσιν *Post-Scarcity Anarchism - Ο Αναρχισμός στην εποχή της μετα-σπάνης*). Και ίσως εκεί ακριβώς είναι, εντέλει, που συναντιούνται οι ελευθεριακές τάσεις της κοινωνικής οικολογίας με τις δημοκρατικές της κοινωνικής και ατομικής αυτονομίας, σε ένα ενιαίο πρόταγμα, με μια κοινή άποψη απέναντι στο ζήτημα της τεχνικής.

33. Ο Κ. Καστοριάδης παραπέμπει στα *Χειρόγραφα του 1844*, του Κ. Μαρξ.

34. Κορνήλιος Καστοριάδης, «Τεχνική», από *Τα Σταυροδρόμια του Λαβυρίνθου*, σ. 278.

35. Ο Κ. Καστοριάδης παραπέμπει στο *Τρομοκρατία και Κομμουνισμός*, του Λ. Τρότσκι.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ι

ΤΟ ΒΙΟΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΟ ΛΟΜΠΙ ΚΑΙ ΟΙ ΑΝΤΙΣΤΑΣΕΙΣ*

1.

Το λόμπι της βιοτεχνολογίας σε Αμερική και Ευρώπη

Το κυριότερο λόμπι της βιοτεχνολογίας στην αμερικάνικη ήπειρο είναι ο Οργανισμός Βιομηχανιών της Βιοτεχνολογίας (Biotechnology Industry Organization - BIO, www.bio.org), ο οποίος εκπροσωπεί περισσότερες από 1000 εταιρείες, πανεπιστήμια και ερευνητικά κέντρα (μεταξύ τους βρίσκονται όλοι οι κολοσσοί του τομέα: Monsanto, Bayer, DuPont, Novartis, Syngenta, Sanofi-Aventis, Astra Zeneca, BP Chemicals, αλλά και στρατιωτικά κέντρα ερευνών, όπως η U.S. Army Medical Research & Materiel Command). Κύριος σκοπός του είναι η προώθηση της βιοτεχνολογίας σε όλα τα επίπεδα, με την επιρροή του ως λόμπι για τη διασφάλιση πολιτικών φιλικών προς τη βιοτεχνολογία, την προπαγάνδα σε ΜΜΕ και τη δικτύωση και συνεργασία για την εξυπηρέτηση των σκοπών τους.

Κάθε χρόνο η BIO διοργανώνει συνέδρια με σκοπό την προώθηση των επενδυτικών ευκαιριών και των δημοσίων σχέσεων των εταιρειών που συμμετέχουν. Τα συνέδρια αυτά είναι για τις ομάδες αντίστασης στη βιοτεχνολογία το αντίστοιχο των διασκέψεων των G8 για τους πολέμιους της παγκοσμιοποίησης, και συναντούν κάθε χρόνο πάμπολλες αντιδράσεις, με αντι-συνέδρια και διαδηλώσεις να πραγματοποιούνται κατά τη διάρκειά τους. Στην Ευρώπη, η βιομηχανία της βιοτεχνολογίας αντιπροσωπεύεται από την EuropaBio (European Association of Bio-Industries, www.eurorabio.org). Δημιουργήθηκε το 1996 με έδρα τις Βρυξέλλες και αυτοπροσδιορίζεται ως «μη κερδοσκοπικός οργανισμός που εκπροσωπεί 25 Εθνικές Αντιπροσωπείες (Ενώσεις Εταιρειών Βιοτεχνολογίας από τις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, την Ελβετία και τη Νορβηγία). Οι Εθνικές

* Στο Παράρτημα Ι περιλαμβάνονται κείμενα από την προετοιμασία της κινητοποίησης ενάντια στο Γ' Συνέδριο Βιοτεχνολογίας, τον Οκτώβριο 2006. Το πρώτο κείμενο επιμελήθηκε ο Order 81, το δεύτερο σε πιο εκτεταμένη μορφή αποτέλεσε μέρος της πρόσκλησης που απήρθησαν το «ξενοδοχείο των ξένων» και τα «παιδιά του σωλήνα» προς άλλες συλλογικότητες για τη συμμετοχή τους στην κινητοποίηση, και το τρίτο είναι η προκήρυξη που καλούσε στην πορεία της 7ης Οκτωβρίου 2006 και υπογραφόταν από το «ξενοδοχείο των ξένων» και τα «παιδιά του σωλήνα».

Αντιπροσωπείες με τη σειρά τους εκπροσωπούν πάνω από 1500 Ευρωπαϊκές εταιρείες και βιομηχανίες όλων των μεγεθών που αναπτύσσουν ή εμπορεύονται εφαρμογές βιοτεχνολογίας».

Οι Ευρωπαίοι θιασώτες της βιοτεχνολογίας όταν εκφράζονται με δικά τους λόγια περιγράφουν ίσως καλύτερα τον τρόπο με τον οποίο επιδιώκουν να προωθήσουν το πρόγραμμά τους. Έτσι, ως δράση της EuroBio περιγράφεται «η προώθηση ενεργειών (lobbying) στα ανώτερα κέντρα λήψης αποφάσεων (Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Συμβούλιο Υπουργών και Συναντήσεις Κορυφής), ώστε μεταξύ άλλων:

- να δημιουργηθούν νομοθετικά πλαίσια που να ευνοούν τη βιοτεχνολογία και τις συναφείς επιστήμες στην Ευρώπη

- να εμπεδωθεί η σημασία της Βιοτεχνολογίας από τους Ευρωπαίους πολίτες

- να δημιουργηθεί πλαίσιο προβολής της Βιοτεχνολογίας στα μαζικά μέσα ενημέρωσης

- να εδραιωθεί ο ηγετικός ρόλος της Βιοτεχνολογίας ως πηγής δημιουργίας ευρωπαϊκού εισοδήματος».

Αποκαλυπτικό για τον τρόπο δράσης της EuroBio είναι το σκάνδαλο που είχε ξεσπάσει το 1997 όταν διέρρευσε η αναφορά της Burson Marsteller, κορυφαίας εταιρείας συμβούλων δημοσίων σχέσεων, η οποία είχε αναλάβει να σχεδιάσει τη στρατηγική που έπρεπε να χαραχθεί ώστε να δημιουργηθεί μια αρεστή εικόνα για τα γενετικά τροποποιημένα τρόφιμα στην Ευρώπη. Η ίδια εταιρεία ήταν αυτή που είχε ξελασπώσει την πολυεθνική εταιρεία χημικών Union Carbide μετά από την έκρηξη εργοστασίου της στην Ινδία που είχε προκαλέσει χιλιάδες θύματα. Οι οδηγίες που δίνονταν ήταν ξεκάθαρες:

«Πρέπει να αποφεύγονται ανοιχτοί διάλογοι στα Μ.Μ.Ε. σχετικά με τους κινδύνους των γ.τ.ο. γιατί είναι μάχες που εύκολα θα χαθούν.(...) Χρησιμοποιήστε πολιτικά πρόσωπα και έγκυρους δημοσιογράφους για να μεταφέρουν το μήνυμα και αποφεύγετε επίσης κατ' ιδίαν εμφανίσεις. Αυτό κάνει πιο έγκυρο το μήνυμα και δεν συνδέει την αξιοπιστία της πληροφορίας με το χώρο των βιομηχανιών βιοτεχνολογίας και την επιδίωξη κέρδους.(...) Τα Μ.Μ.Ε. πρέπει να παρέχουν υλικό με θετικά, ανθρώπινα μηνύματα που να γεννούν ελπίδα, ικανοποίηση, φροντίδα».

Η πανάκριβη καμπάνια δημοσίων σχέσεων της EuroBio στα Μ.Μ.Ε. αποδείχθηκε τελικά αποτυχημένη και αυτό οφείλεται σε μεγάλο βαθμό

στις διαφορετικές συνθήκες που επικρατούν στα ευρωπαϊκά Μ.Μ.Ε., όπου η επιρροή των εταιρειών δεν είναι τόσο έντονη ώστε να πνίγονται ολοσχερώς οι αντιγωνίες στο θέμα των γ.τ.ο. Όσον αφορά όμως την επιρροή στις αποφάσεις και απόψεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, η EuroBio παίζει σημαντικό ρόλο και έχει καταφέρει να κάνει αισθητή την παρουσία της πιέζοντας εκ των έσω για την επιβολή φιλικών νομοθεσιών και την εξασφάλιση ερευνητικών κονδυλίων.

Οι εκπρόσωποι του λόμπι της βιοτεχνολογίας στην Ελλάδα

Στον ελληνικό χώρο και μέχρι το 1999, όσες προσπάθειες για την εμπορική ή πειραματική καλλιέργεια γ.τ. προϊόντων είχαν εγκριθεί, πραγματοποιούνταν με την πρωτοβουλία των εταιρειών του χώρου. Η εμπορική εφαρμογή της βιοτεχνολογίας στη χώρα αντιπροσωπευόταν από αυτές τις εταιρείες με τη συνδρομή πανεπιστημιακών και ερευνητών που εμπλέκονταν στη σχετική έρευνα. Ωστόσο, καμία θεσμοθετημένη προσπάθεια επιρροής –με τη μορφή λόμπι και οργανωμένης δημόσιας προπαγάνδας που να υποστηρίζει τα συμφέροντα της βιοτεχνολογίας όπως υφίσταται στο εξωτερικό– δεν υπήρχε μέχρι και το 2002, όποτε και ιδρύθηκε η εταιρεία Βιονοβα Ε.Ε. Από την ίδρυσή της η Βιονοβα (www.bionova.gr) αυτοπροσδιορίστηκε ως «εταιρεία παροχής συμβουλευτικών υπηρεσιών και εκδόσεων, η οποία δραστηριοποιείται στον τομέα των βιοεπιστημών, κυρίως της βιοτεχνολογίας, και με συστηματικές, συνεχώς αναπτυσσόμενες και πολύμορφες δραστηριότητες καλύπτει ουσιαστικές ανάγκες όλων των εμπλεκόμενων παραγόντων του χώρου».

Αναλυτικά οι τομείς δραστηριότητας της Βιονοβα είναι:

– Εκπροσώπηση στην Ελλάδα της EuroBio από το 2004, ως EuroBio Hellas, που εκτός από το να εξυπηρετεί τις αρχές που πρεσβεύει η EuroBio «*συνδέει όλες τις πιθανές εμπορικές εφαρμογές, απότοκες της Βιοτεχνολογικής έρευνας στην Ελλάδα και την Νοτιοανατολική Ευρώπη με τους καταλληλότερους αποδέκτες στην Ε.Ε., μέσα από ένα δίκτυο 1800 Ευρωπαϊκών εταιρειών*».

– Έκδοση του περιοδικού «ΒΙΟ» μέσω του οποίου ενημερώνει για θέματα βιοτεχνολογίας τον ιατρικό, περιβαλλοντικό και αγροτικό τομέα (για την Κόκκινη, τη Λευκή και την Πράσινη Βιοτεχνολογία, όπως αποκαλούνται). Εκδίδει επίσης βιβλία, όπως το *Γενετικά Τροποποιημένα Τρόφιμα* το 2004, το οποίο «*απευθύνεται εξίσου πειστικά στο επιστημονικό μα και στο*

ευρύ κοινό, [είναι] γραμμένο με πίστη στην επιστημονική δεοντολογία και αλήθεια [και] φιλοδοξεί να συμβάλλει σε μία ενημέρωση δίχως προκαταλήψεις και σε μία συζήτηση που θα περιλαμβάνει περισσότερα επιχειρήματα παρά κραυγές». Το βιβλίο υπογράφεται από έναν πανεπιστημιακό και από έναν ερευνητή του Εθνικού Ιδρύματος Αγροτικής Έρευνας.

- Πραγματοποίηση ετήσιων διεθνών συνεδρίων βιοτεχνολογίας και σεμιναρίων στην Ελλάδα (www.igbf.gr). Καλεσμένοι στα συνέδρια είναι μεταξύ άλλων ηχηρά ονόματα της επιστήμης, όπως πανεπιστημιακοί βραβευμένοι με νόμπελ καθώς και εκπρόσωποι κρατικών φορέων, όπως ερευνητές κρατικών ιδρυμάτων και στελέχη υπουργείων. Το 1ο συνέδριο είχε πραγματοποιηθεί το 2004 υπό την αιγίδα 4 υπουργείων (Υγείας και Κοινωνικής Αλληλεγγύης, Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων, Εθνικής Παιδείας, Πολιτισμού) και αρκετών βιομηχανιών του χώρου. Το 2ο συνέδριο πραγματοποιήθηκε τον Ιούλιο του 2005, ενώ το 3ο τον Οκτώβριο του 2006. Μεταξύ άλλων οργανώνει σεμινάρια και συναντήσεις ενημέρωσης με διάφορες θεματολογίες.

- Τέλος, με την ονομαζόμενη «τεχνομεσιτεία βιοτεχνολογίας» επιδιώκει «να παράσχει νομικές υπηρεσίες για την εξασφάλιση δικαιωμάτων ευρεσιτεχνίας (πατέντες) σε τοπικό ή παγκόσμιο επίπεδο και, μετά από έρευνα καταλληλότητας και εντοπισμό υποψηφίων χρηματοδοτών (*venture capitalists*), βοηθά στην Εύρεση Χρηματοδότησης Ελληνικών Επιχειρήσεων Βιοτεχνολογικού προσανατολισμού».

Τακτικές και ευσεβείς πόθοι

Ιδρυτές της Βιοπونا Ε.Ε. είναι, μεταξύ άλλων, πανεπιστημιακοί καθηγητές από τα πανεπιστήμια Κρήτης και Αθηνών ενώ η εταιρεία έχει δημιουργήσει ένα δίκτυο ατόμων που εμπλέκει αντιπροσώπους εταιρειών και συμβούλους επιχειρήσεων με πανεπιστημιακούς και ερευνητές, προσπαθώντας έτσι να δώσει πολυμορφική οντότητα στον ελληνικό βιοτεχνολογικό τομέα και να «προαγάγει τη συνεργασία της ακαδημαϊκής κοινότητας και του κόσμου των επιχειρήσεων».

Τα άμεσα ενδιαφέροντα των υπερμάχων της βιοτεχνολογίας, τα οποία ευελπιστούν να τα δουν να αναπτύσσονται στον ελλαδικό χώρο, διαφαίνονται από τα θέματα που παρουσιάζονται στα ετήσια συνέδρια: Έρευνα και εφαρμογή των γενετικά τροποποιημένων φυτών, επιχειρηματική διάσταση της επιστημονικής έρευνας με διασύνδεση των ερευνητικών ομάδων και ερ-

γαστηρίων με δημόσιες και ιδιωτικές επιχειρήσεις. Χαρακτηριστικός επίσης για το πώς αντιλαμβάνονται την ελληνική πραγματικότητα οι υπέρμαχοι της βιοτεχνολογίας είναι και ο τρόπος που αντιμετωπίζουν τον προβληματισμό για τις τυχόν συνέπειες των γ.τ.ο. και τις ευαισθησίες της συντριπτικής πλειοψηφίας του κόσμου. Στο συνέδριο του 2004 και στην παρουσίαση του αντιπροέδρου της Βιοπονιάς Ν. Αλεβιζόπουλου, ένα από τα τελευταία στη σειρά σπουδαιότητας προβλήματα για την ανάπτυξη της βιοτεχνολογίας στην Ελλάδα είναι η «κοινωνική παρανόηση, λ.χ. αντι-παγκοσμιοποίηση» – έτσι ο αντιπρόεδρος ξεμπέρδεψε γρήγορα με τον προβληματισμό που γεννά την αμφισβήτηση της βιοτεχνολογίας.

Οι πολιτικοί εκπρόσωποι

Το πλαίσιο της ανάπτυξης και επένδυσης σε καινοτόμες τεχνολογίες με το οποίο στολίζεται η διευκόλυνση της δράσης των εταιρειών βιοτεχνολογίας προκύπτει και από τις δηλώσεις και την παρουσία κυβερνητικών εκπροσώπων σε συνέδρια καθώς και σε κάθε άλλη ευκαιρία για τοποθέτηση επί του θέματος. Στο συνέδριο του 2004 μεταξύ άλλων καλεσμένοι ήταν και ο Γ.Γ. του Εθνικού Ιδρύματος Έρευνας και Τεχνολογίας, ο οποίος επισήμανε ότι «η πολιτεία είναι έτοιμη να συμβάλλει στην εξέλιξη της Ελληνικής Βιοτεχνολογίας με αποφασιστικό τρόπο». Στο ίδιο συνέδριο, ο τότε υφυπουργός Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων τόνισε, με μετριοπάθεια, ότι «οι μεγάλες ευκαιρίες ανάπτυξης της βιοτεχνολογίας θα πρέπει να σέβονται τις κοινωνικές ευαισθησίες των Ελλήνων πολιτών». Σε άλλες περιπτώσεις, πάλι, ο Γ. Παπανδρέου, προεκλογικά, μιλούσε επίσης για μια στρατηγική που θα «παράγει περιβαλλοντικές αξίες και θα δώσει νέες ευκαιρίες για τους νέους αγρότες και νέους επιστήμονες της βιοτεχνολογίας και της γενοτικής», ενώ τον Απρίλιο του 2005 στο συνέδριο με θέμα «Βιοτεχνολογία και Τεχνολογία Τροφίμων» που διοργάνωσαν η Ένωση Ελλήνων Χημικών και ο Πανελλήνιος Σύλλογος Χημικών Μηχανικών, με τη συμπαράσταση της Βιοπονιάς, ο υπουργός Ανάπτυξης Δ. Σιούφας τόνισε ότι «οι εφαρμογές της βιοτεχνολογίας έχουν συμβάλει σημαντικά στη βελτίωση της ποιότητας και στην παραγωγή νέων συστατικών καθώς και νέων ειδών τροφίμων, όπως τα λειτουργικά τρόφιμα (...) είναι ανάγκη οι ερευνητικές ομάδες που ασχολούνται με τη βιοτεχνολογία και την τεχνολογία τροφίμων να συνδέσουν στενότερα την έρευνά τους με την παραγωγή και την οικονομική ανάπτυξη».

Πίσω από το επίσημο προσώπιο

Η Βιονοβα, ως EuropaBio Hellas, ακολουθεί ξεκάθαρα τις πάγιες τακτικές των μηχανισμών της βιοτεχνολογίας όπως ήδη έχουν εφαρμοστεί στο εξωτερικό, εξυπηρετώντας έτσι την προπαγάνδα που παρουσιάζει την επικράτηση των γ.τ.ο. ως αναπόφευκτο βήμα για την ανάπτυξη.

Διαθέτοντας ως ανεξάντλητη πηγή υποστήριξης τις εμπλεκόμενες εταιρείες, εκδίδει περιοδικά και βιβλία και στήνει καλά οργανωμένα συνέδρια, με διεθνείς καλεσμένους κορυφής και κρατικούς εκπρόσωπους τα οποία τους παρέχουν ένα αξιόπιστο και υψηλού κύρους χαρακτήρα, αποφεύγοντας κάθε συνειρμό για τον στεννό κερδοσκοπικό χαρακτήρα των μηχανισμών που αντιπροσωπεύουν.

Απροκάλυπτα επίσης παρουσιάζονται και ως οι φορείς που θα μεσολαβήσουν για τη νομική κάλυψη και τη μεσιτεία εξεύρεσης διεθνών προστατών που θα χρηματοδοτήσουν την έρευνα και το πατεντάρισμά της. Δίνουν με αυτό τον τρόπο την απαραίτητη παρότρυνση στους επιστήμονες του χώρου να μπουν για τα καλά στο παζάρι της συνεργασίας με τις μεγάλες εταιρείες, που θα τους καλύψουν οικονομικά και φυσικά θα επωμιστούν τα οφέλη και την εγκυρότητα της ερευνητικής τους δουλειάς. Η επιρροή των εταιρειών στους κρατικούς μηχανισμούς αποκτά λοιπόν ένα θεσμοθετημένο άλλοθι: αποφεύγει τη ρετσινιά της συνεργασίας με «μεγάλες βρώμικες πολυεθνικές που προωθούν τα μεταλλαγμένα» και ενδύεται το ενάρετο καθήκον της «επιχειρηματικής δραστηριότητας, της οικονομικής και επιστημονικής προόδου σε συνεργασία με την ελληνική ακαδημαϊκή κοινότητα».

Οι εκδόσεις περιοδικών και βιβλίων, από την άλλη, δίνουν φωνή και επιστημονική αξιοπιστία σε όποια θέματα αφορούν τους εμπλεκόμενους του χώρου και δελεάζουν το επιστημονικό κοινό με το κύρος και τη συσχέτισή του με το μέτωπο της διεθνούς επιστημονικής έρευνας πάνω σε “καυτά” θέματα. Έτσι αποτείνονται από τη μία στο κομμάτι της επιστημονικής κοινότητας που διψά για εξεζητημένη εγκυρότητα, ενώ από την άλλη καθισχύζονται οι απλοί πολίτες όταν μαθαίνουν από κρατικούς ερευνητές και πανεπιστημιακούς τον ευεργετικό χαρακτήρα της βιοτεχνολογίας.

Έτσι, η Βιονοβα Ε.Ε. επωμίζεται καθαρά το ρόλο του προπαγανδιστή της βιοτεχνολογίας στην Ελλάδα και κατ’ επέκταση των γ.τ.ο., λειτουργώντας ως μεσίτης για τους διεθνείς βιοτεχνολογικούς μηχανισμούς στην προσπάθεια επιβολής των συμφερόντων τους.

Αντιδράσεις

Στην Ελλάδα, και μέχρι την επιβολή του μορατόριουμ το 1999, είχαν πραγματοποιηθεί 19 προσπάθειες για την εμπορική ή πειραματική καλλιέργεια γ.τ. προϊόντων, οι οποίες συνάντησαν την αντίδραση όχι μόνον οικολογικών οργανώσεων αλλά και των ίδιων των παραγωγών. Ωστόσο, οι εταιρείες βιοτεχνολογίας ακολούθησαν την τακτική της εσκεμμένης επιμόλυνσης και αυτό διαφαίνεται και από τα επίσημα στοιχεία που έχει δημοσιεύσει το υπουργείο Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων για τα φορτία με επιμολυσμένους σπόρους που έχουν κατά καιρούς βρεθεί.

Παρ' όλο που η δράση της Βιονονα στην Ελλάδα δεν έγινε γνωστή από το ξεκίνημά της, το πρώτο συνέδριό της το 2004 συνάντησε την κινητοποίηση μέρους του αντιεξουσιαστικού και του οικολογικού χώρου μέσω του Αυτόνομου Συντονιστικού Δράσης, το οποίο πραγματοποίησε διαδήλωση κατά τη διάρκεια του συνεδρίου με την παρουσία αρκετών εκατοντάδων ατόμων. Δίκτυα και ομάδες κατά των γ.τ.ο. συνεχίζουν να πραγματοποιούν εκδηλώσεις και διαμαρτυρίες κατά διαστήματα (όπως οι συναντήσεις Οικολογικής Γεωργίας και Χειροτεχνίας, η διαδήλωση το καλοκαίρι του 2005 στα Ψαχνά Ευβοίας, στις εγκαταστάσεις της εταιρείας «Σόγια Ελλάς», παρεμβάσεις σε μικρότερα συνέδρια κ.ά.). Τον Οκτώβριο του 2006, αντιεξουσιαστικές κυρίως συλλογικότητες από όλη την Ελλάδα κάλεσαν πορεία ενάντια στο Γ' Συνέδριο Βιοτεχνολογίας (βλ. σχετικά κείμενα στην παρούσα έκδοση), το οποίο, πιο συγκαλυμμένα και πιο φοβισμένα από τις προηγούμενες φορές, πάλι χρηματοδοτούσε η Βιονονα.

2.

Η θεματική του συνεδρίου

Το Γ' Διεθνές Συνέδριο Βιοτεχνολογίας θα λάβει χώρα στον πολυχώρο «Αθηναΐς» στην Αθήνα 5, 6 και 7 Οκτωβρίου 2006. Οργανώνεται από την Αστική Εταιρεία Βιοτεχνολογίας και Βιοεπιστημών Ελλάδος, την ΒΙΟ (την διεθνή Οργάνωση Βιομηχανιών Βιοτεχνολογίας), την EuropaBio (την ευρωπαϊκή Ένωση των Βιομηχανιών Βιοτεχνολογίας) και την Ένωση Βιοτεχνολογίας Ελλάδος.¹

Το συνέδριο έχει τρεις βασικές θεματικές: Η πρώτη αφορά στην «πράσινη» και τη «λευκή» βιοτεχνολογία, η δεύτερη στις εφαρμογές της βιοτεχνολογίας στην ιατρική, η τρίτη στη μεταφορά τεχνολογίας και τεχνογνωσίας, καθώς και στην επιχειρηματική συνεργασία στον βιοτεχνολογικό τομέα. Στο πλαίσιο του συνεδρίου πάνω από 50 ευρωπαϊκές εταιρείες θα εκθέσουν προϊόντα «του τομέα της βιοτεχνολογίας» και θα πραγματοποιήσουν «συναντήσεις συνεργασίας» μεταξύ επιστημόνων, επιχειρηματιών, επενδυτών και πολιτειακών παραγόντων από την Ευρώπη, την Τουρκία και τη Μέση Ανατολή.

Η θεματική διάρθρωση του συνεδρίου² και μόνο συμπυκνώνει ορισμένα στοιχεία της κατάστασης του κλάδου της βιοτεχνολογίας και των τάσεων ανάπτυξης του στην Ελλάδα. Ορισμένα στοιχεία προσιδιάζουν σ' αυτόν τον βιομηχανικό κλάδο και επιπλέον χαρακτηρίζουν την ευρύτερη διαδικασία ιδεολογικής και επιχειρηματικής ανάπτυξης, του επιστημονικοβιομηχανικού και στρατιωτικού συμπλέγματος της κυριαρχίας σήμερα.

Τα ιατρικά και τα επιχειρηματικά θέματα, καθότι έχουν μια πλήρη αποδοχή από τους αντίστοιχους κλάδους στην Ελλάδα (ιατρικό και φαρμακευτικό κατεστημένο, βιομήχανοι και στελέχη τους), μπορούν να εκτεθούν με τρόπους που να μας φαίνονται αυτονόητοι. Είναι βέβαια γνωστό ότι οι προτεραιότητες στην ιατρική έρευνα καλύπτουν πολύ περισσότερο ασθένειες που πλήττουν ανεπτυγμένες καταναλωτικές χώρες παρά αυτές που ακόμη θερίζουν τις μη προηγμένες, όπως ελονοσία, φυματίωση, ηπατίτιδα, βρεφικό AIDS.³ Οστόσο, πάντοτε είναι ευπρόσδεκτες οι έρευνες για κά-

1. Για τις οργανώσεις αυτές βλ. το προηγούμενο κείμενο στην παρούσα έκδοση.

2. Κυκλοφόρησε αρχές Αυγούστου του 2006 στις εφημερίδες *Κέρδος*, *Λαϊκή Αγορά* κ.ά. καθώς και στην ιστοσελίδα www.igbf.gr.

3. Βλ. το βιβλίο της Critical Art Ensemble με σχετικό θέμα *The Marching Plague*, Autonomedia 2006 (*Η προέλαση της πανούκλας*, λέσχη κατασκόπων του 21ου αιώνα, Αθήνα 2007).

ποιες μορφές καρκίνου, καρδιοπάθειες, για τον προγεννητικό έλεγχο κ.ο.κ. Οι Έλληνες επιστήμονες δεν έχουν να ανησυχούν παρά για την αύξηση των ευρεσιτεχνιών τους και την περαιτέρω ενσωμάτωσή τους στην πολυεθνική αγορά. Δεν τίθενται ούτε για δείγμα πολιτικά ζητήματα πατενταρίσματος φαρμάκων και τεχνικών, ζητήματα εμπορευματοποίησης ζωντανών οργανισμών, διαχείρισης των πόρων για τη δημόσια υγεία, στρατιωτικής καταγωγής και χρηματοδότησης πολλών ερευνών κ.ο.κ. Η τρίτη μέρα του συνεδρίου, η μέρα του μανάτζμεντ, τα ξεκαθαρίζει όλ' αυτά: Ό,τι πουλάει, βραχυπρόθεσμα και μακροπρόθεσμα, μας ενδιαφέρει.

Αν κοιτάζουμε όμως τη θεματική της πρώτης μέρας του συνεδρίου, δεν χρειάζεται να είμαστε ιδιαίτερα υποψιασμένοι για να αντιληφθούμε ότι κάτι δεν πάει καλά με το πώς το ίδιο το βιοτεχνολογικό λόμπι παρουσιάζει τον εαυτό του: Πρώτα στην ατζέντα είναι «τα θέματα συνύπαρξης», όπου εννοείται βέβαια η συνύπαρξη γενετικά τροποποιημένων καλλιιεργειών με συμβατικές. Έχει αποδειχθεί το αναπόφευκτο της επιμόλυνσης από τη γενετικά τροποποιημένη καλλιέργεια σε όλα τα είδη των καλλιιεργειών. Υπάρχει επίσης και μεγάλη δυσκολία νομικής εξασφάλισης του αγρότη των συμβατικών προϊόντων ή των βιοκαλλιιεργειών. Ποια είναι λοιπόν τα «θέματα συνύπαρξης»; Μήπως είναι απλώς η περαιτέρω νομική εξασφάλιση των εταιρειών βιοτεχνολογίας ώστε να μην κινδυνεύουν από διώξεις των αγροτών με γειτονική, μη γενετικά τροποποιημένη σπορά;

Ακολουθούν τα θέματα «βιοασφάλειας και βιοαποκατάστασης». Είναι φανερό ότι στον τίτλο οι δύο όροι συμπαρατίθενται για να σχηματίσουν μία εντύπωση συνάφειας. Πρόκειται ωστόσο για ασύμβατα μεταξύ τους θέματα. Η βιοασφάλεια υποτίθεται πως αφορά στις περιπτώσεις μαζικής δημόσιας περίθαλψης και υγειονομικής άμυνας σε περίπτωση επίθεσης από βιολογικά όπλα ή σε περίπτωση ξεσπάσματος επιδημίας από «φυσικά αίτια»... Επίσης: Αν, για παράδειγμα, η νόσος των πουλερικών είναι ζήτημα «βιοασφάλειας», ελάχιστη σχέση έχει με την ίδια τη βιοτεχνολογία, εκτός αν θέλει να προωθήσει διαγωνδιακά ζώα... Ακόμη και αν υποθέσουμε ότι η περιβαλλοντική μόλυνση από όπλα χημικού ή βιολογικού πολέμου ήταν πραγματικό πρόβλημα, και πάλι θα ήταν πρόβλημα ετοιμότητας του συστήματος υγείας και περίθαλψης και όχι βιοτεχνολογικής έρευνας και τεχνολογίας...

Και η βιοαποκατάσταση; Μα δεν πρόκειται, υποτίθεται, για την επαναφορά σε μια κατάσταση πρότερης ισορροπίας ενός κατεστραμμένου οικο-

συστήματος; Πόσο συμφέρει να συγχέεται ο φόβος της βιοτρομοκρατίας (ο οποίος έχει αποδειχτεί ότι είναι σε μεγάλο βαθμό προϊόν υπερβολικής κινδυνολογίας) με την πραγματικότητα της απουσίας ελέγχων σε ρυπογόνες εκπομπές, βλαβερές γενικά ουσίες στα τρόφιμα, τα καλλυντικά και τα φάρμακα, καταστροφικές δυνητικά σε μαζικό επίπεδο επιπτώσεις στους ανθρώπους και στο περιβάλλον, τις οποίες συνολικά παράγει καθημερινά η βιομηχανία;

Τα υπόλοιπα τρία θέματα («βιοκαύσιμα και βιο-αποικοδομήσιμα υλικά», «περιβαλλοντική βιοτεχνολογία» [ενν. τα βακτηρίδια από γενετική μηχανική για τους βιολογικούς καθαρισμούς] και «μυριακές καλλιέργειες») είναι η νέα “οικολογική” στάχτη στα μάτια, η οποία παρασκευάζεται σε συσκευασίες ευκαιρίας και προσφέρει επίσης «ειδικά εκπαιδευτικά σεμινάρια σχετικά με τη διαμόρφωση της κοινής γνώμης σε θέματα βιοτεχνολογίας από τα ΜΜΕ». Αυτή η τελευταία σημείωση εξαφανίστηκε κάποια στιγμή από την ιστοσελίδα του συνεδρίου.

Κύριες τάσεις της βιοτεχνολογικής βιομηχανίας

Οι ιδιαιτερότητες που έχει αναπτύξει ο κλάδος είναι καταρχάς ο μετωπικός χαρακτήρας της συνεργασίας μεταξύ των εταιρειών.⁴ Το δεύτερο στοιχείο είναι η μεγάλη έμφαση στη συνεργασία ιδιωτικού και δημόσιου τομέα και κυρίως επιχειρηματιών και επενδυτών από τη μια, επιστημόνων από την άλλη, αλλά και πολιτικών παραγόντων. Πρώτα σε διεθνές (ΒΙΟ), κατόπιν σε ευρωπαϊκό (EuropaBio), τώρα και σε πιο εστιασμένο εθνικό επίπεδο (Ένωση Βιοτεχνολογίας Ελλάδος), οι βιομηχανίες δημιουργούν, χρηματοδοτώντας τα από την αρχή ως το τέλος, μέτωπα επιστημόνων, επιχειρηματιών, επενδυτών και πολιτειακών παραγόντων που ενδιαφέρονται για τη βιοτεχνολογία.

Το τρίτο στοιχείο είναι η συγχώνευση, στις συζητήσεις για τη βιοτεχνολογία, του αγροτικού και του αγροφαρμακευτικού τομέα με τις ιατρικές εφαρμογές εκεί όπου συμφέρει, και αντίστοιχα ο αποχωρισμός των δύο μεγάλων τομέων εφαρμογής της βιοτεχνολογίας εκεί όπου δεν συμφέρει. Στην Αφρική για πολλά χρόνια η προπαγάνδα περιστρεφόταν γύρω από τις γενετικά τροποποιημένες καλλιέργειες, αφού στόχος ήταν είτε η προ-

4. Βλ. σχετικά με το ολιγοπώλιο των εταιρειών, το έντυπο *Ενάντια στη Βιοτεχνολογία, Ενάντια στην Κυριαρχία* που εξέδωσαν από κοινού στη Θεσσαλονίκη το χειμώνα του 2005 οι ομάδες «ξενοδοχείο των ξένων» και «παιδιά του σωλήνα».

ώθηση των γ.τ. αγροτικών προϊόντων (σε κάποιες περιπτώσεις αφορούσε μάλιστα στην προετοιμασία της αποδοχής ανθρωπιστικής βοήθειας από τις ΗΠΑ με τη μορφή γ.τ. προϊόντων) είτε η προώθηση καλλιεργειών γ.τ. καλαμποκιού. Στην Ευρώπη, όπου από το 1996 και για πέντε-έξι χρόνια υπήρξε μεγάλη αντίσταση ενάντια στα γενετικά τροποποιημένα προϊόντα, η κατεύθυνση της προπαγάνδας πάντοτε περιλαμβάνει και τις εφαρμογές στην ιατρική, όπου τα θεραπευτικά οφέλη ελπίζεται ότι θα επισκιάσουν στα μάτια της κοινής γνώμης τους κινδύνους της βιοτεχνολογίας για την υγεία καθώς και την αισχροκέρδεια των εταιρειών.

Το τέταρτο στοιχείο είναι η στροφή κάθε συζήτησης προς θέματα «πράσινα», «οικολογικά», «πολυπολιτισμικά», «βιοηθικά». Από τα βιοκαύσιμα μέχρι την περιβαλλοντική βιοτεχνολογία, αλλά και από τον τρόπο που ονομάζονται πλέον οι εταιρείες και τα προϊόντα των εταιρειών, φαίνεται ότι πρώτιστα τους ενδιαφέρει ένα προφίλ που να αίρει την εντύπωση ότι πρόκειται για τους γνωστούς βιομηχανικούς κολοσσούς που αφηφούν μια γενοκτονία ή την καταστροφή μιας πόλης ή ενός οικισμού μπρος σε έναν ασφαλέστερο προϋπολογισμό της εταιρείας τους. Πολύ χαρακτηριστική είναι εδώ η χρήση του συνθετικού «βιο» στα βιοτεχνολογικά προϊόντα και εταιρείες, έτσι ώστε να θυμίζουν τα προϊόντα βιοκαλλιέργειας και βιολογικής κτηνοτροφίας.

Ένα τελευταίο χαρακτηριστικό αφορά κυρίως στην ενορχήστρωση της μετωπικής αυτής προπαγάνδας. Ακριβώς επειδή από την αρχή (στα μέσα της δεκαετίας του '90) οι γ.τ. καλλιέργειες και τα προϊόντα συνάντησαν μεγάλη κοινωνική αντίσταση, οι εταιρείες αποφεύγουν δημόσιες συζητήσεις, ή αυτό που λέμε «κοινωνικό διάλογο», ακόμη και στο επιφανειακό, πολλαπλά διαμεσολαβημένο επίπεδο των μμε (ή έστω τις απέφευγαν έως τώρα – ας μην μας εκπλήξει το ότι σταδιακά θα αισθάνονται ασφαλείς να αλλάζουν τακτική).⁵

Προτιμούν την αρθρογραφία, κυρίως σε επίπεδο εκλαϊκευμένης επιστήμης, καθώς και τις κλειστές συζητήσεις, όπως είναι π.χ. τα συνέδρια και οι συναντήσεις εργασίας, όπου τόσο το περιεχόμενο όσο και τα συμπερόντα των συζητητών θα είναι σαφώς προσδιορισμένα και ελεγχόμενα. Έτσι σιγά-σιγά το βιοτεχνολογικό λόμπι έχει καταφέρει να μεταβάλει μέσα σε μερικά μόνο χρόνια την κάθετη άρνηση του κόσμου σε απλή επιφύλα-

5. Βλ. σχετικά με τα μετωπικά σχήματα προπαγάνδας των εταιρειών το αφιέρωμα στην εφημερίδα *Βαβυλωνία*, «βιοτεχνολογία terminator», Γενάρης 2006, σσ. 9-16.

ξη ή σε απλή «συντεχνιακή» αντίρρηση από πλευράς π.χ. των αγροτών. Έχει πάντως ενδιαφέρον το ότι η άποψη ορισμένων βιοκαλλιεργητών (π.χ. της κοινότητας «πελίτι») αναζητά θεσμική και ιδεολογική προστασία από το Πατριαρχείο. Συνυπολογίζοντας σε αυτήν και τις θεαματικές ενέργειες της Greenpeace, η αριστερή κριτική χάνει το παιχνίδι με το που παίζει στο ταμπλό της κυβέρνησης και της Ε.Ε., διοργανώνοντας “κριτικά” συνέδρια και συζητήσεις με καλεσμένους, όμως, ποιους άλλους από τους ίδιους τους εκπροσώπους του λόμπι.

Μήπως το βιοτεχνολογικό λόμπι είναι απλώς πολύ μπροστά από την εποχή μας;

Πρόκειται μήπως για μια σταυροφορία φιλόπων ιδεολόγων με τους οποίους απλώς τυγχάνει να διαφωνεί μια οπισθοδρομική και φονταμενταλιστική “κοινωνία”; Μπορεί το λόμπι να μοιάζει με μια χούφτα φανατικών του επιστημονισμού, μια ακραία φατρία δηλαδή του ούτως ή άλλως κυρίαρχου ρεύματος της εμπιστοσύνης στην απόλυτη επιστημονικοφανή τεχνοκρατία ως του απόλυτου εγγυητή της κοινωνικής διαχείρισης. Εύκολα μάλιστα μπορεί να δημιουργηθεί τούτη η εντύπωση αν διαβάσει κανείς το έντυπο “ΒΙΟ” των Ελλήνων εκπροσώπων του λόμπι, ή αν παρακολουθήσει την προσεκτική, πάντοτε διαλλακτική αλλά γεμάτη ζήλο και αποφασιστικότητα, αρθρογραφία σε επιφυλλίδες του *Βήματος* της Κυριακής, στην *Καθημερινή*, τα *Νέα*, στα περιοδικά «υγείας και lifestyle», για να μην μιλήσουμε για τις μεταφράσεις του *Popular Science* ή του *Science Illustrated*, ή και για την τακτική στήλη στην εφημερίδα αγροτικών θεμάτων, με μεγάλη κυκλοφορία στον κλάδο, *Agrenda*.

Ελάχιστο είναι ωστόσο το ηθικό και κοινωνικό ενδιαφέρον όλων των πλευρών που συμμετέχουν στην εύκολη νομιμοποίηση των βιομηχανικών βιοτεχνολογίας (που δεν είναι άλλες από τις μεγαλύτερες πολυεθνικές εταιρείες που παράγουν από συμβατική χημεία, συμβατικά όπλα, συμβατικά φάρμακα και τρόφιμα και έχουν μεταξελιχθεί ολικά ή μερικά και σε εταιρείες βιοτεχνολογίας...). Αυτό το γνωρίζουν οι ίδιοι, όπως γνωρίζουν ότι αυτήν τη στιγμή τα πραγματικά οικονομικά τους οφέλη δεν είναι μεγάλα. Παρότι μιλούμε για τη βιομηχανία με τον μεγαλύτερο ρυθμό ανάπτυξης στον κόσμο, οι μετοχές των βιοτεχνολογικών εταιρειών έχουν σταθερή πτωτική πορεία από το 2000 και μετά. Αντιμετωπίζουν λοιπόν πρόβλημα τόσο κοινωνικής αποδοχής (ειδικά ως προς τον αγροτογεωργικό τομέα,

της ανθρώπινης διατροφής, αλλά και της κτηνοτροφίας), όσο και πραγματικής οικονομικής απόδοσης. Από την άλλη, οι εταιρείες έχουν αναγνωρίσει όλους τους τομείς στους οποίους υπάρχει τεράστια δυνατότητα κερδοφορίας και ανάπτυξης. Το κυριότερο όμως είναι ότι έχουν αντιληφθεί τον λόγο για τον οποίο μπορούν να αναπτυχθούν: *Υπάρχει σήμερα ένα τεράστιο έλλειμμα ελπίδας και πίστης στο μέλλον αυτού του κόσμου.*

Η διαχείριση των πόρων του πλανήτη στηρίζεται στην κοινωνική καθυπόταξη, με στρατιωτικούς και οικονομικούς όρους εξάρτησης (πολεμικές επιθέσεις, χρέη των φτωχότερων χωρών στο ΔΝΤ, πατέντες) και στην εμπορευματοποίηση του χρόνου, του χώρου και της πρόσβασης σε οποιοδήποτε αγαθό. Οι άνθρωποι αισθάνονται απογοητευμένοι – δεν πιστεύουν πια ότι οι πολιτικοί και οι κυβερνήσεις τους είναι διατεθειμένοι ή ικανοί να αναστρέψουν την ολοένα και εντεινόμενη κοινωνική ανισότητα. Όλη η «επένδυση υψηλού ρίσκου» που είναι σήμερα η βιοτεχνολογία στηρίζεται στη μεσσιανική ελπίδα και την πίστη ότι ο κόσμος μπορεί να γίνει υγιής, πλούσιος και ευφυής, όχι με κοινωνικό τρόπο, με αγώνες για τη δίκαιη διαχείριση των πόρων, την καταπολέμηση της εκμετάλλευσης των ανθρώπων και την καταστροφή της λογικής του κέρδους, αλλά με τρόπο “μαγικό”, αντιπαρερχόμενος τις φυσικές μεθόδους αναπαραγωγής, δηλαδή με την κλωνοποίηση, ή εφαρμόζοντας ευγονικές μεθόδους ελέγχου της αναπαραγωγής και γενετικές τροποποιήσεις... *κάνοντας πράξη απ' άκρη σ' άκρη του πλανήτη αυτό που παλαιότερα ονειρεύονταν τα ολοκληρωτικά καθεστώτα.*

Ένα δηλητηριώδες μείγμα τεχνοκρατικού κυνισμού και μεσσιανικής σωτηριολογίας αναδύεται από τον υπερβολικό ενθουσιασμό και την απροκάλυπτη έμφαση σε εργαστήρια «διαμόρφωσης κοινής γνώμης» – διατύπωση που σε άλλες εποχές θα ακουγόταν περίεργα και θα γεννούσε την καχυποψία γι' αυτό ακριβώς που είναι, δηλαδή αποκύημα μιας αντίληψης ολοκληρωτικής για το τι είναι «κοινή γνώμη», τι είναι «κοινωνία» και τι σημαίνει η «διαμόρφωσή» της (ας θυμηθούμε τη ναζιστική Γερμανία, τη σταλινική Σοβιετία ή τις ΗΠΑ του μακαρθισμού). Από την άλλη, μια αίσθηση ήττας και τρόμου απέναντι σε οποιαδήποτε αντίσταση εκφράζεται ξεκάθαρα στον τρόπο που οργανώνεται η ύλη της προπαγάνδας: Καταδεικνύεται η επιστημονική ρηχότητα και η απελπισμένη προσπάθεια απόδειξης του αναπόδεικτου, στοιχεία που είναι τόσο παλιά όσο παλιός είναι και ο ολοκληρωτικός τεχνοεπιστημονισμός, τον οποίο κάποιοι αφελείς νεοφιλελεύθεροι νόμιζαν ότι δεν θα χρειαζόταν πια να επιστρατεύσουν.

Δηλαδή να στέλνουμε συνδρομή στην Greenpeace και να ψηφίζουμε οικολόγους;

Είναι δύσκολο να επαφεθούμε σε ένα κοφτό σύνθημα που να καλύπτει και να εμπνέει την πολιτική μας θέση, τη θεώρησή μας, τις προτάσεις μας για δράση. Και πάντως το «ούτε στο ράφι, ούτε στο χωράφι», σύνθημα που άλλωστε αφορά μόνο στα “μεταλλαγμένα”, δεν μπορεί να εκφράσει πια την οργή μας. Ένα τέτοιο σύνθημα μένει μάλιστα στις ελάχιστες απαιτήσεις τις οποίες πριν από κάποια χρόνια είχαν οι ίδιοι οι αγρότες και που θα έπρεπε να είναι σήμερα αυτονόητες για όλους.

Το ζήτημα όμως δεν είναι ο τρόπος που θα φερθούμε ως καταναλωτές τροφίμων και φαρμάκων. Θα ήμασταν αφελείς αν θεωρούσαμε ότι ξεμπερδεύουμε με τους μηχανισμούς της κυριαρχίας στους οποίους εμπλέκεται σήμερα και η βιοτεχνολογία προτείνοντας μόνον βιοκαλλιέργειες και πράσινα-οικολογικά προϊόντα ή μόνον εναλλακτική ιατρική. Σεβόμαστε την τεράστια σημασία διαδικασιών και αντιεξουσιαστικών –ως προς τον άνθρωπο, την εργασία και τη φύση– τρόπων ζωής που επιλέγουν ορισμένοι βιοκαλλιεργητές και θεραπευτές. Έχουμε όμως και τη συναίσθηση ότι τα συχνά πανάκριβα «οικολογικά» προϊόντα παράγονται και διατίθενται σε ειδικά καταστήματα ή και σουπερμάρκετ με τον ίδιο τύπο εργασιακών σχέσεων, διαμεσολάβησης και αισχροκέρδειας, όπως και τα συμβατικά ή τα “μεταλλαγμένα”.

Μέχρι τώρα άλλωστε καταναλώνουμε και συνεχίζουμε να καταναλώνουμε όλοι συμβατικά προϊόντα της βιομηχανικής γεωργίας και κτηνοτροφίας, κόττες χωρίς πόδια που γεννούν τετράγωνα αυγά και κανίβαλες αγελάδες, πρώην χορτοφάγες... Οι καταστροφές και οι γενοκτονίες, τα ατυχήματα και οι “θυσίες” χάριν της συμβατικής γεωργίας είναι μια διαδικασία κυριαρχίας της οποίας η βιοτεχνολογία αποτελεί μια αδιάκοπη συνέχεια και όχι κάποια ανατροπή ή διόρθωση. Επιπλέον, όμως, η ίδια η βιοτεχνολογική βιομηχανία έχει αφενός ένα ενδιαφέρον για τη μαζική παραγωγή, αφετέρου όμως έχει και μια στόχευση πολυτελείας. Η αγορά των εύρωστων “συνειδητοποιημένων” καταναλωτών μπορεί να είναι κατ’ αναλογία λιγότερο μαζική, είναι όμως εξίσου απαραίτητη με τη γ.τ. σόγια για ζωτροφές ή το γ.τ. καλαμπόκι για τον Τρίτο Κόσμο. Τα «πράσινα», «οικολογικά», «βιολογικά» προϊόντα (π.χ. βιοντίτζελ από γ.τ. ελαιοκράμβη ή «έξυπνα βιοδιαλυτά πλαστικά» από γ.τ. καλαμπόκι) είναι (ή μπορούν να γίνουν) κερδοφόρα προϊόντα στις “περιβαλλοντικά ευαίσθητες” μερίδες της δυτικής αγοράς.

Το οικολογικό προφίλ αποτελεί τη νέα ελπίδα της βιοτεχνολογικής βιομηχανίας να πουλήσει μαζικά τα προϊόντα της στις προηγμένες τεχνολογικά χώρες και επιπλέον νομιμοποιεί ιδεολογικά τη μαζική “μεταλλαγμένη” σκουπιδοπαραγωγή.

3.

Το Γ΄ Διεθνές Συνέδριο Βιοτεχνολογίας, που πραγματοποιείται στην Αθήνα στον πολυχώρο *Αθηναϊς*, 5, 6 και 7 Οκτωβρίου 2006, οργανώνεται από την Αστική Εταιρεία Βιοτεχνολογίας και Βιοεπιστημών Ελλάδος, την ΒΙΟ (την διεθνή Οργάνωση Βιομηχανιών Βιοτεχνολογίας), την ΕυροραΒιο (την Ευρωπαϊκή Ένωση των Βιομηχανιών Βιοτεχνολογίας) και την Ένωση Βιοτεχνολογίας Ελλάδος, με άλλα λόγια από *τους διεθνείς, τους ευρωπαϊούς και τους εντόπιους εκπροσώπους του λόμπι της βιοτεχνολογίας*.

Οι πολυεθνικοί κολοσσοί της βιοτεχνολογίας εδώ και μια δεκαετία περίπου δημιουργούν προπαγανδιστικά μέτωπα στις αγορές όπου στοχεύουν. Δεν ανοίγουν δημόσιες συζητήσεις και αποφεύγουν κάθε είδους “ανοιχτό” διάλογο, ακόμη και τον υποτιθέμενο διάλογο στα μμε, λόγω της τεράστιας αντίστασης που συνάντησαν κατά τα πρώτα χρόνια της εμφάνισης των γενετικά τροποποιημένων («μεταλλαγμένων») προϊόντων, από εκατομμύρια αγρότες και ακτιβιστές σε όλο τον κόσμο. Η αντίσταση κόστισε στις εταιρείες πολλά σε δικαστικά έξοδα, ασφαλιστικά μέτρα, κυρίως όμως σε διαφημιστικές εκστρατείες αποκατάστασης του ονόματός τους στα μμε. Γι’ αυτό και πλέον προτιμούν ελεγχόμενους τρόπους προπαγάνδας: συνέδρια όπως αυτό, πληρωμένα άρθρα στον Τύπο σε τακτική βάση, καθώς και προώθηση ισχυρών συμμαχιών με πολιτικούς, δημοσιογράφους και επιστήμονες. Τελευταία μάλιστα προβάλλουν ένα “πράσινο”, “φιλοπεριβαλλοντικό”, “οικολογικό” προφίλ, με πρόσφατο περιστατικό τη διαφήμιση των βιοκαυσίμων, τα οποία ως γνωστόν συμφέρει στη βιοτεχνολογική βιομηχανία να παράγονται από τεράστιες καλλιέργειες γενετικά τροποποιημένης ελαιοκράμβης.

Πατί μας ενοχλούν όμως όλ’ αυτά; Επειδή μήπως τα «μεταλλαγμένα» είναι λιγότερο υγιεινά από τα προϊόντα της “ακίνδυνης” συμβατικής γεωργοκτηνοτροφίας (βλ. τις “ακίνδυνες” νόσους των τρελών αγελάδων και των πουλερικών); Ή μήπως επειδή η νέα επιχείρηση συντήρησης των βλαστοκυττάρων των βρεφών θα αποσπάσει μερικές εκατοντάδες ευρώ παραπάνω από κάθε οικογένεια που ούτε ξέρει γιατί τα δίνει; Πρώτη φορά βλέπουμε εμπόριο ελπίδας και «φακελάκια»;

Η αντίθεσή μας στη βιοτεχνολογία...

δεν είναι απλώς μια “οικολογική ευαισθησία” που θα συγκινήσει τους επιτρόπους της ΕΕ υπέρ της χρηματοδότησης ενός ακόμη προγράμματος αγροτουρισμού

ενώ θα απλώνουν το άλλο χέρι για να χρηματοδοτηθούν οι ίδιοι από τις επίσης “οικολογικά ευαίσθητες” Bayer ή Monsanto οι οποίες προωθούν τα νέα “πράσινα” προϊόντα τους ή κατασκευάζουν το φιλανθρωπικό τους προφίλ στέλνοντας μεταλλαγμένο καλαμπόκι για ανθρωπιστική βοήθεια στον Τρίτο Κόσμο

δεν είναι έκκληση σε βουλευτές και δημάρχους να αυξήσουν τα περιβαλλοντικά συνθήματα στις προεκλογικές τους αφίσες

ενώ την ίδια στιγμή θα τρέχουν λαχανιασμένοι να αποσπάσουν την εύνοια των μεγαλοβιομηχάνων και των εμπόρων όπλων και υψηλής τεχνολογίας για να αναρριχηθούν, είτε, οι πιο αφελείς απ’ αυτούς, θα παραμένουν αλυσοδεμένοι σε μεταρρυθμιστικές μικροεπεμβάσεις

δεν είναι ένας νέος αποπροσανατολισμός της δημόσιας συζήτησης από τους πραγματικούς πολέμους στο μέτωπο των «μεταλλαγμένων»

ο πόλεμος των εταιρειών της βιοτεχνολογίας διεξάγεται και στα θέατρα των στρατιωτικών επιχειρήσεων σε ολόκληρο τον κόσμο, αφού πρόκειται για τις ίδιες εταιρείες που παράγουν όπλα συμβατικού, χημικού και βιολογικού πολέμου, πρόκειται για τον ίδιο κύκλο εκμετάλλευσης (στρατιωτικής κατάληψης, καταστροφής και αναπτυξιακής “αποκατάστασης”) των πόρων για την ενέργεια, τα τρόφιμα, τα φάρμακα.

Η αντίθεσή μας στη βιοτεχνολογία...

είναι αντίθεση στη λογική του κέρδους που δικαιολογεί πολέμους, γενοκτονίες και καταστροφές για χάρη της “ανάπτυξης” και της “ευημερίας” των πολυεθνικών εταιρειών και των κυβερνήσεων με τις οποίες συνεργάζονται

είναι αντίθεση στην κυριαρχία της ιδεολογίας του επιστημονισμού, του ψευδοορθολογισμού που αντιμετωπίζει τους ανθρώπους ως αναλώσιμους, που θεωρεί τη ζωή, την αναπαραγωγή και κάθε βιολογικό προϊόν πρώτη ύλη της βιομηχανίας της βιοτεχνολογίας

είναι έκκληση σε όλους τους εργαζόμενους και τους ερευνητές στους συναφείς κλάδους να σκεφτούν τη ζωή ως έναν αγώνα αξιοπρέπειας και όχι ως τη διαχείριση των πληθυσμών, των ανθρώπων και των γονιδίων τους ως μονάδων εμπορικής αξιοποίησης

είναι έκκληση σε όλους τους ανθρώπους να οργανώσουν συλλογικά την οργή τους ενάντια στα νέα και τα παλιά πρόσωπα της κυριαρχίας, να οργανώσουν συλλογικά τον σεβασμό τους στην κοινωνία, ένα δημιουργημένο ανθρώπινο και φυσικό που υπάρχει μόνον εφόσον αντιστέκεται.

Η αντίθεσή μας στη βιοτεχνολογία είναι αντίθεση στη νέα ευγονική

Την προηγούμενη φορά που έκαναν παρόμοια πειράματα με γενετικό υλικό ήταν στα στρατόπεδα θανάτου των ναζί. Σήμερα δεν υπάρχει ανάγκη να οργανώσουν κάποια συνωμοσία, έστω και κρατική. Αναλαμβάνει η αγορά: Οι μεγάλες εταιρείες, συνεπικουρούμενες από τους κρατικούς θεσμούς, τη στρατιωτικοποίηση της επιστήμης, την καλλιέργεια της ιδεολογίας της ασφάλειας και της “αντιτρομοκρατίας”. Κι ούτε χρειάζεται να επιδιώκουν αποκλειστικά την παραγωγή ξανθών, γαλανομάτηδων αρίων. Το μοντέλο μπορεί να είναι πολυπολιτισμικό, αλλά οπωσδήποτε όμορφο, έξυπνο, εργατικό, καταναλωτικό, πειθήνιο.

Όμως αυτό που εμφανίζεται, γεμάτο υποσχέσεις, ως ο μοναδικός ανοιχτός ορίζοντας για την καπιταλιστική κυριαρχία – μια νέα απέραντη αγορά κυττάρων με τη σφραγίδα του απόλυτου ελέγχου– είναι για την κοινωνία το ίδιο εφιαλτικό με το παρελθόν.

Ό,τι έχουμε κερδίσει μέχρι σήμερα, όπου καταφέραμε να μπλοκάρουμε την ξέφρενη ανάπτυξη των βιοτεχνολογικών εφαρμογών, χρειάστηκε οργή, θάρρος, αντίσταση κι αγώνας.

ΕΝΑΝΤΙΑ ΣΤΗ ΒΙΟΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΚΥΡΙΑΡΧΙΑΣ
ΝΑ ΣΤΑΜΑΤΗΣΟΥΜΕ ΤΗ ΜΕΤΑΤΡΟΠΗ ΤΗΣ ΖΩΗΣ
ΣΕ ΣΟΥΠΕΡΜΑΡΚΕΤ ΓΟΝΙΔΙΩΝ

Ξενοδοχείο των ξένων ★ παιδιά του σωλήνα

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Π

Η ΓΕΝΕΤΙΚΗ ΒΟΜΒΑ*

των Sylvere Lotringer και Paul Virilio

Δύο επιθέσεις

Sylvere Lotringer: *Είπαμε ότι το σώμα γίνεται τα πάντα, αλλά συγχρόνως το διαπερνά η τεχνολογία με κάθε πιθανό τρόπο. Ακόμη και ο χαρακτηρισμός των γονιδίων αποτελεί μια υπέρτατη μορφή εισβολής.*

Paul Virilio: *Ναι, όμως δεν πρέπει να τα συγχέουμε. Κατά τη γνώμη μου, υπάρχουν δύο επεμβάσεις, τις οποίες θα ονόμαζα δύο σημεία επίθεσης στο σώμα. Και δεν νομίζω ότι πρέπει να τις μπερδεύουμε. Από τη μια, έχουμε αυτό που ονομάζεται βιονική, την οποία προτιμώ να ονομάζω σαρκοφάγο προσθετική. Αυτό είναι το πρώτο σημείο επίθεσης: τεχνολογικές προσθήκες που διασυνδέονται με το σώμα. Θα επανέλθω σ' αυτό. Και από την άλλη, έχουμε την πληροφοριακή τεχνολογία, με άλλα λόγια την αποκωδικοποίηση του DNA, τη χαρτογράφηση του ανθρώπινου γονιδιώματος, το άνοιγμα του «βιβλίου της ζωής». Αυτές είναι λοιπόν οι δύο επιθέσεις.*

Υπάρχει παρ' όλα αυτά μια σχέση μεταξύ των δύο: κατά μία έννοια, με το ανθρώπινο γονιδίωμα, ολόκληρο το σώμα μετατρέπεται σε προσθετική της τεχνολογίας.

Τρεις επαναστάσεις

Μπορείς να το πεις κι έτσι, εξακολουθούν όμως να είναι δύο αρκετά διαφορετικές φάσεις. Η βιονική είναι η πρώτη φάση, αυτή που έχω ονομάσει «τρίτη επανάσταση» στην ταχύτητα. Μπορώ αν θέλεις να κάνω μια σύντομη επισκόπηση. Τρεις επαναστάσεις στην ταχύτητα κατανέμονται σε τρεις αιώνες, από τον 19ο μέχρι τον 21ο. Η πρώτη, από τον 19ο αιώνα μέχρι μεγάλο μέρος του 20ού, είναι η επανάσταση στις μεταφορές. Ήρωές της

* Η Γενετική βόμβα πρωτοδημοσιεύτηκε στο περιοδικό «Pataphysics», Psychomilitary issue, το 2002 (www.pataphysicsmagazine.com/previous.html) και ως κεφάλαιο στο βιβλίο *Crepuscular dawn*, Semiotext(e), 2002. Εδώ δημοσιεύουμε το πρώτο μέρος του κεφαλαίου – οι παραλήψεις δηλώνονται με αγκύλες. Με πλάγια στοιχεία η συμβολή του Σ. Λότριντζερ στον διάλογο, με ορθά του Π. Βιρλιό. Οι σημειώσεις είναι του μεταφραστή.

θα μπορούσαν να είναι, καθέννας με τον τρόπο του, ο Ιούλιος Βερν και ο Howard Hughes. Η δεύτερη είναι η επανάσταση στις μεταδόσεις, και ήρωές της ο Steve Mann ή ο Jaron Lanier. Και η επανάσταση στις μεταμοσχεύσεις είναι βεβαίως η τρίτη: εδώ έχουμε τον καθηγητή Warwick. Ο Γουόργουικ, ένας Εγγλέζος, είχε ράψει ένα μικροσίπ μέσα του για να μην χρειάζεται να φοράει κάποιο σήμα όταν περιδιάβαινε το εργαστήριο και το πανεπιστήμιό του. Όλοι τον περιγελούσαν. Αλλά σε μια κοινωνία όπου η ασφάλεια δεν είναι πλέον εγγυημένη, όπου η πληροφορία έχει κεντρικό ρόλο και η απώλεια πληροφοριών ισοδυναμεί με εθνική τραγωδία, είναι προφανές ότι το να τριγυρνάς με την ταυτότητα διαπίστευσης είναι δυσλειτουργικό. Επιπλέον, είναι πραγματικά βασανιστικό να χάνεις το χρόνο σου για να εισάγεις τους κωδικούς όταν κινείσαι σ' έναν ιδιαίτερα αστυνομευόμενο χώρο. Χάρη στο ενσωματωμένο τσιπ, το σώμα του Γουόργουικ εισάγει τους κωδικούς ξεκούραστα. Έχουμε, όπως βλέπεις, τρεις χαρακτήρες και τρεις επαναστάσεις.

[...]

Ο πρώτος ήρωας που παρουσίασες στον Καθαρό Πόλεμο ήταν ο Χάουαρντ Χιουζ.¹ Ο Χιουζ ήταν μια παραδειγματική μορφή της επανάστασης στις μεταφορές. Προδιέγραψε μια μαζική κατάσταση, διότι αν και του ανήκε ο κόσμος της ταχύτητας (κινηματογραφικά στούντιο, αεροπλάνα κ.λπ.) κατέληξε να ζει εντελώς αποτραβηγμένος. Έγινε ο πρώτος “τεχνολογικός καλόγερος”, κάποιος που βίωσε μέχρι τα άκρα την αντιστροφή της ταχύτητας σε πολική αδράνεια. Ο Στηβ Μανν, ο ήρωας της επανάστασης στις μεταδόσεις, είναι μια επίσης εντυπωσιακή μορφή, και αξίζει τον κόπο να δούμε κάπως λεπτομερικά τη διαδρομή του. Καθηγητής της μηχανικής από το Τορόντο, φοράει τα τελευταία τριάντα χρόνια μια συσκευή (“διασυνδεδεμένα γυαλιά”) σαν να είναι μέρος του σώματός του. Τα γυαλιά του λειτουργούν στην πραγματικότητα ως ένα μικρό ηλεκτρονικό εργαστήριο, αφού περιλαμβάνουν διάφορα λέιζερ, μικροσκοπικές βιντεοκάμερες και μισή ντουζίνα μικρο-υπολογιστές, στερεωμένα όλα στο σώμα του μ' έναν αστείο τρόπο. Αυτό το οπτικό σύστημα του επιτρέπει να καταγράφει, να αποσαφηνίζει και να “προσαυξάνει” τις καθημερινές του εμπειρίες. Στην αρχή, υπέθετα ότι ο Στηβ Μανν το έκανε

1. Χάουαρντ Χιουζ (1905-1976): Αμερικανός πολυεκατομυριούχος, επιχειρηματίας στους χώρους της αεροναυπηγικής, των αερομεταφορών και του κινηματογράφου, πέρασε τα δεκαπέντε τελευταία χρόνια της ζωής του κλεισμένος σε ένα ξενοδοχείο και βλέποντας κινηματογραφικές ταινίες. Οι Βιριλιό και Λότριντζερ συζητούν την περίπτωση του και στο προηγούμενο βιβλίο τους *Καθαρός Πόλεμος* (εκδ. Νησίδες, Σκόπελος, χ.χ.).

αυτό από αγάπη για την τεχνολογία, αλλά έκανα λάθος. Πρόθεσή του, αντίθετα, ήταν να αντιπαλέψει την εισβολή της «ολοκληρωτικής τεχνολογίας» στην καθημερινή ζωή, με τον ίδιο τρόπο που ο Louis Wolfson, ο περίφημος «σχιζοφρενικός μαθητής γλωσσών», αντιστεκόταν στη μητρική του γλώσσα φορώντας πάντοτε ένα walkman στ' αυτιά του. Κάθε άλλο παρά τεχνο-πρωτοπόρος, ο Στηβ Μανν αυτοπροσδιορίζεται ως κάποιος που επαγρυπνεί στον τομέα της τεχνολογίας, κάτι σαν ένας ειρηνικός πρόδρομος του Unabomber. Ενώ ο Χάουαρντ Χιουζ καταστράφηκε από τα ίδια του τα τεχνολογικά επιτεύγματα, ο Μανν κατάφερε να κινείται παντού προστατευμένος χάρη στην ηλεκτρονική του κάψουλα. Επέμενε, μάλιστα, να "επιτίθεται" στις κάμερες επιτήρησης καταγράφοντας όσες έβλεπε και να προβάλλει δικά του μηνύματα κατευθείαν στον αμφιβληστροειδή του για να προστατεύεται από τις διαφημίσεις. Δεν χρειάζεται να πω ότι αυτό το αντάρτικο λογισμικό δεν τον έκανε καθόλου αγαπητό στις διάφορες υπηρεσίες ελέγχου, από τα αστυνομικά τμήματα μέχρι τα πολυκαταστήματα και τα καζίνο, τις οποίες προκαλούσε ανοιχτά με τον εξοπλισμό του. Όμως η αποκλειστική του εξάρτηση απ' αυτήν την πολύπλοκη τεχνολογία αποκάλυψε επίσης την καταφανή αδυναμία του ανατρεπτικού του εγχειρήματος. Επιστρέφοντας στο Τορόντο την επαύριο της 11ης Σεπτεμβρίου, αντιμετώπισε την ιδιαίτερα σκληρή στάση του προσωπικού ασφαλείας του αεροδρομίου, το οποίο αφαίρεσε βίαια τον τεχνολογικό του εξοπλισμό, τον έγδυσε για σωματική έρευνα και τον τραυμάτισε (έσκισαν τα ηλεκτρόδια από το δέρμα του), προκαλώντας σημαντικές ζημιές στους αξίας μισού εκατομμυρίου δολαρίων φορητούς υπολογιστές του. Ξαφνικά, ο «καλωδιωμένος Μανν» βρέθηκε αποπροσανατολισμένος και ανίκανος να εκτελέσει ακόμη και απλές κινήσεις. Μετά από μια δοκιμασία τριών ημερών, κουτούλησε σε μια κολόνα με πυροσβεστήρες και λιποθύμησε. Τελικά, χρειάστηκε να επιβιβαστεί στο αεροπλάνο σε αναπηρικό καρότσι, θύμα της επανάστασης των μεταδόσεων στην οποία προσπάθησε να αντιστεθεί χρησιμοποιώντας παρόμοια μέσα.

Ο Μανν προανήγγειλε τον Γουόργουικ, δηλαδή την εισβολή της τεχνολογίας στο σώμα.

Ο Γουόργουικ, τώρα, έχει ένα νέο εμφύτευμα που μπορεί να διακινεί μηνύματα μεταξύ του νευρικού του συστήματος και ενός υπολογιστή, αλλάζοντας έτσι τον τρόπο που αισθάνεται την πραγματικότητα. Ο Λανιέρ το κάνει με διαφορετικό τρόπο. Ξέρω ότι είναι επιστήμονας στον τομέα των υπολογιστών,

ευρύτερα γνωστός για την εργασία του στην Εικονική Πραγματικότητα, και ο τρόπος που βλέπει τα πράγματα είναι ιδιαίτερα αισιόδοξος. Είναι πεπεισμένος ότι η τεχνολογία θα οδηγήσει την ανθρωπότητα σε ένα ουτοπικό διαδραστικό μέλλον. Τι είναι αυτό που τον καθιστά ήρωα στην επανάσταση των μεταδόσεων;

Μαζί με λίγους ακόμη ανθρώπους είναι ο ήρωας του «κοστουμιού δεδομένων» (*data-suit*), το οποίο επιτρέπει σε κάποιον να αλληλεπιδρά από απόσταση μ' ένα σώμα, ή να μεταφέρεται σ' ένα άλλο σώμα. Αυτοί, λοιπόν, είναι οι τρεις χαρακτήρες των τριών επαναστάσεων. Η επανάσταση στις *υλικές/σωματικές μεταφορές* έρχεται πρώτη: κίνηση και επιτάχυνση μέχρι υπερηχητικές ταχύτητες. Η επανάσταση στις *μεταδόσεις*, η οποία ακολουθεί, είναι η επανάσταση των ζωντανών αναμεταδόσεων. Είναι η επανάσταση στον τομέα της κυβερνητικής. Είναι η ικανότητα να αγγίξουμε την ταχύτητα του φωτός, με άλλα λόγια την ταχύτητα των ηλεκτρομαγνητικών κυμάτων σε όλα τα πεδία: όχι μόνο τηλεόραση και τηλε-ακρόαση, αλλά επίσης τηλε-εγχείρηση. Τέλος, η επανάσταση στις *μεταμοσχεύσεις*, η τελευταία επανάσταση, εισάγει αυτήν την τεχνολογία των μεταδόσεων στο εσωτερικό του σώματος χάρη σε συγκεκριμένες τεχνικές. Μετά τις επαναστάσεις στις μεταφορές και τις μεταδόσεις, αρχίζει πλέον με τον 21ο αιώνα η επανάσταση στις ενδο-οργανικές μεταμοσχεύσεις.

Η επανάσταση στις μεταδόσεις είναι αυτή που προσφέρει τη δυνατότητα να αποκωδικοποιηθούν οι πληροφορίες που περιέχονται στο ανθρώπινο γονιδίωμα.

Ναι, το πληροφοριακό πρόγραμμα του ζωντανού οργανισμού. Κι εδώ έχουμε αυτό που είπα προηγουμένως για το «βιβλίο της ζωής», την αποκωδικοποίηση του DNA. Ας δούμε, λοιπόν, καταρχάς την επανάσταση στις μεταμοσχεύσεις. Η επανάσταση στις μεταμοσχεύσεις απεικονίζει τη θέληση των φουτουριστών να μην τρέφεται το σώμα πλέον με πρωτεΐνες, δηλαδή μ' έναν κατά κάποιον τρόπο κανιβαλισμό –οι άνθρωποι είναι σαρκοφάγοι, καταβροχθίζουν ζώα και φυτά–, αλλά να τρέφεται με τεχνολογία και ενέργεια χάρη σε εμφυτεύματα – από τον βηματοδότη, που ήταν το πρώτο ουσιαστικό εμφύτευμα, μέχρι τη συμπληρωματική μνήμη, τα μικροτσιπ, τη βιονική, τα ενσωματωμένα τηλέφωνα κ.λπ. Δεν θα επεισέλω τώρα

σε λεπτομέρειες, αλλά πρέπει να ξαναδιαβάσουμε τον Marinetti,² να μην ξεχνούμε εν πάση περιπτώσει τι έλεγε σχετικά με τα σώματα, διότι αυτή η επιθυμία προέρχεται από τους φουτουριστές, άρα από τον φασισμό. Ο Μαρινέττι είναι ένας προφήτης του φασισμού. Όχι μόνο του φασισμού του Μουσολίνι, αλλά επίσης του ευγονικού φασισμού του Josef Mengele, τον οποίο προέβλεψε. Αυτή είναι η φάση την οποία έχω ονομάσει σαρκοφάγο προσθετική.

[...]

Ενδο-αποικιοποίηση του σώματος

Μιλώντας για προφητείες, πριν είκοσι χρόνια, στον Καθαρό Πόλεμο, αντι-μετωπίσαμε την «ενδο-αποικιοποίηση» της Νότιας Αμερικής από τις στρατιωτικές της δυνάμεις όχι ως σύμπτωμα της υπανάπτυξης αλλά, αντίθετα, ως εργαστήριο για τις επερχόμενες κοινωνίες. Η κατοχή που επέβαλλαν στους ίδιους τους τούς πληθυσμούς προδιέγραφε μια κατάσταση που τελικά επεκτάθηκε και στον υπόλοιπο κόσμο, με την ενίσχυση του «ελάχιστου κράτους» και την εγκατάλειψη ολόκληρων πληθυσμών, αρχής γενομένης από τους άστεγους. Και το φαινόμενο έχει λάβει ακόμη μεγαλύτερες και καταστροφικότερες διαστάσεις με την έλευση της παγκοσμιοποίησης. Η αποικιοποίηση του σώματος από τη βιοτεχνολογία είναι σε μεγάλο βαθμό μέρος του ίδιου φαινομένου. Θα μπορούσαμε να πούμε ότι η τεχνητή προσθήκη μικρο-μηχανών στο σώμα εκτείνει προς τα μέσα αυτόν τον τύπο εδαφικής αποικιοποίησης που η Ευρώπη επέβαλε σ' ολόκληρο τον κόσμο.

Η αποικιακή ουτοπία είναι κατ' εξοχήν η προσπάθεια να τροποποιηθεί το σώμα των αποικιοκρατούμενων. Και δεν αναφέρομαι στην κατάσταση των αποικιοκρατούμενων αλλά σε γεγονότα, στην τεχνο-επιστήμη, στην κατάσταση του κόσμου. Δεν έχει ασκηθεί ποτέ μια αποικιοκρατική, αυτοκρατορική, ολική εξουσία σε μια χώρα δίχως συγχρόνως να ασκείται αυτή η αποικιοκρατική, αυτοκρατορική, ολική εξουσία επί του σώματος. Μπορείς να δεις αυτήν την εξουσία στις στρατιωτικές ασκήσεις. Συνειδητοποιείς τότε ότι οι βιοτεχνολογίες είναι, στην κλίμακα της παγκόσμιας αυτοκρατορίας, ό,τι και οι ασκήσεις στο στρατό, ή η εκπαίδευση των σωμάτων που είχε στόχο να εκπολιτίσει τους "άγριους" στις αποικίες. Με τη διαφορά ότι στην

2. Φιλίπο Τομάζο Μαρινέττι (1876-1944): Ιταλός ποιητής και συγγραφέας, ιδρυτής του φουτουρισμού (1909), έγινε αργότερα οπαδός του φασισμού.

παρούσα κατάσταση το ζήτημα δεν είναι ο εκπολιτισμός άγριων σωμάτων αλλά η τροποποίηση ζώντων σωμάτων, οι κλώνοι, οι χίμαιρες.

Η βιοτεχνολογία είναι ένας τρόπος προετοιμασίας των σωμάτων για έναν διεθνοποιημένο κόσμο, όπως το ίντερνετ ήταν ένας τρόπος προετοιμασίας ολόκληρου του πληθυσμού για έναν ηλεκτρονικό πόλεμο. Η βιολογική επανάσταση κατά βάση επεκτείνει τα όρια της παγκοσμιοποίησης, ανοίγοντας μια ελεύθερη αγορά στο εσωτερικό του σώματος. Ήδη, από την Κίνα μέχρι τη Ρουμανία, υπάρχει μια αναπτυσσόμενη μαύρη αγορά απόσπασης οργάνων από τριτοκοσμικά σώματα προς όφελος των χωρών του πρώτου κόσμου.

Πρόκειται για μια νέα μορφή εκπαίδευσης η οποία, όπως στις ολοκληρωτικές ουτοπίες, στοχεύει στη δημιουργία ενός νέου τύπου ανθρώπινου όντος. Όμως αυτό το νέο άτομο δεν είναι απλώς ο Άριος, ή το πειθαρχικό υποκείμενο του Foucault, αλλά ο νέος άνθρωπος της βιολογίας. Ένα ανθρώπινο ον το οποίο δεν γεννιέται, δεν έρχεται στη ζωή από κάποιο άλλο ανθρώπινο ον, αλλά δημιουργείται. Είναι το τέλος του *sui generis*, του ιδιαίτερου, του μοναδικού.

Τρία σώματα

Ο νέος άνθρωπος της βιολογίας αντιστοιχεί στην κλωνοποίηση του ίδιου του κόσμου μέσω των τεχνολογιών μετάδοσης.

Δεν έχουμε κάποιο σώμα έξω από τον κόσμο. Έχουμε ένα εδαφικό σώμα, ένα κοινωνικό σώμα (ή *socius*) και ένα ζωικό σώμα. Το πρώτο σώμα είναι ο κόσμος. Δίχως τον κόσμο καθ' αυτόν, το κοινωνικό σώμα ή το σώμα καθ' αυτό δεν υπάρχουν. Η τεχνολογία αποίκισε τον εξωτερικό χώρο κατ' αρχάς μέσω των ρωμαϊκών οδών, των μεγάλων καναλιών, των καλωδίων υψηλής τάσης, των υποδομών, και τώρα αποικίζει το ζωικό σώμα. Το εδαφικό σώμα έχει μεγαλύτερη σημασία από το κοινωνικό ή το ζωικό σώμα. Αν δεν υπάρχει γη, δεν υπάρχουν ούτε άνθρωποι. Η πρώτη θνητότητα λαμβάνει χώρα όταν διακόπτεται η σχέση μεταξύ του σώματος καθ' αυτού και του κόσμου. Δεν υπάρχει περίπτωση να ζει κάτι, να ζει ένα σώμα, δίχως κάποιον κόσμο. Μ' αυτή την έννοια, η απώλεια του εδάφους δεν μπορεί να συγκριθεί με την απώλεια που προκύπτει ως αποτέλεσμα των επαναστάσεων του κοινωνικού σώματος –μοναρχία, δημοκρατία, τυραννία κ.λπ.–,

διότι είναι η απώλεια του σωματικού κανόνα, του γεωφυσικού σώματος. Για πρώτη φορά στην ιστορία, η συστολή συνέβη σε ένα μετα-γεωφυσικό επίπεδο, και όχι σε ένα κοινωνιολογικό ή κοινωνιο-φυσικό επίπεδο. Κι αυτό είναι πρωτοφανές. Σ' αυτή την περίπτωση, η ταχύτητα είναι ουσιαστική. Η χρονική συμπίεση προκύπτει από τη δύναμη της στιγμιαίας ταχύτητας, της διαδραστικότητας, της ανάδρασης (*feed-back*) κ.λπ. Ως εκ τούτου αντιμετωπίζουμε μια κατάσταση δίχως προηγούμενο. Έχει μια αστρονομική διάσταση, με την έννοια ότι η αστρονομία αναφέρεται στην περιστροφή/περιφορά (*revolution*). Ήδη από την εποχή της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας, από την εποχή των οδών και των καναλιών, κι έπειτα των σιδηροδρόμων και των αυτοκινητοδρόμων, η τεχνολογία στηριζόμενη στην παγκοσμιοποιητική της διάσταση έτεινε να αρδεύσει το εδαφικό σώμα. Στη συνέχεια, άρδευσε το κοινωνικό σώμα, κυρίως με τον ηλεκτρισμό και την ενεργειακή επανάσταση: απ' όπου προήλθε το τηλέφωνο και όλα όσα επακολούθησαν. Και ο τόπος αυτής της άρδευσης ήταν η πόλη: η άρδευση της πόλης, αλλά επίσης και του διαμερίσματος κ.λπ.

Και ως συνέπεια η τεχνολογία επεμβαίνει στο ίδιο το ανθρώπινο σώμα, στο ζωικό σώμα.

Η τρίτη επανάσταση αφορά στην άρδευση του ανθρώπινου σώματος, κατ' αρχάς εξωτερικά μέσω του ηλεκτρονικού εξοπλισμού (δες την περίπτωση του Στηβ Μανν) και στη συνέχεια εσωτερικά, εισβάλλοντας στο σώμα με τις σαρκοφάγους προσθετικές. Νομίζω πως μπορεί να πει κανείς ότι με τις τεχνικές μεταμόσχευσης η τεχνολογία εισάγεται εντός του σώματος.

Αυτή είναι η πρώτη επίθεση. Η επόμενη δεν αφορά στην εισβολή σε ένα σώμα που ήδη υπάρχει αλλά στην εξολοκλήρου κατασκευή του σώματος.

Η άλλη όψη είναι η γένεση: η δυνατότητα βιομηχανοποίησης του ζωντανού οργανισμού, βιομηχανοποίησης των ίδιων των ειδών.

Τεχνητή επιλογή

Μετά τη φυσική επιλογή (Δαρβίνος) και τη βιοκοινωνική επιλογή (Φράνσις Γκάλτον), φτάνουμε πλέον στη γονιδιακή αλυσίδα παραγωγής.

Δεν θα 'χουμε πια να κάνουμε με την ευγονική της επικράτησης του ισχυρότερου ή την ευγονική της τεχνητής επιλογής του Γκάλτον (και επίτρεψέ

μου να πω ότι ο Δαρβίνος ήταν εναντίον του Γκάλτον). Θα είναι πλέον ζήτημα πληροφοριακής επιλογής.

Χρειάζεται να αναφερθούμε εν συντομία σ' αυτή την ιστορία. Είναι αλήθεια ότι ο Δαρβίνος έβρισκε τις θεωρίες του Φράνσις Γκάλτον, πρώτου του ξαδέλφου, κάπως ριζοσπαστικές. Ο Γκάλτον υποστήριζε τον άμεσο έλεγχο στην ανθρώπινη αναπαραγωγή, θεωρώντας ότι όλες οι ικανότητες που είχαν αποκτηθεί μέσω της «επιβίωσης του ικανότερου» και της εξάλειψης των ανίκανων είχαν με το πέρασμα του χρόνου ολοκληρώσει τον κύκλο τους. Ήταν ανάγκη πλέον για πιο δραστικά μέτρα ώστε να προστατευτούν «από την πίεση που δέχονται από τα πλήθη των ανίκανων, των ασθενών και των απελπισμένων, οι φυλές που έχουν τη μεγαλύτερη ικανότητα να παίξουν το ρόλο τους στη σκηνή της ζωής». Η κακή κληρονομιά, κι όχι η εκπαίδευση ή το περιβάλλον, ήταν η αιτία του σύγχρονου εκφυλισμού, κι έπρεπε να ξεριζωθεί τεχνητά. Προς αυτή την κατεύθυνση, ο Γκάλτον θεμελίωσε το 1870 την επιστήμη της Ευγονικής (από τα ελληνικά ευ, «καλός» και γένος, «φυλή»), χρησιμοποιώντας ως πρότυπο την καλλιέργεια των φυτών και την εκτροφή των ζώων. Το σχέδιό του ήταν να ανυψώσει «τα σημερινά αθλιώς υποβαθμισμένα δεδομένα της ανθρώπινης φυλής ούτως ώστε οι Ουτοπίες, τις οποίες ονειρεύτηκαν οι φιλανθρωπιστές, να καταστούν πρακτικώς εφαρμόσιμες». Ανείπυτες πράξεις έχουν διαπραχθεί στο όνομα της Ουτοπίας, και τα όνειρα του Γκάλτον δεν αποτελούσαν εξαίρεση. Ως μία βιοκοινωνική επιστήμη υποβοηθούμενη από περιορισμένες στατιστικές, η ευγονική έμοιαζε αρκετά ορθολογική, ακόμη και αλτρουιστική, τουλάχιστον στα μάτια των ανώτερων τάξεων: των αγγλοσαξόνων προτεσταντών που παρακολουθούσαν γεμάτοι φόβο την αυξανόμενη μιζέρια στις πόλεις και την κοινωνική υποβάθμιση που επέφερε η βιομηχανοποίηση. Η νέα επιστήμη της εξελικτικής βελτίωσης έγινε πράγματι πολύ δημοφιλής τόσο στην Ευρώπη όσο και στις Ηνωμένες Πολιτείες, όπου νόμοι περί υποχρεωτικής στέρωσης, με στόχο αρρώστους και «πνευματικά καθυστερημένους», είχαν τεθεί σε εφαρμογή σε 24 πολιτείες. Στα 1900 η ευγονική ενισχύθηκε επίσης σημαντικά από την επαναανακάλυψη των νόμων του Gregor Mendel περί του ανασυνδυασμού των κληρονομικών χαρακτηριστικών στα φυτά, οι οποίοι αναγνώριζαν τα γονίδια ως τους μοναδικούς βιολογικούς καθοριστικούς παράγοντες. Ο μεντελισμός έθεσε ουσιαστικά τέλος στον επί μακρόν αποδεκτό ισχυρισμό του Lamarck περί της μεταβίβασης των επίκτητων χαρακτηριστικών. Θριαμβεύουσα και στις δύο

πλευρές του Ατλαντικού, η «επιστήμη της φυλετικής βελτίωσης» ξέπεσε απότομα στις “δημοκρατικές” χώρες μόνον αφού το ναζιστικό κράτος υιοθέτησε ενθουσιωδώς τη φυλετική του πολιτική. Μπορούμε εύκολα να κατανοήσουμε γιατί έκτοτε υποβαθμίζεται συστηματικά ο ρόλος της ευγονικής ως προδρόμου της σύγχρονης γενετικής.

Στην πραγματικότητα, η βιογενετική σήμερα κινείται προς την κατεύθυνση μιας ολικής, απόλυτης ευγονικής, μιας ευγονικής της τελειοποίησης της ίδιας της δημιουργίας. Το ουσιαστικό σ’ αυτή την περίπτωση θα είναι το πρόγραμμα και όχι η κουλτούρα. Κατά τη γνώμη μου, η τεχνητή επιλογή και η πληροφοριακή επιλογή δεν μπορούν να διαχωριστούν. Στηρίζονται και οι δύο στην αντίληψη μιας ανθρωπότητας –για να μην αναφέρουμε τη μετα-ανθρωπότητα– η οποία έχει «διευρυνθεί», όπως μιλάει κανείς για τη διεύρυνση της πραγματικότητας μέσω κυβερνητικών (*cybernetic*) διαδικασιών. Προκαλεί σύγκρουτο γεγονός ότι μπορεί κανείς να φανταστεί τη δημιουργία ανθρώπινων ειδών – όχι πλέον του ανθρώπινου είδους στον ενικό, αλλά ανθρώπινων ειδών στον πληθυντικό.

Γενετικά ρομπότ

Δεδομένων αυτών, θα ήταν δυνατόν να παρέμβουν στο χάρτη του ανθρώπινου γονιδιώματος για να παραγάγουν όχι μόνο ανθρώπους υψηλής απόδοσης αλλά επίσης υπανθρώπους.

Κατά τη γνώμη μου, δεν μπορούμε να εξετάσουμε σήμερα το ζήτημα της γενετικής δίχως να θέτουμε την ολέθρια διάσταση της ευγονικής. Πίσω από την αντίληψη του υπεράνθρωπου (την αντίληψη του Γκάλτον την οποία ενστερνίστηκε ο Μένγκελε) βρίσκεται αναπόφευκτα η αντίληψη μιας κατώτερης φυλής. Συνήθως ο κόσμος αδυνατεί να κατανοήσει ότι η πρόθεση «υπέρ» σημαίνει την υποτίμηση των υπόλοιπων ανθρώπων. Όταν δημιουργείς την ιδέα ενός υπεράνθρωπου, συγχρόνως απαξιώνεις, υποβαθμίζεις κάποιους άλλους ανθρώπους. Η ιδέα θεσπίζει *de facto* ότι οι υπόλοιποι είμαστε υπάνθρωποι. Κατά τη γνώμη μου, παρεμπιπτόντως, ο υπεράνθρωπος, ακόμη κι αν είναι τέλειος, εξακολουθεί να είναι ένα τέρας. Οι υπεράνθρωποι είναι σαν τα διαγονιδιακά προϊόντα: θα είναι ανθεκτικοί στα πάντα.

Η αντίληψη περί υπανθρώπων, όμως, υπήρχε και πριν τη βιοτεχνολογία.

Ήταν ήδη παρούσα την εποχή της αποικιοκρατίας...

Για να το προχωρήσουμε παραπέρα, θα μπορούσαμε να πούμε ότι η ανθρωπότητα σήμερα μοιάζει με τους Άγγιους απέναντι στους πολιτισμένους Κατακτητές. Δεν υπάρχουν πια μακρινές χώρες όπου θα μπορούσε κανείς να ανακαλύψει άγγιους, ευγενείς ή κακούς. Μπορεί μάλλον να τους βρει στα εργαστήρια. Στα εργαστήρια θα μπορούσαν να κατασκευάσουν νέα πληθυντικά ανθρώπινα είδη. Τα πρωτεύοντα είδη, αυτά που είναι φτιαγμένα από ωάρια και σπέρμα, θα θεωρούνται πρωτόγονα. Στον υπερ-ρατσισμό μπορεί κανείς να δει για μια ακόμη φορά τα θεμέλια τόσο της αποικιοκρατικής αντίληψης όσο και του ρατσισμού και της ξενοφοβίας, αλλά πλέον σε συμπαγτικό επίπεδο. Εξ ου και η αντίληψη ότι το πέραν-του-ανθρώπινου είναι το μέλλον για την εκτός της γήινης σφαίρας ζωή. Και ότι η αναζήτηση για τα μικρά πράσινα ανθρωπάκια δεν ήταν επιστημονική φαντασία, αλλά ο προάγγελος της έρευνας για έναν ανώτερο άνθρωπο. Απλώς, επειδή κανένας δεν τολμούσε να ταχθεί με την πλευρά της ευγονικής των ναζί, το “ρίξαμε” στο διάστημα και διαλέξαμε τα μικρά πράσινα ανθρωπάκια από τον Άρη.

Ο William Burroughs ήταν μεταξύ αυτών που από νωρίς αναγνώρισαν τη δυνατότητα της γενετικής μηχανικής να συνεισφέρει στο τελικό οικολογικό άλμα στο διάστημα. Υπολόγισε ότι το ανθρώπινο είδος βρίσκεται ακόμη σε μια κατάσταση νεοτενίας³ και ότι δεν ήταν από βιολογική άποψη σχεδιασμένο για να παραμείνει όπως είναι τώρα. Εξ ου και η ανάγκη για ένα «αστρικό σώμα», ένα σώμα που μπορεί να εκπληρώσει τον πνευματικό μας προορισμό στο διάστημα. Η επιστημονική φαντασία υπήρξε επίσης πρωτοπόρα.

Αυτό που με φοβίζει είναι η ιδέα των γενετικών ρομπότ, των ζωντανών ρομπότ, ζωντανών οργανισμών που έχουν ρομποτοποιηθεί μέσω της χειραγώγησης του γενετικού κώδικα.

Δεν θα πρόκειται για βιομηχανικά ρομπότ αλλά για πληροφοριακά ρομπότ, παιδιά του υπολογιστή και του ανθρώπινου γονιδιώματος.

3. *Νεοτενία*: φαινόμενο κατά το οποίο διατηρούνται στα ενήλικα άτομα ενός ζωικού είδους προνεμφικά ή εμβρυικά χαρακτηριστικά, τα οποία κανονικά εξαφανίζονται με την ανάπτυξη.

Το πιο τρομακτικό είναι ένας γενετικός χάρτης ικανός να παράγει ανθρώπινα ρομπότ, ζωντανούς σκλάβους – μια νέα μορφή σκλαβιάς που μπορεί να παράγει η γενετική μηχανική. Τα ζητήματα των κλώνων ή των χιμαιρών αναπαράγουν την έννοια της αυτοματοποίησης αλλά με γενετικά μέσα. Ο Greg Wenter, για παράδειγμα, ισχυριζόταν πριν μερικά χρόνια ότι θα μπορούσε να δημιουργηθεί ζωή μόνο με 300 γονίδια. Κι έφτασε στο σημείο να δηλώνει ότι θα βρισκόταν κάποιος πρόθυμος να κατασκευάσει μια υποζωή. Θα ήταν πρωτόγονη αλλά θα λειτουργούσε.

Έκτοτε, βεβαίως, διάφοροι επιστήμονες διαδίδουν την ιδέα της παραγωγής ακέφαλων τεράτων από βλαστικά κύτταρα εμβρύων, ανθρώπινων σωματίων δίχως εγκέφαλο, τα οποία θα διατηρούνται στη ζωή ως πηγή οργάνων.

Οι υπάνθρωποι, αυτή η παγκόσμια συμφορά που γεννήθηκε την εποχή της αποικιοκρατίας, δεν σχεδιάστηκαν σε κάποιο εργαστήριο. Ενώ, σ' αυτή την περίπτωση, με την τροποποίηση του γονιδιώματος, θα πρόκειται για βιομηχανικό σχεδιασμό, όπως στην ταινία *Εξολοθρευτής*. Όλη η υπόθεση του ελέγχου του ζωντανού οργανισμού έχει να κάνει με την αντισύλληψη του ανθρώπινου είδους. Και δεν πρόκειται για αντισύλληψη που αποτρέπει τη γέννηση ενός άνδρα ή μιας γυναίκας· ή μάλλον, παραδόξως, δεν πρόκειται για την απουσία γέννησης. Όχι. Είναι η δυνατότητα της εξαφάνισης, για να μην πούμε της εξολόθρευσης του ανθρώπινου είδους στον ενικό.

Υπερ-ρατσισμός

Κι αυτό γεύρει εκ νέου το ζήτημα του ρατσισμού...

Ή μάλλον του *υπερ-ρατσισμού*. Τι είναι ο ρατσισμός; Ο ρατσισμός θεωρεί ως δεδομένο ότι υπάρχουν «ανώτερες» και «κατώτερες» φυλές εντός της μοναδικότητας του ανθρώπινου είδους. Ακόμα και ο μεγαλύτερος ρατσιστής στον κόσμο το δέχεται αυτό. Ακόμα και οι εκφυλισμένοι είναι εκφυλισμένοι στο πλαίσιο αυτής της ενότητας. Ο ρατσιστής τους ονομάζει «κατώτερους», όμως εξακολουθούν να είναι άνθρωποι. Οι σφαγές, οι τερατωδίες, οι φρικαλεότητες του ρατσισμού παραμένουν στο πλαίσιο της ενότητας του ανθρώπινου είδους και είναι σχετικές μ' αυτή την ενότητα.

Αυτό ισχυρίζεται και ο Robert Antelme στο Η ανθρώπινη φυλή, το κλασικό γαλλικό έργο σχετικά με τα στρατόπεδα, ισάξιο του Εάν αυτό είναι ο άν-

θρωπος του *Primo Levi*.⁴ Ο Αντέλμ, ένας αντιστασιακός που στάλθηκε σε στρατόπεδο καταναγκαστικής εργασίας το 1944, εξακολουθούσε να επιμένει ότι «η απόσταση που μας διαχωρίζει από άλλα είδη παραμένει ανέπαφη». Μπορούσε να υπάρχει μόνο μία ανθρώπινη φυλή, κι όχι διάφορες. «Κανείς δεν θα μπορούσε με τη θέλησή του να ανήκει στο ανθρώπινο είδος ή να το εγκαταλείψει, ή να αναγκάσει κάποιον να γίνει ζώο ή δέντρο.» Όμως αυτή η κατηγορηματική άρνηση επιβεβαιώνει την αληθινή φύση του σχεδίου των ναζί: δεν επεδίωκαν μόνο την εξόντωση των Εβραίων και των Τσιγγάνων, προσπαθούσαν να ξεριζώσουν την ίδια την ύπαρξή τους ως ανθρώπων.

Το ζήτημα του πολλαπλασιασμού του ανθρώπινου είδους δεν έχει τεθεί ποτέ στο παρελθόν. Ο ρατσιστής απέφευγε αυτή την υπερβολή εξαιτίας τού ότι υπήρχε μόνο ένα ανθρώπινο είδος, και διέφεραν οι φυλές. Αυτό που λέω είναι ότι σήμερα η γενετική βόμβα διακινδυνεύει να διαρρήξει αυτήν την ενότητα.

Δεν είχε όμως ήδη διαρραγεί στα στρατόπεδα; Ήδη το 1933 ο *George Bataille* εξετάζει αυτή την ιδέα σε ένα σύντομο δοκίμιο για την «αποκειμενοποίηση» (*abjection*),⁵ όπου δηλώνει ότι οι άνθρωποι θα μετατραπούν σε παράσιτα αν δεν καταφέρουν να αντισταθούν στην «προσταγή» που τους υποβιβάζει σε αντικείμενα. Όταν οι «αποκείμενες μορφές» αποβάλλονται, τους αφαιρείται οποιαδήποτε αξία ως ανθρώπινες υπάρξεις και μετατρέπονται σε πράγματα. Η έννοια της «αποκειμενοποίησης» (αναφερόμενη κυρίως στην οριακή υποκειμενικότητα) έγινε ευρέως γνωστή στις Ηνωμένες Πολιτείες μετά την έκδοση του δοκιμίου της *Julia Kristeva* για τον *Celine*,⁶ κανείς όμως δεν

4. *Primo Levi, Εάν αυτό είναι ο άνθρωπος*, Άγρα, Αθήνα 1997.

5. *abjection*: από το λατινικό *ab-jicere* (εκδιώκω, αποβάλλω, απορρίπτω), *abjectus* (απόβλητος, απόκληρος, αξιοθρήνητος, ειδοχθής, άθλιος). «“Αποκείμενο” [*abject*] είναι αυτό που εκπίπτει ή αποβάλλεται από την κοινωνική ορθολογικότητα του συμβολικού συστήματος, η μιανή ύλη που εκδιώκεται με τρόπο και αποστροφή από το σώμα ως ριζική και εκφυλισμένη ετερότητα, παγιώνοντας έτσι έναν ασφαλή, σταθερό και ακέραιο εαυτό» (Αθηνά Αθανασίου, *Ζωή στο όριο. Δοκίμια για το σώμα, το φύλο και τη βιοπολιτική*, Εκκρεμές, Αθήνα 2007· ειδικότερα στο κεφάλαιο «Αναζητώντας τη “Σημειωτική Χώρα”»: Ετερότητα, Αποστροφή και ο Τρόμος του Εκ-τοπισμένου Υποκειμένου» η συγγραφέας εξετάζει κριτικά το δοκίμιο της Τζούλια Κρίστεβα για την αποκειμενοποίηση – βλ. και επόμενη υποσημείωση).

6. *Julia Kristeva, Pouvoirs de l'horreur. Essais sur l'abjection (Δυνάμεις του τρόμου. Δοκίμια για την αποκειμενοποίηση)*, Seuil, Παρίσι 1980. Στο βιβλίο της η Κρίστεβα «επεξεργάζεται τους αποκλεισμούς πάνω στους οποίους θεμελιώνονται οι θρησκευτικοί και ηθικοί κώδικες που εννοποιούν τις κοινωνίες, καθώς και την ψυχική βία, την αποστροφή και τον εκποτισμό που ενυπάρχουν στη διαδικασία παγίωσης ενός εαυτού» (Αθ. Αθανασίου, *ό.π.*).

φαινόταν να κατανοεί πόσο επίκαιρη ήταν αυτή η ανάλυση την εποχή που πρωτοδιατυπώθηκε: προδιέγραφε τα πειράματα στα στρατόπεδα. Ο Giorgio Agamben άγγιξε ακούσια αυτό το ζήτημα στο *Homo Sacer*,⁷ στο σημείο όπου εξετάζει τη μοίρα των «Μουσουλμάνων» –των ανθρώπων που αντιμετώπιζοντας τις ακραίες συνθήκες των στρατοπέδων είχαν χάσει την επιθυμία να ζήσουν καθώς και κάθε ένστικτο επιβίωσης– και συμπεραίνει ότι η «γυμνή ζωή» μεταμόρφωσε την πολιτική σε βιοπολιτική. Ακριβώς όμως: τα SS, παρόλο που δεν διέθεταν τη βιοτεχνολογία που έχουμε σήμερα, άρχισαν να ενισχύουν την πολιτική τους βιολογικά, μεταμορφώνοντας τη φύση των σωμάτων στα στρατόπεδα και αντιμετώπιζοντας τους εκτοπισμένους ως υπάνθρωπους.

Άνοιξαν τις Πύλες της Κολάσεως.

Στο βιβλίο του Η ναζιστική ιατρική και τα θύματά της, ο Ernst Klee παραθέτει την αφήγηση ενός κρατούμενου σε στρατόπεδο ο οποίος υπήρξε μάρτυρας «ενός είδους έκθεσης της σάρκας» πριν από την εκτέλεση μιας ομάδας Εβραίων. Σαν «έμποροι αλόγων», γράφει, οι γιατροί των SS ψηλαφούσαν τους μηρούς και τις κνήμες των ανδρών και των γυναικών που στέκονταν στη σειρά μπροστά τους και διάλεγαν καθώς προχωρούσαν «τα καλύτερα κομμάτια». Και μετά έφτιαχναν απ' αυτούς μια «ανθρώπινη σούπα» για να καλλιεργήσουν βακτήρια στο εργαστήριο.

Είναι φρικτό. Και με τις υπάρχουσες σήμερα δυνατότητες ο ρατσισμός θα γίνει εκθέτης στον πολλαπλασιασμό των ανθρώπινων ειδών.

Άουσβιτς - Μπίρκεναου

Σήμερα η βιογενετική εργάζεται σε μοριακό επίπεδο, με «ζωντανά υλικά», απαλλαγμένη από τις συμβατικές φυλετικές διακρίσεις. Η εκθετική αύξηση, παραδόξως, μπορεί να αφορά έναν ρατσισμό χωρίς ράτσες. Γεγονός που δεν θα αποτρέψει, φυσικά, τη δημιουργία μέσω της βιογενετικής φυλών κάθε γενετικού τύπου, εντός ή εκτός της ανθρώπινης φυλής.

Ένας ρατσισμός πέραν της ανθρώπινης φυλής είναι κάτι αδιανόητο, όμως θα χρειαστεί να διανοηθούμε το αδιανόητο, δηλαδή να κάνουμε το άλμα πέραν της ηθικής. Και γνωρίζουμε ότι το έκαναν στο Άουσβιτς. Κατά τη

7. Giorgio Agamben, *Homo Sacer, Κυρίαρχη εξουσία και γυμνή ζωή*, Scripta, Αθήνα 2005.

γνώμη μου, ο Μένγκελε είναι ένα πρόσωπο του οποίου τη δράση συγκάλυψαν αυτοί που τον χρηματοδοτούσαν, τα μεγάλα φαρμακευτικά εργαστήρια. Το βιβλίο του Ερνστ Κλέε είναι πραγματικά σημαντικό αν θέλεις να δεις το αίνιγμα που μας παρουσιάζεται. Ο Μένγκελε παραπέμπει στον Γκάλτον. Η τεχνολογική του κουλτούρα, η βιοτεχνολογία του, η εργασία του πάνω στους διδύμους αποκαλύπτουν μια αγγλοσαξονική, μια δαρβινική του πλευρά.

Ο Μένγκελε μεταφέρθηκε στο Άουσβιτς από το Βερολίνο, λόγω της «μοναδικής ευκαιρίας» που παρουσιαζόταν να διευθύνει εκεί τις φυλετικές βιολογικές έρευνες. Έστελνε συνεχώς «ανθρώπινο υλικό» στο αφεντικό του, τον καθηγητή Von Verschuer, διευθυντή του Ινστιτούτου Kaiser Wilhelm, για την έρευνά του πάνω στους νόμους της κληρονομικότητας του Μέντελ. Το «υλικό» περιελάμβανε κιβώτια γεμάτα ζεύγη ετεροχρωματικών οφθαλμών που είχε αφαιρέσει από τσιγγάνους που σκότωσε ο ίδιος, και μέλη διδύμων που είχε μολύνει με τύφο. (Ο Μέντελ δεχόταν ότι φυσικά χαρακτηριστικά, όπως το χρώμα των οφθαλμών, ή ασθένειες μεταβιβάζονταν απaráλλακτα μέσω μεμονωμένων γονιδίων επί αρκετές γενιές.) Ο στόχος ήταν η δημιουργία μιας «κεντρικής συλλογής για τη βιολογία της κληρονομικότητας».

Τα πειράματα του Μένγκελε χρησιμοποιήθηκαν ξανά. Αυτή είναι η σκοτεινή καταγωγή των βιοτεχνολογιών.

Μπορεί να μην συνειδητοποιούμε ακόμα ότι ο κόσμος τείνει να γίνει ναζιστικός μ' έναν καινούργιο τρόπο.

Είμαστε μάρτυρες αυτού που ο Bernard Chouraki ονόμασε τις προάλλες «ένα πλανητικό Ολοκαύτωμα». Διότι το Άουσβιτς-Μπίρκεναου –τα εργαστήρια των SS βρίσκονταν στο Μπίρκεναου– ήταν ο πρόδρομος αυτών που συμβαίνουν σήμερα στη διαγονιδιακή παραγωγή. Τα στρατόπεδα εξόντωσης –όχι τα στρατόπεδα συγκέντρωσης, τέτοια είχαν και στην Αυστραλία για τους ιθαγενείς– ήταν τα μεγαλύτερα γενετικά εργαστήρια της εποχής εκείνης. Το όλο εγχείρημα εμπλούτισε τις μεγάλες φαρμακευτικές εταιρείες και εμπλούτισε την ίδια την επιστήμη.

Κατά συρροήν δολοφόνοι

Η ευγονική ευδοκίμησε στις Ηνωμένες Πολιτείες στις αρχές του 20ού αιώ-

να και η ανάπτυξή της συνεχίστηκε μέχρι τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Στην επίσκεψή του στο Ινστιτούτο Kaiser Wilhelm το 1940, ο T.U.V. Ellinger, ένας διάσημος αμερικανός γενετιστής, παρομοίασε το γερμανικό σχέδιο εξάλειψης των εβραϊκών «κατώτερων κληρονομικών χαρακτηριστικών» με τη μεταχείριση που επεφύλασσαν οι Ηνωμένες Πολιτείες στον μαύρο πληθυσμό. Στην πραγματικότητα, η αμερικανική επιστήμη της ευγονικής αποτέλεσε το πρότυπο των ναζί γιατρών, γεγονός το οποίο σύντομα ξεχάστηκε στις ΗΠΑ. Ήταν, βεβαίως, ευκολότερο να δαιμονοποιηθούν οι ναζί.

Ο Μένγκελε είναι αυτός που τόλμησε να αναμετρηθεί με μαζικές ποσότητες. Είναι αδύνατον να αντιμετωπίσεις αυτά τα ζητήματα δίχως να αναφερθείς στην έννοια της βίας. Τα στρατόπεδα εξόντωσης ήταν τόποι μιας σχετικής διασποράς της βίας, ως μέρη της πολύ γενικότερης βίας του ναζισμού. Υπήρχαν όμως τόποι μέσα στα στρατόπεδα όπου η βία ήταν συμπυκνωμένη, κι αυτοί ήταν τα εργαστήρια. Τα στρατόπεδα δεν συνδέονταν απλώς με τον ναζισμό, πραγματοποιούσαν πειράματα με ένα νέο είδος βίας, κι αυτή η βία δεν μετριάστηκε ποτέ.

[...]

Ο Μένγκελε βασιζόταν στη συγκέντρωση και στα μαζικά αποτελέσματα. Είναι αυτός που κατάφερε να τα πραγματοποιήσει στα στρατόπεδα. Φέρνω στη μνήμη μου τα συγκεκριμένα πειράματα που έκαναν με την εμβύθιση σε παγωμένο νερό για τους πιλότους που έπεφταν στη Βόρεια Θάλασσα. Η Λουφτβάφε χρησιμοποίησε αυτά που είχαν δοκιμαστεί στις δεξαμενές των στρατοπέδων για να σώζει ζωές πιλότων της, και το ίδιο ισχύει και για τη Βέρμαχτ. Είναι βέβαιο ότι αυτά τα φρικαλέα πειράματα –και στην περίπτωση των στρατοπέδων μπορούμε να χρησιμοποιήσουμε τον όρο *πειράματα σε ανθρώπους*– είχαν πρακτικές εφαρμογές για τις οποίες δεν μιλάει κανείς ποτέ...

Πειράματα σε ανθρώπους

Ο Ερνστ Κλέε καταγράφει επίσης εν συντομία τους διάφορους τύπους πειραμάτων σε ανθρώπους που διηύθυνε η Βέρμαχτ: βαλλιστικοί έλεγχοι (σφαίρες που εκρήγνυνταν στο κεφάλι ανθρώπινων υποκειμένων)· χορήγηση θεικού οξέως, ή γενικότερα «πολεμικών ουσιών» σε γυναίκες στο Ράφενσμπουργκ ενέσεις βενζίνης στο σώμα· πειράματα με εγκαύματα· προσομοιώσεις ασθενειών όπως ο ίκτερος με ενέσεις πικρικού οξέως· ανατομές ζωντανών ανθρώ-

πων πειράματα σε παιδιά σε θαλάμους χαμηλής πίεσης κ.λπ. Τα περισσότερα ανθρώπινα πειραματόζωα πέθαναν εξαιτίας των πειραμάτων. Από την άλλη, πολλοί ναζί γιατροί που συμμετείχαν στα πειράματα έκαναν λαμπρή καριέρα μετά τον πόλεμο. Μιλούμε συνεχώς για τη βιολογία και τους βιολόγους των ναζί, αλλά η γνώση που αποκτήθηκε σπάνια παρουσιάζεται ή αναγνωρίζεται ως τέτοια.

Ο φίλος μας Gérard Rabinowitz δημοσίευσε πριν μερικά χρόνια ένα άρθρο σε ένα γνωστό εβραϊκό περιοδικό, όπου έγραφε ότι δεν πρέπει να θεωρούμε ότι οι ναζί ήταν βλάκες. Και του λογόκριναν το σχόλιο αυτό. Όμως οι ναζί διέθεταν όντως μια εξαιρετική νοημοσύνη. Έτσι είναι το κακό.

Η γερμανική επιστήμη μετά τον πόλεμο δεν είχε ιδιαίτερα λαμπρά αποτελέσματα.

Είχαν όλοι φύγει στο εξωτερικό, όπως ο φον Μπράουν... Εν πάση περιπτώσει, δεν χρειάζεται να το περιορίζουμε στη Γερμανία: στη Γερμανία, στο πεδίο της ευγονικής, συνέβη η έκρηξη που είχε ξεκινήσει αλλού, στις Ηνωμένες Πολιτείες και στις σκανδιναβικές χώρες, για να μην αναφέρουμε τον μεγάλο Γάλλο ευγονιστή...

Τον Alexis Carel...

Ναι.

Κάτοχος του βραβείου Νόμπελ στην ιατρική το 1912, εφηύρε τεχνικές που έκαναν δυνατή τη μεταμόσχευση οργάνων. Κατασκεύασε ένα γυάλινο δοχείο όπου διατηρούσε ζωντανά για ένα σημαντικό χρονικό διάστημα όργανα που είχαν αφαιρεθεί από ζώα. Τύχαινε επίσης να θαυμάζει τους ναζί, όπως τον φίλο του Charles Lindbergh, κι αυτό τελικά τον έκανε λιγότερο γοητευτικό στις ΗΠΑ.

Τερατολογία

Ο Καρέλ εξακολουθούσε και μετά τον πόλεμο να είναι μεγάλος και τρανός. Το ζήτημα της ευγονικής έχει σήμερα συσκοτιστεί γιατί η γενετική αποτελεί ακρογωνιαίο λίθο για τις μεγάλες πολυεθνικές και βιοτεχνολογικές εταιρείες.

[...]

Έχουν ήδη προχωρήσει πολύ: έχουν κολλήσει ένα ανθρώπινο αυτί στην πλάτη ενός ποντικού, έχουν παραγάγει «γουρούνια Άρνολντ Σβάρτσενεγκερ» με γονίδια κοτόπουλου, για να μην αναφέρουμε τα ακέφαλα ποντίκια και γυρίνους. (Ερευνητές στο Τέξας έχουν αφαιρέσει το γονίδιο που παράγει το κεφάλι στο έμβryo.) Αυτή είναι η “καλλιτεχνική” πλευρά της γενετικής. Στην πραγματικότητα η επιστήμη φαίνεται να προπορεύεται κατά πολύ της τέχνης. Κι αν τέτοιου είδους πειραματισμοί είναι δυνατοί, δεν υπάρχει αμφιβολία ότι αυτήν ακριβώς τη στιγμή κάπου επιδίδονται σ’ αυτούς.

Είμαι σίγουρος γι’ αυτό. Μας έχουν σφυροκοπήσει επί μακρόν με την ιστορία για τους ιπτάμενους δίσκους στην Περιοχή 51 της Νεβάδα – έχεις πάει εκεί. Μου φαίνεται εκπληκτικό να τα βλέπουμε ξανά όλα αυτά, μετά από τόσες δεκαετίες. Μας “σερβίζουν” τα μικρά πράσινα ανθρωπάκια από το διάστημα, ενώ γνωρίζουμε πολύ καλά ότι αυτήν ακριβώς τη στιγμή βρίσκονται σε εξέλιξη εργασίες στα εργαστήρια σ’ ολόκληρο τον κόσμο...

Τα alien ζουν ανάμεσά μας...

Ποιος μπορεί να ισχυριστεί ότι τα υβρίδια και οι άνθρωποι κλώνοι δεν έχουν ήδη ξεκινήσει; Όταν βλέπεις τι έκανε η Αμερική –λέω η Αμερική, αλλά θα μπορούσα κάλλιστα να πω η Γαλλία– πριν 40 χρόνια, όταν βομβάρδιζε με ακτινοβολίες τους ίδιους της τους πολίτες για να δοκιμάσει τα αποτελέσματα της ατομικής βόμβας, ποιος πιστεύει ότι σήμερα τέτοια πράγματα δεν μπορούν να συμβούν ξανά;

Τα «εργαστήρια στο Άουσβιτς» ήταν ήδη μια μορφή πολέμου, αλλά ενός πολέμου ενάντια στην ανθρωπότητα. Ενός πολέμου που η πορεία του άλλαζε και περνούσε μέσα από την επιστήμη. Και η επιστήμη βρίσκεται ακόμα σε εμπόλεμη κατάσταση. Όπως είπε ο Μένγκελε στον βοηθό του: «Φίλε μου, αυτό θα συνεχιστεί, θα πάει μακριά κι ακόμη παραπέρα».

Εάν δεν επρόκειτο για την ευγονική, την “άνωτερη” φυλή, το Άουσβιτς κι όλα τα υπόλοιπα που βρίσκονται πίσω απ’ αυτές τις νέες γενετικές μεθόδους, θα μπορούσαμε και να μην αναρωτιόμαστε: Πόσο μακριά, μέχρι ποιο σημείο; Όταν λέμε σήμερα «πόσο μακριά», εννοούμε μέχρι το Άουσβιτς. Σημαίνει μέχρι το τέλος. Οι αντίχειρες δείχνουν προς τα κάτω για τον μονομάχο.

Η τέχνη των στρατοπέδων

Η γενετική δεν αναγνωρίζει πλέον την ωμότητα απ' όπου προέρχεται, κι αυτό είναι ίσως το πιο επικίνδυνο: ότι μπορεί να γίνει μια συνηθισμένη ωμότητα, μια ωμότητα που δεν θα μπορούμε πλέον να αναγνωρίζουμε ή να παρουσιάσουμε ως τέτοια.

Δεν θα υπάρχουν μεγάλες σφαγές αλλά η κοινοτοπία του κακού.

Αυτό το εγχείρημα ξεκίνησε στο Άουσβιτς-Μπίρκεναου. Θα μπορούσε να ονομαστεί τέχνη των στρατοπέδων.

Ναι, μια τρομοκρατική διάσταση της τέχνης υπήρχε ήδη σε εμβρυακή μορφή στον φασισμό. Ο ρητός στόχος του Γιόσεφ Μένγκελε, το είδος της «σωματικής τέχνης» (*body-art*) που εξάσκησε, βασιζόταν στην ιδέα τού να κάνει την ανθρώπινη φυλή ένα ανώτερο αισθητικό αντικείμενο. Δεν γίνεται να ξετάσει κανείς τα στρατόπεδα δίχως να σκεφτεί την αισθητική τους διάσταση. Και αυτή η αισθητική διάσταση ήταν εσκεμμένη, ήταν μέρος της λατρείας των Αρίων.

Η άρια τέχνη παρουσιαζόταν ανοιχτά. Ήταν μνημειώδης, νεο-κλασική, εξιδανικευμένη. Αυτό όμως το άλλο είδος τέχνης που ασκούσαν τα SS στα εργαστήριά τους παρέμενε κρυφό. Και θα πρέπει να συνδέσουμε αυτά τα δύο αν θέλουμε να δούμε πραγματικά ποια ήταν η αισθητική των ναζί.

Η ανάπτυξη της έρευνας πάνω στους ανθρώπους σήμερα δεν κατευθύνεται πλέον σε πειράματα πάνω σε ανθρώπους, όπως στην περίπτωση των διδύμων του Μένγκελε, αλλά σε ανθρώπους-πειράματα. Στην ελευθερία της έκφρασης να παράγει ανθρώπινα όντα, να τα δημιουργείς, κι όχι πια να τα γεννάς. Βλέπουμε εδώ τη θρησκευτική διάσταση, τη θεοποίηση του επιστήμονα, την παρόρμηση του πλάστη: να ξαναπλάσει τη ζωή. Η επιστήμη έχει γίνει τέχνη. Υπάρχει μια τέχνη της επιστήμης που είναι το τέλος της επιστήμης, και ίσως το τέλος της τέχνης. Διότι όταν αυτές οι στυλιστικές εκφράσεις συνδεθούν με τη βιολογική δημιουργία, με βάση ζωντανά υλικά, τότε η τέχνη σίγουρα θα σταματήσει και η επιστήμη θα πάρει τη θέση του πλάστη. Έτσι το ανθρώπινο είδος θα πάψει να είναι μοναδικό. Θα γίνει προϊόν ενός δημιουργού. Αλλά αυτή τη φορά δεν θα πρόκειται πλέον για τον Δημιουργό που είναι η αιτία των πάντων. Δεν θα 'ναι πλέον

μονοθεϊσμός αλλά πολυθεϊσμός, μόνο που οι δημιουργοί θα είναι εταιρείες. Η Monsanto ή η Novartis θα κάνουν τον προγραμματισμό... Πιστεύω ότι εγκαταλείπουμε τη βιολογία και εισερχόμαστε στη σφαίρα της τερατολογίας, της δημιουργίας τεράτων.

Τέρατα που θα είναι άνθρωποι...

Τέρατα που θα είναι άνθρωποι, που θα είναι ζωντανοί οργανισμοί. Αυτό που χαρακτηρίζει την τέχνη είναι η δημιουργία, την οποία η ιερή τέχνη εξιδανίκευσε. Τι είναι η ιερή τέχνη; Είναι αυτή που επισημοποίησε την παρόρμηση του πλάστη. Σήμερα αυτή η παρόρμηση δεν είναι πλέον ιερή αλλά ανίερη. Και τελικά το πρόβλημα δεν είναι πλέον το ανίερο, βέβηλο σώμα, είναι το σώμα που έχει βεβηλωθεί. Το βεβηλωμένο σώμα συναντά το ιερό μέσω του *homo sacer* και της θυσίας. Κατά τη γνώμη μου, η δημιουργική παρόρμηση της ιερής τέχνης έχει προχωρήσει στη σφαίρα της γενετικής τέχνης, καθώς και σε άλλες σφαίρες.

Σωματική τέχνη

Τις τελευταίες δύο δεκαετίες, αναπαραστάσεις του σώματος, κατακερματισμένες, απεχθείς, παράξενες, εξιδανικευμένες, τερατώδεις, έχουν πολλαπλασιαστεί σε γκαλερί και μουσεία σ' ολόκληρο τον κόσμο, εμφανιζόμενες συχνά ως σπουδές κοινωνικού φύλου ή ως ψυχανάλυση. Αυτή η πληθωρική παραγωγή δεν μου φαίνεται τόσο σαν επιστροφή κάτι "καταπιεσμένου" όσο σαν ένα μαζικό σύμπτωμα της ολοένα εντεινόμενης εξαφάνισης του σώματος. Μοιάζει σαν τα τελευταία πυροτεχνήματα μιας απειλούμενης ύπαρξης.

Αν κοιτάξουμε τη σωματική τέχνη σήμερα, αν κοιτάξουμε την έρευνα που γίνεται πάνω στο ανθρώπινο γονιδίωμα, δεν μπορούμε να αγνοήσουμε ότι βρισκόμαστε στα πρόθυρα μιας διαγονιδιακής τέχνης – μιας τέχνης των όντων, μιας τέχνης της βιοτεχνολογίας, και όχι πλέον των σταθερών, εικαστικών μορφών. Αυτό ήταν το όνειρο του Μένγκελε – να μετατρέψει τη βιολογία σε τέχνη κι όχι απλώς σε μια τέχνη της βιολογίας–, μια τερατολογία, η τέχνη της δημιουργίας τεράτων. Όταν βλέπεις ότι οι άνθρωποι θέλουν παρ' όλο το κόστος να κλωνοποιήσουν ανθρώπους, συνειδητοποιείς ότι βρισκόμαστε αντιμέτωποι με κάτι που δεν είναι πλέον καλλιτεχνική ιδιοφυΐα αλλά *γενετική μηχανική*. Έχουμε λοιπόν μερικούς σωματικούς

καλλιτέχνες που μεταμορφώνουν οικειοθελώς το σώμα τους, όπως η Or-lan και ο φίλος μου Stelarc, οι δύο γνωστότεροι σωματικοί καλλιτέχνες, το ντουέτο.

Λες ο φίλος μου Στελάρκ, αλλά δεν φαίνεται να συμφωνείς καθόλου μαζί του.

Όχι, είμαστε εντελώς αντίθετοι, είναι όμως απίστευτα ευφυής. [...] Ο Στελάρκ είναι επίσης φουτουριστής. Θεωρεί ότι το ανθρώπινο σώμα όπως είναι σήμερα δεν θα είναι ικανό να τα καταφέρει στο σύμπαν. Όπως και άλλοι, θεωρεί ότι η ανθρωπότητα πρέπει να μεταλλαχθεί για να επιβιώσει, αλλά να μεταλλαχθεί οικειοθελώς, με τα δικά της μέσα. Στη βάση των ιδεών του υπάρχει η αντίληψη του κοσμοναύτη, μια αντίληψη με την οποία καταπιάνεται και ο Jean-François Lyotard στο *Μη ανθρώπινο*. Το μη ανθρώπινο, στην πραγματικότητα, προκύπτει ως συνέπεια της απόκτησης της ταχύτητας διαφυγής, και κατακτώντας αυτή τη δυνατότητα γίναμε αστροναύτες ή κοσμοναύτες. Από αυτό το σημείο και πέρα, όπως οι δύτες σε μεγάλα βάθη, δεν μπορούμε να επιβιώσουμε δίχως να τροποποιήσουμε τον οργανισμό μας. Η κατάκτηση του διαστήματος είναι συγχρόνως η αποδόμηση της σωματικότητας, του γήινου σώματος και του ανθρώπινου σώματος, του καθ' αυτό κόσμου και του καθ' αυτό σώματος. Αυτό νομίζω ότι είναι ένα από τα μεγαλύτερα ζητήματα της οικολογίας. Η οικολογία δεν το έχει αγγίξει ακόμα, δεν έχει γίνει σημαντική πρόοδος σ' αυτό. [...]

Και ύστερα είναι η Ορλάν που αλλοιώνει το ίδιο της το σώμα.

Αρκετά χρόνια πριν τις σωματικές της μεταμορφώσεις, η Ορλάν με προσκάλεσε στο στούντιό της –πίσω από την Κουπόλ– για να μου δείξει κάποια φωτομοντάζ και εγκαταστάσεις της (στα οποία, συμπτωματικά, αναπαριστούσε την Παρθένο, την Παναγία, και ήταν επίσης μπαρόκ). Τότε, στο τέλος της επίσκεψης, μου είπε ότι σκόπευε να κάνει κάποιες επεμβάσεις αισθητικής χειρουργικής. Με ρώτησε: «Ποια είναι η γνώμη σου;» Της είπα ότι δεν τις επιδοκίμαζα. Δεν μου φαινόταν καλή ιδέα να θέσει σε κίνδυνο τη σωματική της ακεραιότητα. Και μου απάντησε: «Είμαι ελεύθερη». Ο καλλιτέχνης πρέπει να έχει ελευθερία έκφρασης. Τότε της είπα: «Άκου, Ορλάν, εσύ είσαι ελεύθερη να κάνεις ό,τι θέλεις, ακόμη και ν' αυτοκτονήσεις. Ο καθένας μπορεί ν' αυτοκτονήσει, δεν χρειάζεται παρά ένα παράθυρο. Εγώ

όμως δεν είμαι ελεύθερος να σου πω καν'το. Καταλαβαίνεις τι εννοώ;» Δεν το κατάλαβε. Κι αυτό είναι μισαλλοδοξία. Κατά τη γνώμη μου, τη στιγμή που έχεις το δικαίωμα να πεις «καν'το», είναι βασανιστήριο, είναι εν ψυχρώ. [...] Η ιστορία λέει: «Εσύ είσαι ελεύθερος, αλλά εγώ δεν είμαι ελεύθερος να...». Γιατί τότε ο βασανιστής έχει νικήσει. Η μεταμόρφωση του ζωντανού οργανισμού σε τέχνη είναι κάτι ασύλληπτο γιατί δεν υπάρχει επιστροφή. Δεν είναι μεταμφίεση ή κινηματογραφικό μακιγιάζ, είναι αληθινή μεταμόρφωση. Και αυτή η μεταμόρφωση του σώματος προωθεί αναγκαστικά την ευγονική. Ακόμη κι αν η Ορλάν και οι υπόλοιποι δεν είναι ευγονιστές, εκεί οδηγούν. Έτσι, μολονότι η Ορλάν είναι πειραματόζωο του εαυτού της και γίνεται υποκείμενο και αντικείμενο της ίδιας της τέχνης, εξακολουθεί να ανοίγει την πόρτα σε όλους τους επερχόμενους Μένγκελε.

Ακραίες επιστήμες

Δεν είναι όμως καλύτερο να ανοίγεις την πόρτα προτού μαζευτούν οι μικροί Μένγκελε και σπεύσουν να την σπάσουν; Ο Jacques Lacan συνήθιζε να λέει ότι οι υστερικοί του Σαρκό έθεται στο ιατρικό κατεστημένο ερωτήματα με τα σώματά τους, όπως κανείς βάζει ένα ερωτηματικό μ' ένα μολύβι. Δεν είναι προτιμότερο να προκαλείς δημόσια μία αντίδραση για το τι συμβαίνει σήμερα στο σώμα, παρά να έχεις να αντιμετωπίσεις ένα τετελεσμένο γεγονός; Η Ορλάν είναι βέβαια διάσημη για τα εμφυτεύματα στους κροτάφους της, αλλά θα μπορούσαμε να υποθέσουμε ότι κάνει ακριβώς ό,τι κάνεις και συ, ποντάροντας στη βιοτεχνολογία και εκθέτοντας εκ των προτέρων, στην ίδια της τη σάρκα, τις ιλιγγιώδεις μεταμορφώσεις που σήμερα βρίσκονται εν τη γενέσει. Προφανώς, τις καθιστά επίσης αποδεκτές, παρουσιάζοντάς τις ως «επεμβάσεις» (με τη χειρουργική έννοια) και το χειρουργείο ως «θέατρο της επέμβασης», παραπέμποντας πιθανώς στον Artaud. Μπορεί όμως η τέχνη να εξακολουθεί να λειτουργεί προφητικά όταν φτάνουμε στο τέλος της τέχνης και στην απαρχή της τεχνοεπιστήμης, στη συγχώνευση της παρουσίας με την αναπαράσταση;

Το να πάμε από την αναπαράσταση στην παρουσία σημαίνει να στερηθούμε την απόσταση. Είναι ένα είδος ισοπέδωσης που εμφανίζεται μαζί με τη μόλυνση των αποστάσεων στον κόσμο. Η τελευταία τέχνη είναι αυτή που χρησιμοποιεί την ύλη ως υλικό της – ύλη με την ευρύτερη έννοια της υλικής υπόστασης, όχι χρωστική ύλη. Γινόμαστε μάρτυρες μιας εδαφικής τέχνης

(*land art*) που έχει γενικευθεί.

Είναι η κατάρρευση του ζωικού σώματος και του εδαφικού σώματος. Αυτή είναι η ουσία του μύθου.

Η εδαφική τέχνη είναι κατά βάσιν ύλη. Η καλλιτεχνική ύλη δεν είναι πλέον ζωγραφική, γλυπτική, αρχιτεκτονική, χαρακτηριστική, ή χρώματα και χρωστικές ύλες· είναι ο ίδιος ο ζωντανός οργανισμός. Και πάλι το ερώτημα είναι: μέχρι ποιο σημείο;

Είναι το ζήτημα των ορίων. Υπάρχουν σαφείς κανόνες στις ακραίες επιστήμες, όπως στα ακραία σπορ; Και τι είναι αυτό που μας κάνει να τα αποκαλούμε «ακραία»; Μοιάζει να υποδηλώνει ότι δεν τηρούμε αυστηρά μέτρα ασφαλείας, ότι προβλέπουμε την πιθανότητα ατυχημάτων, εκτροχιασμών που μπορεί να οδηγήσουν σε τραυματισμούς, ακρωτηριασμούς, ακόμη και στο θάνατο. Κι ότι είμαστε έτοιμοι να αποδεχτούμε τις συνέπειες, όποιες κι αν είναι. Τα στρατόπεδα συγκέντρωσης ήταν επίσης ακραία πειράματα, μόνο που επιβάλλονταν στους κρατούμενους και είχαν ως τελικό αποτέλεσμα το θάνατο. Δεν επρόκειτο για ένα δημόσιο θέαμα, όπως οι ρωμαϊκές μονομαχίες και οι αρένες· αντίθετα, οι ναζί τα κρατούσαν κρυφά.

Στην εποχή της Ρώμης, η αρένα ήταν μια πολιτισμικά αποδεκτή πρακτική, ενώ σήμερα ο καθένας θα την αντιμαχόταν ως έγκλημα κατά της ανθρωπότητας.

Στα ακραία σπορ γνωρίζεις τουλάχιστον εκ των προτέρων ότι τα όρια έχουν εξαλειφθεί ή ανασταλεί. Έχεις τη δυνατότητα να δείξεις σύνεση και να εγκαταλείψεις την προσπάθεια. Το χειρότερο είναι όταν δεν αντιλαμβάνεσαι πλέον ότι έχεις υπερβεί τα όρια, ή ακόμα χειρότερα όταν δεν υπάρχουν πια όρια. Η σύζευξη της επιστήμης με τον ζωντανό οργανισμό οδηγεί σε μια τέχνη των άκρων, ή, ακόμη, σε ένα άκρο που πλέον δεν έχει καμία σχέση με την τέχνη...

Βρισκόμαστε πάντοτε στην κόψη του ξυραφιού. Η τέχνη μολύνει τον εαυτό της. Προκύπτει έτσι η τερατολογία της μόλυνσης. Ηλεκτρομαγνητική μόλυνση, χημική μόλυνση, μόλυνση του νερού και του αέρα – είναι όλες μια μορφή τέχνης: εξπρεσιονιστική τέχνη, αλλά μορφή τέχνης.

Μήπως έχουμε ήδη διαβεί το κατώφλι; Εμπλεκόμαστε ήδη σ' αυτό το μοντέλο

με διάφορους τρόπους. Επεμβαίνουμε στο σώμα με φάρμακα, προσθετικές, εμφυτεύματα, ή το τροποποιούμε με πλαστικές χειρουργικές. Η έννοια της προσωπικής ταυτότητας ή ακόμα και της ταυτότητας του είδους γίνεται ολοένα και πιο θολή. Όπου και να κοιτάξεις βλέπεις να λειτουργούν μηχανισμοί μεταμόρφωσης... Η *Infligen*, μια βιοτεχνολογική εταιρεία στο Ουισκόνσιν, έχει κλωνοποιήσει μοσχάρια που είναι εν μέρει άνθρωποι, αφού έχει προστεθεί ανθρώπινο DNA στην κατασκευή τους έτσι ώστε να παράγουν ανθρώπινες πρωτεΐνες στο γάλα τους. Πολλά ακόμη προϊόντα και όργανα για ανθρώπους βρίσκονται στο στάδιο της παραγωγής με παρόμοιους τρόπους. Ακόμα και ο *Fukuyama* προειδοποιεί ότι αναμειγνύουμε ήδη ανθρώπινα γονίδια με τόσα διαφορετικά είδη που θα είναι ολοένα και πιο δύσκολο να γνωρίζουμε τι είναι ένα ανθρώπινο ον. Τα άκρα είναι κοινός τόπος στην τέχνη. Συνάντησα μια νεαρή Γαλλίδα καλλιτέχνη, την *Anne Esperet*, η οποία ασχολείται με την εφαρμογή ευγονικών πρακτικών στον εαυτό της και θεωρεί τους τεχνολογικούς χειρισμούς του σώματος μια εναλλακτική ουτοπία, μια προσπάθεια να προηγηθεί των ατομικών γενετικών επιλογών με αυτές τις ας πούμε εξερευνητικές πτήσεις στο μέλλον – το ίδιο που κάνει και η *Ορλάν*. Ήρθε, λοιπόν, σε επαφή με κάποια σφαγεία και διάλεξε κομμάτια από γουρούνια, αγελάδες κ.λπ. Και στη συνέχεια ανασυνέθεσε ηλεκτρονικά τερατώδεις ανθρωπολογικές μορφές με κομμάτια από πνευμόνια κ.λπ. Οι «βιο-φανταστικές» εικόνες της είναι τουλάχιστον σοκαριστικές, αλλά μερικές φορές μοιάζουν απλώς με κόμικς – μεγάλα μπλε μοσχάρια μάτια πάνω σε διάφορα κομμάτια ζώων...

Μου φαίνεται τρομακτικό. Είναι σημάδι μιας τέχνης της αποκειμενοποίησης.

Αποκειμενοποίηση

Σε αντίθεση με ορισμένους Αμερικανούς καλλιτέχνες που επιχειρήσαν να ασχοληθούν με την «αποκείμενη τέχνη» τη δεκαετία του '80 και κατέληξαν να αντικειμενοποιήσουν το αποκείμενο, χρησιμοποιώντας απομιμήσεις κάποιων αποκρουστικών υλικών, περιπτώματα κ.λπ., τα “πορτρέτα” της *Εσπερέ* συνήθως δεν ξεπέφτουν σ' αυτό το επίπεδο. Είναι πολύχρωμα, ζωηρά, μια τρόπον τινά παρωδία του εαυτού τους και των πραγματικών επερχόμενων τερατωδίων.

Ναι, αλλά δεν υπάρχει τέχνη δίχως την πρακτική της, και η πρακτική του σφαγιασμού ολόκληρων ζώων για να τα ανασυνθέσεις...

Είναι προφανώς αδύνατον να μην αντανακλούν ό,τι προηγήθηκε, τις “ανθρώπινες χειροτεχνίες” των στρατοπέδων, τα τεντωμένα δέρματα με τα τατουάζ απλωμένα σε σειρές πριν γίνουν “αντικείμενα δώρων”, τα συρρικνωμένα κρανία και τα λουστραρισμένα όργανα που προορίζονταν να διακοσμήσουν τα γραφεία αξιωματικών των SS. Πράγματι, όλα αυτά τα “αντικείμενα” εκτέθηκαν υπαίθρια όταν ο αμερικανικός στρατός απελευθέρωσε το Μπούχενβαλντ. Το πρώτο “μουσείο τέχνης” σε στρατόπεδο.

Μου θυμίζει την έκθεση πτωμάτων του δόκτορα Gunther von Hagen στο Μάνχαϊμ το 1997. Αυτό που κάνει κινείται στην ίδια λογική. Παρουσίασε πλαστικοποιημένα σώματα, γλυπτά πτωμάτων κατασκευασμένα με έναν σουρεαλιστικό τρόπο. Δεν υπήρξε σχεδόν καμία αντίδραση, παρ’ όλο που ο φον Χάγκεν τα εξέθεσε στη Γερμανία και μάλιστα στο «Μουσείο της Εργασίας» – που, όπως και να ’ναι, παραπάει. Γεγονός που υποδηλώνει ότι στην πρώτη ευκαιρία τα εργαστήρια στο μέλλον θα προγραμματίζουν γενετικούς όντα, διάφορα ανθρώπινα είδη, αβανγκάρντ είδη, τρόπος του λέγειν.

Κατά την περίοδο του μαρρόκ, η έκθεση σωμάτων ήταν τόσο καλλιτεχνική όσο και επιστημονικά ιατρική. Φοβάμαι ότι εντέλει θα καταλήξει ένα “freak show”. Ήδη όποιος θέλει μπορεί μ’ ένα τρισδιάστατο CD να περιπλανηθεί στο εσωτερικό ενός νεκρού σώματος, το οποίο έχει τεμαχίσει ένα λείζερ μέχρι λεπτομέρειες χιλιοστού. Η επιστήμη και η τέχνη τείνουν σήμερα να συγχωνευτούν με τη διασκέδαση.

Κατά τη γνώμη μου, αν δεις τι συμβαίνει στη σύγχρονη τέχνη, βρίσκονται στα πρόθυρα του να θεωρήσουν τη γενετική και την κλωνοποίηση ως μια μορφή τέχνης. Δηλαδή, μια μορφή “ελεύθερης έκφρασης”. Πού σταματάει όμως η ελευθερία της έκφρασης στη σφαίρα των επιστημών; Αν δεν σταματάει κάπου, ο Μένγκελε θα αποδειχτεί προφήτης...

Διαγονιδιακή τέχνη

Εδώ και μερικά χρόνια, η βιολογική τέχνη αναπτύσσει μια καλλιέργεια (culture) της τέχνης. Χρησιμοποιώ τον όρο «καλλιέργεια», σ’ αυτή την περίπτωση, με τη βιολογική έννοια, όπως λέμε «καλλιέργεια βακτηρίων». Γνωρίζεις τον Eduardo Kac, τον Βραζιλιάνο καλλιτέχνη...

Το διαγονιδιακό κουνέλι...

Ναι, τον δημιουργό της Alba, του κουνελιού με την Πράσινη Φωσφορική Πρωτεΐνη (ΠΦΠ). Πριν απ' αυτό, ο Κακ δημιούργησε έναν φωσφορίζοντα σκύλο, του οποίου η κοινωνική ένταξη (που ήταν μέρος του πρότζεκτ) ανέδειξε μερικά δύσκολα ηθικά ζητήματα. Η πιο πρόσφατη δημιουργία του ήταν η «Ογδοη Ημέρα», όπου επιχειρεί φαντάζομαι να βελτιώσει την Έβδομη. Παρουσίασε, υπό τον μανδύα της τέχνης, ένα βιολογικό ρομπότ συνδεδεμένο με το ίντερνετ, μερικά ποντίκια και ένα ψάρι με ΠΦΠ καθώς επίσης φυτά και αμοιβάδες με ΠΦΠ – ένα ολόκληρο μικροσκοπικό σύμπαν βασιμισμένο στον άμεσο χειρισμό ζωντανών οργανισμών. Η βιολογική τέχνη, ωστόσο, δεν εργάζεται συνήθως πάνω σε έμβια όντα αλλά πάνω στους μηχανισμούς της ζωής, και ορισμένα από αυτά τα πρότζεκτ φαίνεται να έχουν μεγαλύτερη σχέση με την επιστήμη παρά με την τέχνη. Πάρε την περίπτωση του Michael Runt, ενός από τους “μαθητευόμενους μάγους”. Έχει δημιουργήσει «καλλιτεχνικές υπάρξεις που είναι μισο-ζωντανές», μεταδίδοντας ηλεκτρικές διεγέρσεις από τον νευρώνα ενός ψαριού στο πρόγραμμα ενός υπολογιστή («Fish and Chips»). Ένας άλλος “μαθητευόμενος μάγος”, ο Paul Perry, συνδύασε ένα λευκοκύτταρο από το αίμα του με ένα καρκινογόνο κύτταρο ποντικού για να επιτύχει αυτό που ονομάζει «Hybridome», ένα νέο αθάνατο κύτταρο. Τέτοια πειράματα δεν έχουν καμιά σχέση μ' αυτό που συνήθως αποκαλούμε «τέχνη», αν και πιθανώς δεν έχει ιδιαίτερο νόημα να διατηρούμε αυτού του είδους τις διακρίσεις, για το τι είναι και τι δεν είναι τέχνη – αφού τέχνη είναι απλώς ό,τι εκτίθεται ως τέχνη. Εν πάση περιπτώσει, η διαγωνιακή τέχνη αποτελεί σήμερα μέρος των υπόλοιπων τεχνών και φαίνεται αποφασισμένη να γίνει μια “διευρυμένη” τέχνη, όπως η πραγματικότητα που “διευρύνεται” χάρη σε λειτουργίες της κυβερνητικής.

Επανεπίνοηση μύθων

Όχι, αυτό είναι που νομίζει ο κόσμος, όμως στην πραγματικότητα η διαγωνιακή τέχνη ανανεώνει τις υπόλοιπες τέχνες εκ των έσω. Διότι εστιάζει στο χάρτη του ανθρώπινου γονιδιώματος. Και δεν μπορούμε να αντιμετωπίσουμε τη γενετική επιστήμη ως μία ακόμη επιστήμη μεταξύ άλλων. Βρίσκεται εντός όλων των άλλων επιστημών και επικεντρώνεται στην πηγή της επιστήμης – στον ζωντανό οργανισμό και στη γνώση πάνω σ' αυτόν. Μ' αυτή την έννοια, είναι ένα φίδι που καταπίνει την ουρά του. Η επιστήμη ξαναγίνεται μύθος. Αντί να ενισχύσει την έλλογη νόηση (*reason*), καλωσορίζει τον παραλογισμό και τη μαγεία, επιτρέπει να παραχθούν τα πάντα:

πλάσματα, κένταυροι... Οι αλχημιστές συνέβαλαν στις απαρχές της επιστήμης, κι ύστερα προχωρήσαμε πέραν της αλχημείας...

Με τα μέσα της επιστήμης...

Η πειραματική επιστήμη είναι το αντίθετο των παραμυθιών, των χιμαιρών και των μύθων. Η ορθολογική θέση της επιστήμης την απελευθέρωσε σιγά-σιγά από την αλχημεία και τη μαγεία. Σήμερα όμως η γνώση είναι θανάσιμα πληγωμένη. Αντί να αντιτίθεται στην αλχημεία, ο επιστήμονας γίνεται και πάλι αλχημιστής. Η λατρεία του υπολογισμού, η λατρεία της γενετικής βόμβας μας ξαναγυρνάει στην αλχημεία. Έτσι, δεν μπορούμε να λέμε ότι η διαγονιδιακή τέχνη είναι μια τέχνη σαν τις άλλες – δεν είναι, διότι εξαλείφει την *πηγή* των άλλων τεχνών. Ο ζωντανός οργανισμός είναι αναντικατάστατος. Ο ζωντανός οργανισμός δεν είναι της ίδιας φύσης με ό,τι τον κατασκευάζει. Οι επιστήμονες σήμερα λένε: «Ναι, αλλά ο ζωντανός οργανισμός έχει ξεπεραστεί». Τους λέω λοιπόν: «Εντάξει, αλλά τότε υπερβαίνουμε τα όρια της δημιουργίας πλασμάτων, επιστρέφουμε στους μεγάλους μύθους». Η επιστήμη επανεπινοεί μύθους. Και το παραλήρημα ξαναρχίζει.

Ίσως όμως η επιστήμη δεν έπαψε ποτέ να το κάνει αυτό. Η επινόηση της αντικειμενικότητας της επιστήμης ήταν ένας μύθος.

Αυτό που προσπαθώ να πω είναι ότι σήμερα ο υπολογισμός μάς οδηγεί πίσω στη χίμαιρα και το μύθο του υπεράνθρωπου. Όχι στον υπεράνθρωπο του Νίτσε, αλλά στον υπεράνθρωπο της τερατολογίας.

Έχεις ονομάσει τη γενετική στείρωση του σπέρματος «νεκρο-τεχνολογία». Το παράδοξο είναι ότι η θεωρία της «ανώτερης φυλής» θα οδηγούσε στην πραγματικότητα σε μια ερήμωση στο εσωτερικό, στην αχρήστευση των ξανθών Αρίων, ακριβώς όπως η μονοκαλλιέργεια εξαντλεί τα γενετικά αποθέματα και μειώνει την ικανότητα των φυτών να αμύνονται στις ασθένειες.

Και οι Άριοι θα εξαφανίζονταν. Η μονοκαλλιέργεια είναι το τέλος της βιοποικιλότητας. Κι έτσι φτάνουμε στις έρευνες της Monsanto. Ό,τι συνέβη στην Καμπότζη θα συνέβαινε και στη Γερμανία. Το παράξενο σ' αυτή τη μικρή περιοχή της Ασίας ήταν η αυτοεξόντωση, η αυτοκτονία του ίδιου του έθνους. Δεν ήταν απλώς το Καθεστώς του Τρόμου – καρατομούσαν τους

πάντες και στο τέλος οι δήμιοι κατέληξαν κι αυτοί στη γκιλοτίνα (όπως συνέβη στον Λουδοβίκο XVI, μια αρχετυπική εικόνα για τη Γαλλία). Στην Καμπότζη όμως το έκαναν σε κλίμακα ενός ή δύο εκατομμυρίων ανθρώπων. Αν δεν εμφανίζονταν οι Βιετναμέζοι, δεν θα έμενε ούτε ένας Καμποτζιανός. Είμαι πεπεισμένος ότι οι Γερμανοί θα έκαναν το ίδιο αν είχαν κερδίσει τον πόλεμο. Άρχισαν με τους Τσιγγάνους, τους ομοφυλόφιλους, τους Εβραίους κ.λπ. Μετά θα βγάζαν απ' τη μέση τους Γερμανούς που φορούσαν γυαλιά, ή όσους είχαν μακριά μαλλιά ή στιδήποτε.

Είναι στοιχείο του συνδρόμου του αυτοκτονικού κράτους.

Έθεσαν σε λειτουργία μια μηχανή εξόντωσης, κι αυτή η μηχανή εξακολουθεί να δουλεύει.

Ευθανασία, Αναισθησία

Την εποχή εκείνη, η μαζική εξόντωση βρισκόταν ακόμη σε “χειροτεχνικό” στάδιο. Γεγονός φανερό στην Καμπότζη, όπου οι Κόκκινοι Χμερ εκκένωσαν τις πόλεις και αρνήθηκαν οποιαδήποτε σχέση με τον τεχνολογικό πολιτισμό, αλλά και στα ναζιστικά στρατόπεδα που απείχαν πολύ από τις σημερινές δυνατότητες πειραματισμού και εκμηδένισης. Πρόσφατα αποκαλύφθηκε η αποφασιστική συμβολή της IBM στον προγραμματισμό των «τρένων του θανάτου» και στην καταγραφή της ταυτότητας εκατομμυρίων εκτοπισμένων. Τα SS εξαρτόνταν τόσο από τα προγράμματα της IBM που πλήρωναν για τις υπηρεσίες της μέχρι το πικρό τους τέλος. Όμως, κατά κύριο λόγο, η εξόντωση στα στρατόπεδα πραγματοποιούνταν με μάλλον πρωτόγονα μέσα. Τι έκαναν τα SS; Έκοβαν απλώς τα πάντα: έκοβαν το φαγητό, τον ύπνο, καταργούσαν το χώρο, την αξιοπρέπεια, τους άφηναν όλους να σαπίσουν. Μπορείς να στερήσεις τις παροχές στους ανθρώπους, όπως ακριβώς αποσυνδέεις ένα μηχάνημα στην περίπτωση της ευθανασίας. Και οι κρατούμενοι έφτασαν να θεωρούν τον εαυτό τους απόβλητο.

Η ναζιστική ευθανασία ξεκίνησε με τη ναζιστική αναισθησία, κι αυτό είναι πραγματικά σημαντικό. Και για να το κατανοήσεις χρειάζεται να δεις την περίπτωση του Γκέμπελς. Ο ναζισμός δεν είχε μόνο μία βασική μορφή, είχε δύο: τον Χίτλερ και τον Γκέμπελς. Ο Γκέμπελς ήταν αυτός που αναισθητοποίησε το Κράτος, και κατόπιν μπορείς να ξεκινήσεις την ευθανασία της κοινωνίας – να αρχίσεις από τους ανθρώπους της διπλανής πόρτας και να

καταλήξεις στους δικούς σου ανθρώπους. Εάν η γερμανική προπαγάνδα, η *Propagandastaffel*, δεν είχε ναρκώσει τα αισθήματα, η εξόντωση δεν θα ήταν δυνατόν να συμβεί. Κατά τη γνώμη μου, ο Γκέμπελς ήταν υπεύθυνος τουλάχιστον όσο και ο Χίτλερ. Ο Γκέμπελς είναι μία ιδιαίτερα σημαντική μορφή. Ο Χίτλερ δεν θα τα είχε καταφέρει ποτέ χωρίς αυτόν – αν μπορείς τελοσπάντων να πεις ότι τα κατάφερε.

Έπρεπε κατ' αρχάς να ναρκώσουν τον πληθυσμό.

Ακριβώς, αναισθησία. Ευθανασία, αμνησία, αναισθησία, είναι λέξεις που ακούγονται πολύ στις ειδήσεις, που κυκλοφορούν για μια ακόμη φορά – όπως και η «Διαδικασία Σιωπής».⁸

Υπήρχαν δύο κατηγορίες αναισθησίας στα στρατόπεδα. Η πρώτη αφορούσε στην εκπαίδευση των SS, έτσι ώστε να αποβάλουν κάθε ανθρώπινη αντίδραση, είτε απέναντι στον δικό τους θάνατο είτε στο θάνατο άλλων...

Ακριβώς, αυτή ήταν η “εκπαίδευση” των δυνάμεων καταδρομών. Γεγονός που εξακολουθεί να συμβαίνει σ’ ολόκληρο τον κόσμο. Δυστυχώς, έτσι είναι ο στρατιώτης. Θα σου πω ένα προσωπικό παράδειγμα. Κατά τη διάρκεια του Β’ Παγκοσμίου Πολέμου, η σύζυγός μου βρισκόταν στην Ανζέ, στη δεξιά όχθη του Λίγηρα, κι εγώ ήμουν στη Νάντη, στην αριστερή όχθη. Εκεί ήταν το μέτωπο. Ο στρατηγός Πάττον είχε φτάσει στον Λίγηρα και οι Γερμανοί ήταν απέναντι. Η σύζυγός μου, λοιπόν, βρισκόταν στην περιοχή που είχε μόλις απελευθερωθεί κι εγώ στην υπό γερμανική κατοχή περιοχή. Αυτό διήρκεσε περίπου ένα μήνα. Υπήρχαν πολλές απώλειες, βομβαρδισμοί, όλα αυτά, και η σύζυγός μου πήγε να βοηθήσει τους ανθρώπους στα νοσοκομεία. Εκεί ήταν ένας αιχμάλωτος SS, που τον είχαν μεταφέρει οι Αμερικανοί τραυματία στο νοσοκομείο. Ήταν στα πρόθυρα του θανάτου κι όμως αρνήθηκε τη μετάγγιση αίματος διότι δεν μπορούσε να ξέρει από πού προερχόταν το αίμα – και πέθανε.

Απάθεια

Υπάρχει επίσης μια άλλη μορφή «απάθειας» –όπως αποκαλούσε ο Μαρκή-

8. Paul Virilio, *Procedure silence*, Editions Galilée, Παρίσι 2002. Η «Διαδικασία Σιωπής» ήταν ο μηχανισμός που έστησαν οι Σύμμαχοι, κατά τη διάρκεια του πολέμου στο Κόσοβο, για την επιδοκμασία των βομβαρδισμών. Σιωπή σήμαινε αποδοχή.

σιος ντε Σαντ τον εσκεμμένο έλεγχο των συναισθημάτων τους, του πάθους, από τους Ελευθεριάζοντες– που παραγόταν στα στρατόπεδα από την ακραία στέρηση: η κατάσταση αυτών που αποκαλούσαν Μουσουλμάνους. Και υπάρχει σ' αυτή την περίπτωση μία παράξενη αναλογία μεταξύ της απάθειας των δημίων και της ολοκληρωτικής απουσίας συγκίνησης στα θύματά τους, θαρρείς και υπήρχε σ' αυτό το μοιραίο ζευγάρι μια μυστική συνεννόηση για το ξερίζωμα οποιασδήποτε αντίδρασης θα μπορούσε να ονομαστεί ανθρώπινη. Μεταξύ των δύο αυτών άκρων μπορεί να δει κανείς την περίεργη κατάσταση εκείνων που προσαρμόζονταν σταδιακά στη διαδικασία εξόντωσης. Το ημερολόγιο του δόκτορα Johann Paul Kremer που διάβασα πρόσφατα –ο Κρέμερ ήταν ένας από τους ναζί γιατρούς στο Άουσβιτς, και μάλιστα όχι από τους χειρότερους– είναι χαρακτηριστικό από αυτήν την άποψη: μέλος από νωρίς του κόμματος, χειρουργός και ειδικός στη βιολογία της ανθρώπινης κληρονομικότητας, ο Κρέμερ διορίστηκε στο Άουσβιτς-Μπίρκεναου το 1941 και παρέμεινε εκεί μέχρι το τέλος. Έμπειρος ακαδημαϊκός, δεν υποβλήθηκε στην εκπαίδευση των SS και η πρώτη του συμμετοχή στις «ειδικές δράσεις» στο Άουσβιτς (να στέκεται στην κακόφημη ράμπα και να παρακολουθεί τη δηλητηρίαση με αέρια) του προκάλεσαν φρίκη. (Οι ναζί γιατροί στέκονταν στην κακόφημη ράμπα, όπου επέλεγαν τους κρατούμενους και παρακολουθούσαν τις εκτελέσεις στους θαλάμους αερίων.) «Σε σύγκριση με αυτό», έγραψε στο ημερολόγιό του, «η Κόλαση του Δάντη μοιάζει σχεδόν με κωμωδία. Δεν είναι τυχαίο που το Άουσβιτς αποκαλείται στρατόπεδο εξόντωσης». Τις πρώτες δεκαπέντε φορές ο Κρέμερ μιλά για «τρομακτικές σκηνές» και τις περιλαμβάνει απλώς ανάμεσα σε λεπτομερείς περιγραφές της οικογενειακής του ζωής. Και μετά σταματά εντελώς να τις αναφέρει. Στο μεταξύ είχε ξαναρχίσει την προσωπική του έρευνα, αφαιρώντας «ζωντανό ανθρώπινο υλικό» (σπλάγχνα, παγκρέατα, σπλήνες) από άρρωστους κρατούμενους που επρόκειτο να εκτελεστούν με ένεση. Κι επίσης καταπιάστηκε με αρκετό ενθουσιασμό με τη μελέτη μιας περίπτωσης γάτων χωρίς ουρά. Το θέμα της διατριβής του, που δημοσιεύτηκε εκείνη την εποχή, ήταν «Η κληρονομική μετάδοση του τραυματικού ακρωτηριασμού», μία νεο-λαμαρκιανή μελέτη, από την οποία περίμενε αφελώς να του αποφέρει μία έδρα στην Ανθρώπινη Γενετική. Τον κατέταξε, αντιθέτως, στους ιδιόρρυθμους, στα μάτια των συναδέλφων του. Περίεργως, αυτή η απόρριψη ήταν αρκετή για να στρέψει τον ναζιστή γιατρό εναντίον της ναζιστικής επιστήμης, την οποία κατηγορεί στο ημερολόγιό του ότι αδιαφορεί για την ελευθερία της επιστημονικής έρευνας (!), και να κα-

ταλήξει να αρνηθεί ότι υπάρχει «άρια, νεγροειδής ή εβραϊκή επιστήμη, παρά μόνον αληθής ή ψευδής επιστήμη». Αυτό, βέβαια, δεν τον εμπόδισε να παρίσταται στους ξυλοδαρμούς και τις δολοφονίες των Εβραίων κρατουμένων και την εξόντωση των ανήμπορων «Μουσουλμάνων». Το αλλόκοτο μείγμα μειωμένου ενδιαφέροντος, σποραδικής δυσφορίας και αυξανόμενης αναισθησίας απέναντι στις ωμότητες του περιβάλλοντος καθιστά έγκυρη την κρίση της Hannah Arendt περί της «κοινοτοπίας του κακού».

